

G. Martin · J. Rebane · H. Randalu

EESTI NSV
KRIMINAAL-
KOODEKSIST

JA

EESTI NSV
KRIMINAAL-
PROTSESSI
KOODEKSIST

2122/11
G. MARTIN, I. REBANE, H. RANDALU

EESTI NSV
KRIMINAALKOODEKSIST
JA
EESTI NSV
KRIMINAALPROTSESSI
KOODEKSIST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

2

EESTI NSV KOODEKSITE ÜLDPÕHIMÕTETEST

6. jaanuaril 1961 võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» ja «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi», mis hakkasid kehtima 1. aprillist 1961.

Kriminaalkoodeksi ja kriminaalprotsessi koodeksi vastuvõtmine ja nende kehtimahakkamine on ülitähtsaks sündmuseks meie vabariigi elus. Need koodeksid on sõna tõsisel mõttes esimesed oma koodeksid eesti rahva ajaloos. Kodanlikus Eestis kehtisid kuni 1935. aastani tsaari-Venemaa XIX sajandi seadused ja 1903. aasta «Nuhtlusseadustik». «Tsaari-Venemaa reaktsiooniline seadusandlus vastas täielikult eesti kodanluse klassihuvidele,» ütles täie õigusega Eesti NSV Ülemnõukogu seaduseelnõude komisjoni esimees rahvasaadik G. Naan oma ettekandes Eesti NSV Ülemnõukogu viienda koosseisu neljandal istungjärgul 6. jaanuaril 1961.¹ 149 protsessis 1924. aastal mõisteti 39 kohtualust Kommunistlikku Parteisse kuulumise eest eluajaks sunnitööle 1903. aasta «Nuhtlusseadustiku» § 102 alusel, mis omakorda viitas §-le 100, milles kõneldakse valitsemisviisi ja troonipärimiskorra vägivaldse muutmise katsetest. Võrdluseks olgu mainitud, et nn. «vabadussõjalaste» liikumise tegelased, riigipöörde organiseerijad 1934. aastal, mõisteti ainult üheks aastaks vanglasse ja sedagi tingimisi, kusjuures nad peagi amnesteeriti.

1935. aastal kehtestati kodanlikus Eestis küll uus «Kriminaalseadustik» ja uus «Kriminaalkohtupidamise seadustik», kuid need kujutasid endast põhiliselt tsaari-Venemaa seaduste tõlget. Sealjuures läks kodanliku Eesti kriminaalseadusandlus real juhtudel, võrreldes tsaari-Venemaaga, kriminaalrepressiooni tugevdamise teed. Nii kehtestati sur-

¹ Eesti NSV Ülemnõukogu viienda koosseisu neljas istungjärg 5.—6. jaanuaril 1961. Stenogramm, lk. 150.

manuhtlus niisuguste tegude eest, mille eest juba Vene Ajutine Valitsus selle oli kaotanud. Näiteks nägi tsaari-Venemaa 1903. aasta nn. uus «Nuhtlusseadus» §-s 100 ette «vägivaldse» väljaastumise eest kehtiva riigikorra muutmiseks karistusena kas surmanuhtluse või tähtaegse sunnitöö. Ajutine Valitsus muutis seda paragrahvi, kaotas selles ettenähtud surmanuhtluse mõistmise võimaluse ja nägi selle asemel tähtaegse sunnitöö kõrval ette ka tähtajatu sunnitöö. Kodanlikus Eestis aga ei mindud karistuse tugevdamise suunas kaugemale mitte ainult Vene Ajutise Valitsuse, vaid ka tsaari-Venemaa seadustest. 1925. aastal kehtestati ainsa karistusena uue «Nuhtlusseaduse» §-s 100 ettenähtud kuriteo eest surmanuhtlus. Ka 1935. aasta «Kriminaalseadustik» nägi selle kuriteo eest ette ainsa karistusena surmanuhtluse.

Üldse oli kodanliku Eesti kriminaalseadusandlusele iseloomulik karmide karistuste rohkus. Surmanuhtluse mõistmine oli ette nähtud «Kriminaalseadustikus» ja «Kaitseväge kriminaalseadustikus» 37 paragrahvis, kusjuures esines sageli ainsa karistusena. Tähtajatu sunnitöö mõistmine oli ette nähtud 29 paragrahvis. Võrdluseks olgu tähendatud, et «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» ei ole sunnitööd karistuste hulgas üldse ette nähtud. Ei ole üldse ette nähtud mingisuguseid tähtajata vabadusekaotuse liike, surmanuhtlus on nähtud ette väga piiratud ulatuses, peamiselt sõjaväeliste kuritegude eest sõja ajal ja lahingutegevuse piirkonnas, samuti mõne teise eriti raske kuriteo eest.

Kodanliku Eesti kriminaalprotsessi kohta on huvipakkuvad 1934. aastal ilmunud K. Matto poolt koostatud «Kriminaalkohtupidamise seadustik kommentaaridega» eesõna järgmised read: «Eelnõu koostamisel püüdis komisjon võimalikult kinni pidada kohtu- ja siseministri poolt antud alustest. Arusaadavalt ei saanud kõigis küsimustes komisjon nende aluste juures arvesse võtta teoorias avaldatud uuemaid vaateid ja ka teiste riikide protsessiseadustikke. Sellepärast ei tule ka käesolevat eelnõu võtta seaduseelnõuna, milles oleksid kohaldamist leidnud kõige moodsamad õpetused. Käesolevale eelnõule tuleb vaadata kui maksva seadustiku eestistamisele, mille juures on tehtud ainult täiendusi ja parandusi.»¹

¹ Kriminaalkohtupidamise seadustik kommentaaridega, koostanud K. Matto, Tallinn 1934, lk. 1—2.

K. Matto oli kriminaalkohtupidamise seadustiku tegelikuks koostajaks. 1937. aastal ilmunud Kriminaalprotsessi õpperaamatus täpsustab R. Räägo kõnesolevat küsimust veelgi: «Täpsuse pärast tuleks märkida, et seadustiku otseks aluseks pole komisjon mitte võtnud meil Vene KKS, vaid Muravjovi komisjoni KKS eelnõu. Viimase eelnõu aluseks võtmine oli komisjonile hõlpsam, sest see seadustik oli kokkukõlastatud Vene 1903. a. Kriminaalseadustikuga UNS, mis sai meie KrS-le aluseks.»¹ Siin aga ei või jätta rõhutamata asjaolu, et Muravjovi komisjon moodustati tsaarivalitsuse poolt selleks, et ta töötaks välja kehtivast protsessiõigusest veelgi reaktsioonilisema «Kriminaalprotsessi koodeksi» eelnõu, mis võtaks tagasi kõik need liberaalsed järeleandmised, mis tehti kohtupidamise alal Aleksander II ajal. See Muravjovi komisjoni poolt koostatud eelnõu tõlgitigi eesti keelde ja avaldati mõningate kohandustega kodanliku Eesti koodeksina.

Seoses eeltooduga tuleb rõhutada, et nii «Eesti NSV kriminaalkoodeks» kui ka «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks» on täiesti uued iseseisvad normatiivsed aktid. Sealjuures on «Eesti NSV kriminaalkoodeksisse» küll muutmatult võetud 25. detsembri 1958. aasta «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alused» ning üleliidulised seadused «Kriminaalvastutuse kohta riiklike kuritegude eest» ja «Kriminaalvastutuse kohta sõjaväeliste kuritegude eest», kuid kõiges muus on ta täiesti iseseisev seadusandlik akt, mille väljatöötamisest võtsid mitme aasta jooksul osa vabariigi juhtivad praktikud ja kriminaalõigusteadlased. «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste» sätete võtmine «Eesti NSV kriminaalkoodeksisse», nagu «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse aluste» võtminegi «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksisse» on tingitud sellest, et nimetatud alused formuleerivad nõukogude kriminaalõiguse ja kriminaalprotsessi õiguse sotsialistlikud põhiprintsiibid, millele on loomulikult rajatud ka «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ja «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks». Mis aga puutub kriminaalvastutusse sõjaväeliste ja riiklike kuritegude eest, siis ulatub selle vastutuse kehtestamine väljapoole ühe vabariigi kompetentsi ning peab olema ühtne kogu NSV Liidu territooriumil.

¹ R. R ä ä g o. Kriminaalprotsessi õpperaamat, Tartu 1937, lk. 27.

Koodeksite kehtimahakkamine on ühtlasi üks nõukogude demokraatia edasiarendamise tulemusi, mille üheks suunaks on liiduvabariikide õiguste igakülgne laiendamine. Nii anti NSV Liidu 1957. aasta 19. veebruari seadusega uute koodeksite vastuvõtmine ja kehtestamine liiduvabariikide kompetentsi. Varem kehtisid meil 1940. aasta novembris vabariigi territooriumil kehtestatud «Vene NFSV kriminaalkodeks» ja «Vene NFSV kriminaalprotsessi kodeks» koos hilisemate muudatuste ja täiendustega. Kuid need seadused olid mitmes osas vananenud. Selle aja jooksul aga on meie maal toimunud tohutu suured sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised muutused. Meil oli nüüd võimalus vastu võtta ja kehtestada uued koodeksid vabariigi koodeksitena ning lahendada iseseisvalt liiduvabariigi kompetentsi antud küsimusi, arvestades kohalikke, ainult meie vabariigile iseloomulikke iseärasusi.

Kohalike iseärasuste all ei tule mõista üksnes rahvuslikke või rassilisi iseärasusi. Selline arusaamine on kitsapiiriline. Erinevusi tuleb kõigepealt näha meie vabariigi majanduse ja kultuuri arenemise tasemes, looduslikes tingimustes, ajaloolises arenemises, tavade ja kommete omapärasuses, seaduslikkuse olukorras ühe või teise kuriteo toimepanekul meie vabariigi territooriumil jne.

Uute koodeksite vastuvõtmise vajadus oli, nagu eespool nimetatud, tingitud nendest olulistest muutustest nõukogude ühiskonna elus, mis seoses sotsialismi võiduga meie maal ja maa kiire astumisega kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise perioodi on aset leidnud. Nendes uutes tingimustes ei muutu mitte ainult kuritegevuse vastu võitlemise vormid, vaid ka selle võitluse vahetud ülesanded.

Nõukogude ühiskonnas ei ole kuritegevusel sotsiaalseid juuri. Meie maa tootlikud jõud kasvavad tormiliselt ning tööpuudus on meile tundmatu. Paranevad pidevalt nõukogude inimeste eluolustikulised tingimused, nõukogude rahva heaolu, tõuseb kultuuritase. On kindlustunud sotsialistlik seaduslikkus ja nõukogude õiguskord. Nõukogude inimene on töökas, printsiipaalne, seltsimehelik, ta mõistab sügavalt ühiskondlikke kohustusi, talle on omane kommunistliku moraali normidest ja sotsialistliku ühiselu reeglitest kinnipidamine. Tal ei ole vajadust, nii nagu kapitalistlikus ühiskonnas, kuritegusid toime panna nälja, raskete materiaalsete tingimuste või tööpuuduse tõttu. Sellest

tingituna on kuritegevus meie maal tunduvalt vähenenud ja on kujunenud välja võimalused selle lõplikuks likvideerimiseks.

Kõige selle juures ei tohi siiski arvata, nagu ei kujutaks kuritegevus tänapäeva tingimustes enam mingit ohtu ja sellepärast võib võitlust tema vastu nõrgendada. Leidub ikkagi veel üksikuid isikuid, kes ei taha ausalt töötada, püüavad rikastuda teiste kodanike või riigi arvel, kes huli-gaanitsevad, varastavad, röövivad, panevad toime muid kuritegusid. Sellepärast ei tohi võitlust kuritegevuse vastu nõrgendada. Vastupidi, võitlust kuritegevuse vastu tuleb tugevdada, kuid tema konkreetsed vormid peavad nüüd ja edaspidi mõnevõrra muutuma.

«Eesti NSV kriminaalkodeks» ja «Eesti NSV kriminaalprotsessi kodeks» on välja töötatud kooskõlas NLKP XX ja XXI kongressi otsustega.

Nendes otsustes räägitakse riigiorganite funktsioonide järkjärgulisest üleminekust ühiskondlike organisatsioonide kätte ning üldsuse osatähtsuse tõstmisest võitluses kuritegevuse ja sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumise vastu kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodil.

N. S. Hruštšov ütles oma ettekandes NLKP erakorralisel, XXI kongressil järgmist: «Praegu on juba selge, et paljud funktsioonid, mida teostavad riiklikud organid, peavad järk-järgult üle minema ühiskondlikele organisatsioonidele. Võtkem näiteks mõned elanikkonna kultuurilise teenindamise küsimused. Ei ole sugugi tingimata vajalik, et nad kõik oleksid riiklike organite juhtimise all. Sellega võivad edukalt tegelda ka ühiskondlikud organisatsioonid. Ühiskondlike organisatsioonide kompetentsi peavad järjest rohkem üle minema ka avaliku korra ja sotsialistliku ühiselu reeglitest kinnipidamise tagamise küsimused.»¹

Nagu eespool mainitud, peab vastavalt NLKP XXI kongressi juhenditele kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise perioodil järk-järgult ühiskondlikele organisatsioonidele üle minema rida ülesandeid, mida seni täidavad riigiorganid ning teiseks peab üldsus üha rohkem hakkama osa võtma riigiorganite tegevusest. Eeltoodu on täiel määral kehtiv ka nende ülesannete kohta, mida riigi-

¹ N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisel XXI kongressile, Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1959, lk. 107.

organid täidavad võitluses kuritegevuse ja muude õiguserikkumise nähtuste vastu. Seega muutub võitlus kuritegevuse vastu paralleelselt miilitsa-, prokuratuuri- ja kohtuorganitega ka nõukogude üldsuse ülesandeks, kes kasutab ühiskondlikke mõjutusvahendeid isikute suhtes, kes on toime pannud ühiskonnaohtlike tegusid. Need on eelkõige veenmis- ja kasvatuslikud meetodid, kuid vajaduse korral tuleb kasutada ka ühiskondlikke sunnivahendeid, mis rajanevad õiguserikkujate ühiskondlikul hukkamõistmisel ja teatavate ühiskondlike sanktsioonide rakendamisel nende suhtes.

Seepärast läbivad koodekseid kaks teineteist täiendavat, teineteist abistavat tegevusjoont võitluses kuritegevusega ja sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumise vastu. Ühelt poolt täidavad neid ülesandeid riiklikud organid, miilitsa-, prokuratuuri- ja kohtuorganid neile omaste meetodite ja töövormidega. Teiselt poolt tegutsevad samaaegselt eelnimetatutega samas suunas ühiskondlikud organisatsioonid, seltsimehelikud kohtud, vabatahtlikud rahvamalevad, järelvalvekomisjonid, alaealiste asjade komisjonid ja töötajate kollektiivid. Ühiskondlikel organisatsioonidel on oma tööviisid ja mõjutamisvahendid, mis erinevad riiklike organite sellekohastest tööviisidest ja vahenditest, põhinevad eelkõige veenmis- ning kasvatamise meetodil ja annavad selle tõttu suuremat efekti seal, kus riiklike organite tegevus on vähem efektiivne. Siinjuures tuleb siiski märkida, et ühiskondlikud organid kasutavad veenmismeetodi kõrval võitluses õiguse- ja sotsialistliku ühiselureeglite rikkujatega ka sundi. Nii ei ole mõeldav, et rahvamalevlased huligaani kinnipidamisel ei oleks õigustatud kasutama tema suhtes sundi. Õigusega kinnitab juriidiliste teaduste kandidaat P. S. Elkind: «Oleks vääri arvata, et isetegevuslikud ühiskondlikud organisatsioonid, kes täidavad õiguserikkumiste vastu võitluse funktsiooni, ei ole õigustatud kasutama sundimist, et sundimismeetodi rakendamine kuuluvat vaid teatavate kindlate riigiorganite kompetentsi.»¹ V. I. Lenin, vaieldes P. E. Struvega, kes väitis, et riigi peamiseks tunnuseks on sundvõim, kirjutas: «... sundvõim on olemas igasuguses inimeste ühiselus, niihästi sugukondli-

¹ К. ю. н. П. С. Элькинд «Уголовно-правовые и уголовно-процессуальные отношения в связи с расширением участия общественности в борьбе с правонарушениями». Советское государство и право — 1961 г. № 3 lk. 53 (tõlge autorilt).

kus korras kui ka perekonnas, kuid riiki siin ei olnud...».¹ Kuid sundimismeetodid, mida kasutavad ühiskondlikud organid, on ikkagi ühiskondlikud sundimismeetodid, mitte aga riiklikud, mitte kriminaalõigusel rajanevad.

«Eesti NSV kriminaalkodeks» on sotsialismi printsiipidele rajatud kodeks. Seda põhimõtet väljendab selgesti kodeksi esimene paragrahv, mille kohaselt Eesti NSV kriminaalseadusandluse ülesandeks on kaitsta nõukogude ühiskondlikku korda, sotsialistlikku omandit, kodaniku isikut ja õigusi ning kogu sotsialistlikku õiguskorda kuritegelike rünnete vastu. Selle ülesande teostamiseks määrab «Eesti NSV kriminaalkodeks» kindlaks, missugused ühiskonnaohtlikud teod on kuriteod, ja näeb ette karistused, mis kuuluvad kohaldamisele kuritegusid toimepannud isikute suhtes.

Eesmärgiga kindlustada nõukogude õiguskorda ja sotsialistlikku seaduslikkust toob «Eesti NSV kriminaalkodeks» ühtlasi mitmeid muudatusi seni kehtinud kriminaalõigusesse, mis on suunatud nõukogude demokraatia ja sotsialistliku seaduslikkuse edasisele kindlustamisele ja arendamisele õigusemõistmise teostamisel kriminaalasjades.

Seaduste käsitamist raskendas olukord, kus kriminaalõiguslikud normid esinesid laialipillatuna eri seadusandlikes aktides, mille tagajärjel kodanikel oli mõnikord raske nendes orienteeruda. Nüüd aga määrab ühtne seadusandlik akt — «Eesti NSV kriminaalkodeks» — kindlaks, missugused teod on kuriteod ja mis karistused kuuluvad kurjategijatele mõistmisele. «Eesti NSV kriminaalkodeksis» kuuluvad kodifitseerimisele ka kõik üleliidulised kriminaalseadused, kusjuures kehtivate üleliiduliste kriminaalseaduste suhtes ongi seda tehtud.

Suur tähtsus on sellel, et «Eesti NSV kriminaalkodeks» määrab selgelt kindlaks kriminaalvastutuse alused. Kriminaalkorras vastutusele võtmisele ja karistamisele kuulub objektiivselt ainult see isik, kes on süüdi kriminaalseaduses ettenähtud kuriteo toimepanemises. Seega ei ole uues kodeksis enam analoogia instituuti, mis eksisteeris seni kehtinud kriminaalseadusandluses ja mille kohaselt võis kodanikku vastutusele võtta ka sellise ühiskonnaohtliku teo eest, mille kohta puudus vastav säte, kuid mis oli

¹ V. I. L e n i n, Teosed, Tallinn 1948, lk. 380.

analoogiline mõne teise kuriteoga. Teiselt poolt näeb «Eesti kriminaalkoodeks» ette, et kriminaalvastutuse aluseks on süü, mis võib olla kas tahtlik või ettevaatamatu.

Sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamiseks aitab tõhusalt kaasa uues koodeksis selgelt väljendatud nõue, et kriminaalkaristusi võib mõista ainult kohtu otsuse järgi.

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» näeb ette ühiskondliku mõjutamise rakendamise mitmete selliste tegude eest, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, mis aga seni töid kaasa kriminaalvastutuse. Real juhtudel nähakse ette, et kriminaalkaristust võib mõista ainult tingimusel, et selle isiku suhtes on samasuguse teo eest varem ühiskondliku mõjutamise vahendeid rakendatud.

Ka neil juhtumel, kui koodeksis on ühiskonnaohtliku teo eest ette nähtud kriminaalvastutus, võib isikut sellest vabastada ja tema suhtes ühiskondliku mõjutamise vahendeid rakendada, kui teo ühiskonnaohtlikkus ei ole suur ja vastava isiku parandamine ja ümberkasvatamine on võimalik ilma kriminaalkaristust mõistmata.

Ühiskondliku mõjutamise vahendeid isiku suhtes, kes vabastatakse kriminaalvastutusest, kohaldab seltsimehelik kohus, samuti ühiskondlik organisatsioon või töötajate kollektiiv, kelle käendusele võib isikut anda. Käendusele andmist võib aga rakendada vaid siis, kui kuriteo toimepannud isik oma süüd puhtsüdamlikult kahetseb ja teda pole varem tahtlikult toimepandud kuriteo eest süüdi mõistetud.

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» näeb veel ette, et üldsus võib esitada taotluse kuriteo toimepannud isiku tingimisi süüdimõistmise kohta. Kui kohus selle taotluse rahuldab, paneb ta sellekohase taotluse esitanud ühiskondlikule organisatsioonile või töötajate kollektiivile tingimisi süüdimõistetu parandamise ja ümberkasvatamise kohustuse.

Samal ajal aga näeb uus koodeks ette range vastutuse nende isikute suhtes, kes panevad toime eriti raskeid kuritegusid või on eriti ohtlikud retsidivistid.

Raskeid kuritegusid toimepannud isikute ja eriti ohtlike retsidivistide, s. t. nende suhtes, kes teevad kuritegevusest endale elatusallika, rikuvad hoolimatult õiguskorda ega tee enda suhtes järeldust sellest, et nad on juba varem kuritegude toimepanemise eest süüdi mõistetud või koguni on karistuse ära kandnud ja siiski panevad uuesti kuritegusid toime, nähakse nüüd ette pikendatud vabadusekaos-

tuse tähtajad ja nimelt vabadusekaotus tähtajaga kuni viisteist aastat, kuna üldiselt on vabadusekaotuse tähtaja ülemmääraks kümme aastat. Samuti võib kohus nendele isikutele mõista vabadusekaotuse kandmise türmis (kus režiim on raskem), kuna tavaliselt kantakse vabadusekaotust parandusliku töö koloonias.

Koodeks astendab seega vastutuse, olenevalt sellest, kes on kuriteo toime pannud, kas kuriteo toimepanijaks on paadunud kurjategija või on kuritegu toime pandud juhuslikel asjaoludel. Kohus peab, juhindudes sotsialistlikust õigusteadvusest, arvestama karistuse mõistmisel ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet, süüdlase isiksust ja asjaolusid, mis kuriteo toimepanemisel kergendavad või raskendavad vastutust. Koodeks näeb veel peale selle ette vastutuse astendamise üksikute kuritegude eest, olenevalt sellest, kas tegemist on selle kuriteo enam või vähem ohtliku liigiga. Seega on uue koodeksi üheks põhiprintsiibiks individuaalse vastutuse põhimõte, mille kohaselt tuleb igale kurjategijale läheneda diferentseeritult ja valida selline karistusmäär, mis täpselt vastaks kuriteo raskusele ja tagaks süüdlase parandamise ja ümberkasvatamise.

Kõige selle juures on uuele koodeksile omane sügav sotsialistlik humanism. Koodeks taotleb esijoones kurjategijate ümberkasvatamist ja parandamist ning karistus ei ole mingil määral ainult repressioonivahendiks. On huvitav märkida, et kodanliku Eesti 1935. aasta «Kriminaal-seadustik» ei ütelnud kriminaalkaristuse eesmärgist ainatki sõna. Seega eeldati siin, et karistus on lihtsalt kättemaks toimepandud kuriteo eest.

Nõukogude kriminaalõiguse humanism avaldub kujukalt ka selles, et kurjategija karistamisel ei ole eesmärgiks füüsiliste kannatuste tekitamine või inimväärikuse alandamine. See põhimõte on omane kogu nõukogude karistus-süsteemile, sealhulgas ka «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» karistuste süsteemile.

Koodeks näeb ette, et juhul, kui süüdlase poolt toimepandud kuritegu on olukorra muutumise tõttu asja uurimise või kohtus arutamise ajaks kaotanud ühiskonnaohtlikkuse või kui isik ei ole enam ühiskonnaohtlik, siis võidakse ta kriminaalvastutusest vabastada. Isikut, kes on toime pannud kuriteo, võib karistusest vabastada ka siis, kui tunnistatakse, et edasise laitmatu käitumise ja ausa töösse suhtumise tõttu ei või teda kohtus asja arutamise

ajaks ühiskonnaohtlikuks lugeda. Teatavatel tingimustel võib karistusest vabastada ka isiku, kes on pärast kohtuotsuse tegemist parandamatult raskesti haigestunud.

Vabadusekaotuse osatähtsus on «Eesti NSV kriminaal-koodeksis» seni kehtinud kriminaalõigusega võrreldes vähenenud. Vabadusekaotuse kohaldamise võimalus on küll koodeksi enamikus paragrahvides ette nähtud, kuid suhteliselt harva ainsa võimaliku karistusena. Teiselt poolt on hulk kuritegusid, mille eest ei ole vabadusekaotuse kohaldamise võimalust üldse ette nähtud. Vabadusekaotuse tähtsajad on mõõdukad. Kui mitte arvestada eriti raskeid kuritegusid ja karistusi, mida võib mõista eriti ohtlikele retsidivistidele, ulatub vabadusekaotuse tähtaeg harva üle kolme aasta.

Kasvanud on karistuste osatähtsus, mis ei ole seotud vabadusekaotusega. Enamik koodeksi paragrahve näeb ette võimaluse kohaldada süüdlase suhtes ka vabadusekaotuseta paranduslikku tööd. Kasvanud on võimalused kohaldada selliseid karistusi, nagu ühiskondlik laitus, rahatrahv, teataval ametikohal töötamise või teataval kutsealal tegutsemise õiguse äravõtmine.

Koodeks näeb küll veel ette erakordse karistusena surmanuhtluse, kuid rahu ajal on selle kohaldamine võimalik vaid erandjuhtudel, näiteks banditismi, tahtliku tapmise eest raskendavail asjaoludel ja mõne muu eriti raske kuriteo eest.

8. juunil 1961 võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» täiendamise ja muutmise seaduse, milles on laiendatud surmanuhtluse kohaldamise võimalust võltsitud raha ja väärtpaberite valmistamise eest käibelelaskmise eesmärgil või nende käibelelaskmise eest, kui see on toime pandud äritsemisena, riigi ja ühiskonna vara riisumise eest eriti suures ulatuses ning eriti ohtliku retsidivisti ja raskes kuriteos süüdimõistetud isiku suhtes, kes kinnipidamiskohas terroriseerib paranemise teele asunud kinnipeetavaid või sooritab kallaletungi administratsioonile või organiseerib sel eesmärgil kuritegeliku grupi või võtab aktiivselt osa sellise grupi tegevusest.

See oli tingitud vajadusest tugevdada võitlust nende eriti ohtlike kuritegude vastu, mille toimepanijateks on tavaliselt isikud, kes teevad kuritegevusest endale elatusallika. Seega ei too see täiendus mingil moel kaasa üldist

kriminaalrepressiooni tugevdamist, vaid sellega on mindud veelgi edasi kuritegudele ja kurjategijatele diferentseeritult lähenemise teed.

Nõukogude sotsialistlik humanism avaldub kujukalt ka alaealiste kriminaalõiguslikus kohtlemises. Sellele küsimusele pöörab «Eesti NSV kriminaalkodeks» erilist tähelepanu (vt. lk. 19, 20).

Väga tähtsaks peab kodeks võitlust joomise kui kuritegevust soodustava teguri vastu (vt. lk. 21, 22).

«Eesti NSV kriminaalprotsessi kodeks» lähtub samuti nagu «Eesti NSV kriminaalkodeksi» NLKP XXI kongressi juhtnööridest selle kohta, et mõningad funktsioonid, mida senini täitsid riigiorganid, sealhulgas ka ühiskondliku korra ja sotsialistliku ühiselu reeglitest kinnipidamise kindlustamise funktsioonid, peavad järk-järgult üle minema ühiskondlikele organisatsioonidele, samuti selle kohta, et on vaja kõigiti suurendada üldsuse osatähtsust võitluses kuritegevusega ning tugevdada kohtu- ja uurimisorganite tegevuse profülaktilist ja kasvatuslikku toimet. Sealjuures on silmas peetud, et üldsuse osatähtsuse suurendamine ning kasvatusliku toime tugevdamine ei tähendada võitluse nõrgendamist kuritegevusega, vaid selle viimist uuele, kõrgemale tasemele.

Kodeks sisaldab mitmeid uusi norme sotsialistliku õiguskorra kaitse kindlustamiseks ja arendab edasi nõukogude kriminaalprotsessi tõeliselt demokraatlikke põhiprintsiipe, arvestades, et nõukogude kohus peab kogu oma tegevusega kasvatama kodanikke nõukogude seaduse täpse ja kõrvalekaldumata täitmise ning sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus.

Võrreldes seni kehtinud kriminaalprotsessi kodeksiga, sisaldab «Eesti NSV kriminaalprotsessi kodeks» järgmisi uusi põhilisi sätteid.

Üldsuse osatähtsuse suurendamiseks võitluses kuritegevusega näeb kodeks ette ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate kollektiivide õiguse taotleda kriminaalasja lõpetamist ja süüdistatava andmist nende käendusele ümberkasvatamiseks ja parandamiseks, kui kuriteo ühiskonnaohtlikkus ei ole suur ja süüdlane ise oma käitumist puhtsüdamlikult kahetseb.

Kodeks näeb veel ette, et kohtul, prokuröril, uurijal ja juurdlusorganil on õigus anda oma põhistatud määrusega seltsimehelikule kohtule või alaealise suhtes alaealiste as-

jade komisjonile arutamiseks üle materjale või lõpetatud kriminaalasju, kui kuriteo ühiskonnaohtlikkus ei ole suur ja süüdlase parandamine on võimalik ühiskondlike mõjutamisvahenditega.

Erinevalt seni kehtinud kriminaalprotsessi koodeksist näeb uus koodeks ette ühiskondliku organisatsiooni käenduse ka tõkendina.

Ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate kollektiivide esindajate asja kohtulikust arutamisest osavõtu võimaldamiseks ja kohtuistungil kasvatusliku toime tugevdamiseks on koodeksis ette nähtud ühiskondlike süüdistajate ja kaitsjate instituut, kusjuures neil on kohtuistungil samad õigused mis prokuröri ja kaitsjal. Ühiskondlik süüdistaja ja ühiskondlik kaitsja on nõukogude protsessis vahepeal unustatud instituudid, mis on nüüd taastatud.

Kriminaalprotsessi kasvatuslik-profülaktilise toime tugevdamiseks näeb koodeks ette, et juurdlust teostav isik, uurija, prokurör ja kohus peavad peale kõige muu selgitama ka süüdistatava isiksust iseloomustavaid asjaolusid, samuti asjaolusid, mis soodustasid või võisid soodustada kuriteo toimepanemist ning tarvitusele võtma abinõud nende kõrvaldamiseks. Eeluurimise teostamisel kuritegude avastamiseks ja neid toimepannud isikute jälitamiseks peab uurija laialdaselt avalikkuse abi kasutama.

Erinevalt seni kehtinud kriminaalprotsessi koodeksist näeb uus koodeks ette mitmed erinormid alaealiste asjade uurimise ja kohtuliku arutamise kohta, mille ülesandeks on arvestada nende asjade spetsiifikat ning tagada asja uurimise, arutamise ja otsustamise maksimaalne kasvatuslik toime. Nii võib alaealiste suhtes kriminaalasja lõpetada või algatamata jätta ja saata materjalid või lõpetatud asi alaealiste asjade komisjonile. Alaealiste kuritegude asjus on eeluurimine kohustuslik. Kaitsja osavõtt on lubatud juba alates süüdistuse esitamise momendist jms.

Võrreldes seni kehtinud õigusega on koodeksis tunduvalt avardatud kuriteo läbi kannatanud isikute, asutuste ja ettevõtete õigusi oma huvide kaitseks. Nad kasutavad kõiki täisõigusliku protsessiosalise õigusi.

Arvesse võttes nõukogude kohtu humaanseid ülesandeid ja demokratismi, osutatakse koodeksis rohkesti tähelepanu süüdistatava ja kohtualuse õiguste kaitse küsimustele. Nii lubatakse nüüd süüdistatava õiguste kaitse tugevdamiseks kaitsjat asjast osa võtta juba kriminaalasja eeluurimisel,

alates momendist, kus süüdistatavale teatatakse eeluurimise lõpuleviimisest ja esitatakse kogu toimik tutvumiseks.

Koodeksis on võrreldes seni kehtinud õigusega lihtsustatud süüdistatava kohtu alla andmise korda ja laiendatud kohtuniku õigusi selles protsessistaadiumis. Praeguse korra kohaselt toimub süüdistatava kohtu alla andmise küsimuse otsustamine kohtuniku ainuisikulise määrusega, ja ainult siis, kui kohtunik ei nõustu süüdistuskokkuvõtte järeldusega või kui on vaja muuta süüdistatava suhtes valitud tõkendit, kuulub asi läbivaatamisele kohtu korraldaval istungil.

Konkretiseerides ja arendades edasi «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alustes» püstitatud põhiprintsiipe, tagab «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks» kriminaalseaduste õige ellurakendamise, kuritegude avastamise, kurjategijate kindlakstegemise ja vastutusele võtmise.

Eesti NSV Ülemkohtu esimees R. Simson, esinedes Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgul 6. jaanuaril 1961, nimetas, et 1960. aastal vähenes vabariigis süüdimõistete arv võrreldes 1959. aastaga rohkem kui 50 protsendi võrra.

Pole kahtlust, et «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ja «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks» aitavad tõhusalt kaasa sotsialistliku seaduslikkuse edasisele tugevdamisele ja kuritegevuse lõplikule likvideerimisele meie maal.

EESTI NSV KRIMINAALKOODEKSIST

Juriidiliste teaduste kandidaat

I. REBANE

1. Üldsätted

Nõukogude kriminaalseadusandluse ülesandeks on kaitsta nõukogude ühiskondlikku ja riiklikku korda, sotsialistlikku omandit, kodaniku isikut ja õigusi ning kogu sotsialistlikku õiguskorda kuritegelike rünnete vastu. Seda ülesannet teostab ka Eesti NSV kriminaalseadusandlus. Selleks määrab ta kindlaks, missugused ühiskonnaohtlikud teod on kuriteod, ja näeb ette karistused, mis kuuluvad kohaldamisele kuritegusid toimepannud isikute suhtes (§ 1).

Eesti NSV kriminaalseadused sisalduvad «Eesti NSV kriminaalkoodeksis», mis kujutab endast kõigi Eesti NSV-s kehtivate kriminaalseaduste süstematiseeritud kogu. Peale selle kuuluvad «Eesti NSV kriminaalkoodeksisse» võtmisele ka kõik pärast «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» jõustumist vastu võetud Eesti NSV Ülemnõukogu seadused ja Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused, mis sisaldavad kriminaalõiguslikke norme. Eesti NSV-s ei kehti aga mitte ainult Eesti NSV seadusandlike organite poolt vastu võetud, vaid ka NSV Liidu Ülemnõukogu ja selle Presiidiumi poolt kogu NSV Liidu ulatuses kehtestatud kriminaalõiguslikud normid. Need normid määravad kindlaks nõukogude kriminaalseadusandluse alused ning samuti vastutuse riiklike ja sõjaväeliste kuritegude eest. See vastutus on ühtne kogu NSV Liidu territooriumil. Peale selle näeb üleliiduline seadusandlus ette kriminaalvastutuse ka veel nende kuritegude eest, mis on suunatud NSV Liidu huvide vastu. Needki üleliidulised seadused kuuluvad «Eesti NSV kriminaalkoodeksisse» võtmisele. Seni aga, kui üleliidulised kriminaalseadused ei ole veel «Eesti NSV kriminaalkoodeksisse» kodifitseeritud, kuuluvad need seadused Eesti NSV-s vahetult kohaldamisele (§ 2).

Sellel sättel, et kõik Eesti NSV-s kehtivad kriminaalseadused kuuluvad «Eesti NSV kriminaalkoodeksisse» võtmisele.

sele, on suur praktiline tähtsus. Kui kõik kriminaalõiguslikud normid sisalduvad ühes seadusandlikus aktis, «Eesti NSV kriminaalkoodeksis», siis on kodanikel teada, missugused teod on kriminaalkaristuse ähvardusel keelatud ja missuguseid karistusi toob nende tegude toimepanemine endaga kaasa. See aga soodustab kuritegude toimepanemise ärahoidmist.

Sotsialistliku seaduslikkuse olulisele kindlustamisele õigusemõistmise teostamisel kriminaalasjades aitab suuresti kaasa seegi, et «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» kohaselt kuulub kriminaalvastutusele ja karistamisele ainult see isik, kes on süüdi kuriteo toimepanemises, s. t. isik, kes on tahtlikult või ettevaatamatuse tõttu toime pannud kriminaalseaduses ettenähtud ühiskonnaohtliku teo (§ 3 lg. 1). Seni kehtinud kriminaalõigus nägi sellest sättest ette erandi. Nimelt oli võimalik kodanike kriminaalvastutusele võtmine ka nn. analoogia alusel selliste ühiskonnaohtlike tegude toimepanemise eest, mis otseselt ei olnudki tunnistatud kriminaalseaduses karistatavaiks. Nüüd ei ole see enam võimalik. Vastutuse kriminaalkorras võivad kaasa tuua ainult need teod, mis on seaduses otseselt kuritegudeks tunnistatud, kusjuures kriminaalkaristusi kohaldatakse ainult kohtuotsuse järgi (§ 3 lg. 2). Haldusorganid ei ole õigustatud kriminaalkaristusi kohaldama. Varem kuulus selline õigus nüüd likvideeritud NSV Liidu Siseministeriumi juures asunud Erinõupidamisele.

Seni kehtis Eesti NSV-s 1926. aasta «VNFSV kriminaalkoodeks» ühes hilisemate muudatuste ja täiendustega, mis sellesse koodeksisse olid teinud ka Eesti NSV seadusandlikud organid. Nüüd kehtib igas liiduvabariigis oma kriminaalkoodeks. «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» sätted on kohaldatavad kõigi nende kuritegude eest vastutuse määramisel, mis on toime pandud Eesti NSV territooriumil (§ 4), teatavail juhtumeil aga ka väljaspool NSV Liidu piire (§ 5).

«Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi võib kriminaalvastutusele võtta ainult sellise ühiskonnaohtliku teo eest, mis on kuriteoks tunnistatud juba enne selle teo toimepanemist kehtivas seaduses. Ka karistus kuriteo eest mõistetakse selle seaduse järgi, mis kehtis juba kuriteo toimepanemise ajal. Üksnes neil juhtumeil, kui pärast kuriteo toimepanemist võetakse vastu uus kriminaalseadus, mis enam ei loe toimepandud kuritegu kriminaalkorras karistatavaks või

mis kergendab karistust, on sellel seadusel tagasiulatuv jõud. Selles «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» sättes väljendub nõukogude kriminaalõigusele omane humanne põhimõte: kui uus seadus peab võimalikuks süüdlase olukorda kergendada, laieneb selle seaduse kehtivus ka enne tema vastuvõtmist toimepandud teole. Tagasiulatuvat jõudu ei ole aga sellisel kriminaalseadusel, mis tunnistab teo karistatavaks või raskendab karistust (§ 6).

2. Kuritegu

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» ei piirdu sellega, et ta kuriteoks tunnistab kriminaalseaduses karistuse ähvardusel keelatud teo. Ta annab kuriteo mõiste nn. materiaalse määratluse, s. t. näitab ära kuriteole omased sisulised tunnused, mis iseloomustavad seda kui sotsialistlikku õiguskorda ründavat ühiskonnaohtlikku tegu. «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi on kuriteoks koodeksis ettenähtud tegu (tegevus või tegevusetus), mis ründab nõukogude ühiskondlikku või riiklikku korda, sotsialistlikku majandussüsteemi, sotsialistlikku omandit, kodaniku isikut, tema poliitilisi, tööalaseid, varalisi või muid õigusi, samuti igasugune muu sotsialistlikku õiguskorda ründav «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» ettenähtud ühiskonnaohtlik tegu (§ 7). Sealjuures ei ole kuriteoks tegevus või tegevusetus, mis formaalselt sisaldab küll mingi «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» ettenähtud teo tunnuseid, kuid ei ole vähese tähtsuse tõttu ühiskonnaohtlik (§ 7 lg. 2).

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» teeb vahet kuritegude vahel, mille ühiskonnaohtlikkus on suur, ja kuritegude vahel, mis ei ole eriti ühiskonnaohtlikud. Esimesed toovad selliseid tegusid toimepannud isikute suhtes tavaliselt kaasa kriminaalvastutuse kohaldamise. Selliste tegude eest aga, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, võib edukalt kohaldada ka ühiskondliku mõjutamise vahendeid. Kui sellise kuriteo on toime pannud alaealine, võib viimase suhtes kohaldada kasvatusliku iseloomuga sunnivahendeid. Neid vahendeid ei loeta kriminaalkaristuseks (§ 10 lg. 3).

Kuriteoks on ainult selline ühiskonnaohtlik tegu, mille tunnused on ette nähtud «Eesti NSV kriminaalkoodeksis». Üksikute kuritegude tunnuseid on kirjeldatud «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» eriosas ja nende tunnuste kogum moo-

dustab antud kuriteo koosseisu. Kuriteo koosseisu olemasoluks on kõigepealt vajalik teatav konkreetne tegu (tegevus või tegevusetus). Kui isik ei ole konkreetset ühiskonnaohtlikku tegu toime pannud, siis puudub kuriteo koosseis. Kuriteo koosseisu olemasoluks on ühtlasi vajalik, et isik, kes on konkreetse õigusevastase, ühiskonnaohtliku teo toime pannud, oleks selle toimepanemises süüdi. Isik on aga kuriteo toimepanemises süüdi ainult siis, kui ta tegevuses ühiskonnaohtliku teo toimepanemisel kas tahtlikult või ettevaatamatuse tõttu. Isik, kes ei ole süüdi ühiskonnaohtliku teo toimepanemises, ei kanna «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi vastutust.

Kuritegu on tahtlikult toime pandud juhul, kui selle toimepanija: 1) sai aru oma tegevuse või tegevusetuse ühiskonnaohtlikust iseloomust, nägi ette oma teo ühiskonnaohtlikku tagajärge ja soovis seda (antud korral esineb nn. otsene tahtlus) või 2) sai aru oma tegevuse või tegevusetuse ühiskonnaohtlikust iseloomust, nägi ette oma teo ühiskonnaohtlikku tagajärge ja mõõnis teadlikult selle tagajärje saabumist (antud korral esineb nn. kaudne tahtlus — § 8).

Kuritegu on ettevaatamatuse tõttu toime pandud, kui isik, kes selle toime pani: 1) nägi ette oma tegevuse või tegevusetuse ühiskonnaohtliku tagajärje saabumise võimalust, kuid lootis seda kergemeelselt vältida (antud korral esineb nn. kuritegelik kergemeelsus) või 2) ei näinud ette sellise tagajärje saabumise võimalust, kuigi pidi seda ette nägema ja võis seda ette näha (antud korral esineb nn. kuritegelik hooletus — § 9).

Kriminaalvastutusele võib kuuluda vaid see isik, kes enne kuriteo toimepanemist on saanud kuusteist aastat vanaks. Ainult üksikute kuritegude eest algab kriminaalvastutus neljateistkümnendast eluaastast. Sellisteks kuritegudeks on tapmine, kehavigastuse tahtlik tekitamine, kui see põhjustas terviserikke, vägistamine, röövimine, salajane ja avalik vargus, kuritahtlik huligaansus jmt. (§ 10). Seega tõstab «Eesti NSV kriminaalkoodeks» vanusepiiri, millest algab kriminaalvastutus.

Varem kehtinud kriminaalõiguse järgi võis kriminaalvastutusele võtta alates neljateistkümnendast eluaastast, üksikute kuritegude eest aga juba alates kaheteistkümnendast eluaastast. Kogemused näitasid siiski, et alaealiste kriminaalvastutusele võtmine alates sellest vanusest pole vajalik. Alaealiste poolt sellises vanuses toime pandud ühis-

konnaohtlike tegude vastu on võimalik edukalt võidelda ka mitmesuguste kasvatuslike vahendite kohaldamise abil.

Mitte alati ei ole vaja isegi kriminaalvastutuseks nõutava vanusepiiri saavutanud alaealiste kriminaalvastutusele võtmine. Tavaliselt on kuritegude toimepanemine alaealiste poolt tingitud peamiselt mitmesugustest vigadest ja puudustest nende kasvatamisel. Sellepärast etendavadki võitluses alaealiste kuritegevuse vastu suurt osa mitmesugused kasvatuslikud vahendid, sealhulgas ka kasvatusliku iseloomuga sunnivahendid. «Eesti NSV kriminaalkoodeks» sätib, et juhul, kui kohus leiab, et isikut, kes enne kaheksateistkümneaastaseks saamist on toime pannud kuriteo, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, saab parandada ilma kriminaalkaristust kohaldamata, siis võib ta sellise isiku suhtes kohaldada kasvatusliku iseloomuga sunnivahendeid. Need sunnivahendid ei ole kriminaalkaristuseks (§ 10).

Kuriteo toimepannud alaealise suhtes kohaldatavateks kasvatusliku iseloomuga sunnivahenditeks on:

- 1) kasvatuskolooniasse paigutamine;
- 2) laste ja noorte erilisse kasvatusasutusse paigutamine;
- 3) laste ja noorte erilisse ravi- ja kasvatusasutusse paigutamine.

Kasvatusliku iseloomuga sunnivahendit kohaldab alaealise suhtes kohus. Sealjuures ei määra kohus kasvatusliku iseloomuga sunnivahendi kohaldamise tähtaega. Seda vahendit kohaldatakse kuni alaealise paranemiseni, kuid mitte kauem kui kaheksateistkümne aasta vanuseks saamiseni. Erandina võib määrata, et juhul, kui kasvatusliku iseloomuga sunnivahendit kohaldatakse alaealiste suhtes, kes on saanud kuusteist aastat vanaks, peetakse teda kasvatusasutuses või -koloonias kuni kahekümne aasta vanuseks saamiseni. Kasvatusliku iseloomuga sunnivahendi kohaldamise lõpetamise küsimuse otsustab samuti kohus.

Teatavatel juhtumitel ei ole kuriteo toimepannud alaealise parandamiseks vaja mitte ainult karistuse, vaid isegi kasvatusliku iseloomuga sunnivahendi kohaldamine. Selliste alaealiste suhtes võib kohus või alaealiste asjade komisjon piirduda ühiskondliku, pedagoogilise või perekondliku mõjutamise vahendi kohaldamisega. Ka võib sellise alaealise anda arstliku järelevalve alla (§ 61).

Kriminaalvastutusele ja karistamisele ei kuulu isikud, kes on ühiskonnaohtliku teo toimepanemise ajal süüdimatusseisundis. Süüdimatuteks loetakse isikuid, kes ei ole võimelised endale oma teost aru andma või seda juhtima kroonilise vaimuhaiguse, vaimutegevuse ajutise rikke, nõrgamõistuslikkuse või muu haigusliku seisundi tõttu. Kui ühiskonnaohtliku teo toimepannud süüdimatu isik on ühiskonnale ohtlik, võib kohus tema suhtes kohaldada meditsiinilise iseloomuga sunnivahendit (§ 11).

Samuti ei kuulu karistamisele ka isik, kes on pannud kuriteo toime küll süüdivusseisundis, kuid on enne kohtuotsuse tegemist jäänud vaimuhaigeks, mille tagajärjel ta ei ole võimeline endale oma tegudest aru andma või neid juhtima. Ei kuulu karistamisele ka isik, kes on pärast kohtuotsuse tegemist jäänud vaimuhaigeks. Ka nende isikute suhtes võib kohus kohaldada vaid meditsiinilise iseloomuga sunnivahendeid. Kui aga pärast kuriteo toimepanemist vaimuhaigeks jäänud isik tervistub, võib tema suhtes kohaldada karistust. Sel juhul arvatakse karistuse kandmise hulka üks päev meditsiinilise iseloomuga sunnivahendi kohaldamist ühe päeva vabadusekaotuse vastu.

Vaimuhaigete suhtes kohaldatavateks meditsiinilise iseloomuga sunnivahenditeks on:

- 1) sundravi psühhiaatrilises erihaiglas;
- 2) sundravi üldises psühhiaatrilises haiglas;
- 3) sundravi krooniliste vaimuhaigete asutuses.

Kui ühiskonnaohtliku teo toimepannud vaimuhaige suhtes ei ole meditsiinilise iseloomuga sunnivahendi kohaldamine vajalik, võib kohus anda sellise isiku omaste või muu isiku hooldamisele ja ühtlasi arstliku järelevalve alla (§ 59).

Suurt tähtsust pöörab «Eesti NSV kriminaalkoodeks» kuritegude ärahoidmisel võitlusele joomise vastu. «Eesti NSV kriminaalkoodeks» sätib, et isik, kes on kuriteo toime pannud joobeseisundis, ei vabane kriminaalvastutusest (§ 12). Ka näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette, et kuriteo toimepanemine oma teenistuslike või kutsealaste kohustuste joobeseisundis täitmise tagajärjel on karistuse mõistmisel vastutust raskendavaks asjaoluks (§ 38 p. 10). Samuti sätib «Eesti NSV kriminaalkoodeks», et isikut, kes on kuriteo toime pannud alkoholismi või narkomaania mõjul, võib kohus sõltumatult karistusest allutada sundravile. Sellist sundravi teostatakse kas erilise ravi- ja töö-

režiimiga asutuses, kinnipidamiskohas või üldistel alustel (§ 60).

Mõnikord esinevad isiku tegevuses väliselt küll «Eesti NSV kriminaalkodeksis» ettenähtud teo tunnused, tegelikult ei olegi aga selline tegevus ühiskonnaohtlik ega kujuta endast sellepärast ka kuritegu. Vastupidi, selline tegevus on ühiskonnale koguni kasulik. Loomulikult ei saa kedagi sellise tegevuse eest kriminaalvastutusele võtta.

Vastavalt «Eesti NSV kriminaalkodeksile» ei loeta kuriteoks ega too endaga kaasa kriminaalvastutust hädakaitseisundis toimepandav tegevus, s. o. Nõukogude riigi või ühiskondlike huvide või kaitsja enese või teise kodaniku isiku või õiguse kaitsel ühiskonnaohtliku ründe vastu ründajale kahju tekitamine, kui seejuures ei ületata hädakaitse piire (näit. tapetakse isik, kes püüab toime panna vägistamist). Hädakaitse piiride ületamiseks on kaitse ilmne mittevastavus ründe iseloomule ja ohtlikkusele (§ 13).

«Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi ei ole kuritegu ega too endaga kaasa kriminaalvastutust ka tegevus, mis on toime pandud hädaseisundis (§ 14), s. o. ohu kõrvaldamiseks, mis ähvardas Nõukogude riigi või ühiskondlikke huvisid või antud kodaniku või teise kodaniku isikut või õigust, kui seda ohtu ei saanud antud asjaoludel muude vahenditega kõrvaldada ja kui põhjustatud kahju on väiksem kui ärahoiu kahju (näit. meeskonna päästmiseks heidetakse merre laeva laadung).

«Eesti NSV kriminaalkodeks» näeb ette kriminaalvastutuse nii lõpuleviidud kuriteo eest kui ka kuriteo ettevalmistamise ja kuriteokatse eest (§ 15). Juhul kui isik loobub vabatahtlikult kuriteo toimepanemisest, kuulub ta kriminaalvastutusele ainult sel juhul, kui tema poolt faktiliselt toimepandud tegu iseenesest sisaldab mõne lõpuleviidud kuriteo koosseisu (§ 16).

Kriminaalvastutusele kuuluvad kõik kuriteost o s a v õ t j a d: kuriteo täideviijad, kuriteo organisaatorid, kuriteole kihutajad ja kuriteole kaasaaitajad. Täideviijaks on isik, kes kuriteo vahetult toime pani. Organisaatoriks on isik, kes organiseeris või juhtis kuriteo toimepanemist. Kihutajaks on isik, kes kallutas kuritegu toime panema. Kaasaaitajaks on isik, kes aitas kaasa kuriteo toimepanemisele nõuandega, juhatusel, vahendi või riista andmisega või takistuse kõrvaldamisega, samuti isik, kes eelnevalt lubas

varjata kurjategijat, kuriteo toimepanemise vahendit või riista, kuriteo jälgi või kuritegelikul teel saadud eset (§ 17). Isikut, kes on süüdi kurjategija, kuriteo toimepanemise vahendi või riista, kuriteo jälgede või kuritegelikul teel saadud eseme varjamises, ei loeta aga kuriteole kaasaaitajaks sel juhul, kui varjamine ei olnud enne kuriteo toimepanemist ette lubatud. Selline isik kannab kriminaalvastutust ainult «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» eriti ettenähtud juhtudel (§ 18) ja seda nimelt kõige raskemate eriti ohtlike riiklike kuritegude, banditismi, valerahategemise, raskendavatel asjaoludel toimepandud riigi või ühiskonna vara riisumise, kergendavate asjaolude puudumisel toimepandud tahtliku tapmise ja raskendavatel asjaoludel toimepandud kodaniku isikliku vara salajase või avaliku varguse varjamise eest (§ 86 ja 180). Seega piirab «Eesti NSV kriminaalkoodeks» oluliselt vastutust kuritegude eelnevalt mittelubatud varjamise eest. Varem kehtinud kriminaalõiguse järgi oli aga kriminaalvastutus ette nähtud kõigi kuritegude igasuguse varjamise eest.

Veel enam on piiratud kriminaalvastutust kuritegudest mitteteatamise eest. Kriminaalkorras on karistatav mitteteatamine ainult järgmistest kindlasti teadaolevatest ettevalmistatavatest või toimepandud kuritegudest: kõige raskemad eriti ohtlikud riiklikud kuriteod, banditism, valerahategemine, suures ulatuses või eriti ohtliku retsidivisti poolt toimepandud riigi või ühiskonna vara riisumine, kergendavate asjaolude puudumisel toimepandud tahtlik tapmine (§ 87 ja 181). Sealjuures on kuriteost mitteteatamine karistatav mitteteatamisena olenemata sellest, kas see oli eelnevalt lubatud või mitte (§ 19).

3. Karistuse mõiste ja liigid

Karistus ei ole «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi mitte ainult repressiooniks toimepandud kuriteo eest, vaid tema e e s m ä r g i k s on ka süüdimõistetud parandamine ja ümberkasvatamine ausa töösse suhtumise, seaduse täpse täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus, samuti süüdimõistetud kui ka teiste isikute poolt uute kuritegude toimepanemise ärahoidmine. Karistuse eesmärgiks ei ole füüsiliste kannatuste tekitamine ega inimväärikuse alandamine (§ 20).

Nõukogude ühiskonna astumisega kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise perioodi on eriti suure kaalu saanud karistuse kasvatustlikud eesmärgid. Kriminaalõiguse kasvatustliku ja profülaktilise osa suurenemine ning veenmismeetodi efektiivsem kasutamine tingivad vajaduse vähendada karistusi mitmete kuritegude eest, mitmete tegude eest aga, mis seni olid kriminaalkorras karistatavad, on kriminaalvastutus üldse ära muudetud. Sealjuures on lähtutud V. I. Lenini tuntud õpetusest, mille kohaselt kuritegevuse vastu võitlemise edukus ning karistuse kasvatustlik ja hoiatav tähtsus ei seisne hoopiski mitte rangete karistuste mehaanilises kohaldamises, vaid selles, et iga kuritegu õigeaegselt avastataks ja et iga kuriteo toimepannud isiku suhtes efektiivselt reageeritaks.¹ Kõik see võimaldab karistuse kohaldamisel kuritegusid toimepannud isikute suhtes kinni pidada sotsialistliku humanismi printsiipidest. Selle juures ei tohi aga muidugi unustada, et karistus on ka «Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi repressiooniks, riikliku sunni vahendiks, ja isikute suhtes, kes on toime pannud raskeid kuritegusid või on eriti ohtlikud retsidivistid, tuleb kohaldada kriminaalvastutuse täit rangust.

«Eesti NSV kriminaalkodeks» lihtsustab tunduvalt senist karistuste loetelu. Rida karistusi, mis ei õigustanud ennast (näit. töörahva vaenlaseks kuulutamine ja NSV Liidu piiridest pagendamine), on uues koodexis karistuste loetelust välja jäetud, sellest hoolimata on «Eesti NSV kriminaalkodeksi» karistuste süsteem küllaltki paindub ja võimaldab küllaldase efektiivsusega reageerida iga isiku suhtes, kes on toime pannud kuriteo.

Karistused jagunevad «Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi põhi- ja lisakaristusteks. Põhikaristusi kohaldatakse kuritegusid toimepannud isikute suhtes iseseisvate vahenditena, sõltumatult muude vahendite kohaldamisest. Iga kuriteo eest võib mõista vaid ühe põhikaristuse. Lisakaristusi mõistetakse lisandatult põhikaristusele selleks, et tagada karistuse üksikute eesmärkide parem saavutamine. Erinevalt põhikaristustest võib ühe kuriteo eest mõista ka mitu lisakaristust.

Kuriteo toimepannud isikule võib «Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi mõista järgmisi põhikaristusi:

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 357.

- 1) vabadusekaotus;
- 2) asumiseleasaatmine;
- 3) väljasaatmine;
- 4) vabadusekaotuseta paranduslik töö;
- 5) teatud ametikohtadel töötamise või teatud tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmine;
- 6) rahatrahv ja
- 7) ühiskondlik laitus.

Ajateenijaile võib põhikaristusena mõista ka distsipliinarpataljoni saatmist. Peale selle on sõjaväelaste suhtes põhikaristusena kohaldatav ka kinnipidamine peavahis. Kinnipidamist peavahis mõistetakse sõjaväelastele vabadusekaotuseta parandusliku töö asemel.

Mis puutub lisa karistustesse, siis piirab «Eesti NSV kriminaalkodeks» üldiselt nende kohaldamise võimalust. Üldreeglina peab kohus valima sellise põhikaristuse, mis on küllaldane karistuse eesmärkide saavutamiseks.

Lisakaristuseks on «Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi:

- 1) vara konfiskeerimine;
- 2) sõjaväelise või eriauastme äravõtmine ja
- 3) vanemlike õiguste äravõtmine.

Mitmeid karistusi võib kohaldada nii põhi- kui ka lisakaristusena. Sellisteks karistusteks on asumiseleasaatmine, väljasaatmine, teatud ametikohtadel töötamise või teatud tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmine ning rahatrahv (§ 21).

Karistuste loetelusse ei ole «Eesti NSV kriminaalkodeksis» võetud surmanuhtlust. Surmanuhtlus on erakordne põhikaristus, mida kohaldatakse kuni selle täieliku kaotamiseni vaid üksikute kuritegude eest. «Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi on surmanuhtluse kohaldamine võimalik kodumaa reetmise, spionaaži, terroristliku akti, diversiooni, banditismi, võltsitud raha või väärtpaberite valmistamise eest käibelelaskmise eesmärgil või nende käibelelaskmise eest, kui need teod pandi toime äritsemisena, raskendava il asjaoludel toimepandud tahtliku tapmise ja riigi või ühiskonna vara riisumise eest eriti suures ulatuses, sõja ajal või lahingu olukorras, aga ka muu eriti raske kuriteo eest NSV Liidu seadusandluses eraldi ettenähtud juhtudel. Surmanuhtlust võib kohaldada ka eriti ohtlike retsidivistide või raskes kuriteos süüdi mõistetud

isikute suhtes, kes kinnipidamiskohas terroriseerivad paranemise teele asunud kinnipeetavaid või panevad toime kallal tunde administratsioonile või organiseerivad sel eesmärgil kuritegeliku grupi või võtavad aktiivselt osa sellise grupi tegevusest.

Surmanuhtlus viiakse täide mahalaskmise teel.

Ei või surma mõista isikut, kes oli kuriteo toimepanemise ajal alla kaheksateistkümnepäevase vanuse, ega naist, kes kohtuotsuse tegemise või kuriteo toimepanemise ajal on rase. Surmanuhtlust ei või kohaldada ka naise suhtes, kes kohtuotsuse täideviimise ajal on rase (§ 22).

Raskeimaks põhikaristuste loetelusse võetud karistuseks on «Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi v a b a d u s e k a o t u s. Vabadusekaotuse osatähtsus oli kuni viimase ajani nii nõukogude kriminaalseadusandluses kui ka kohtupraktikas väga suur. Sealjuures võis vabadusekaotust seni kehtinud kriminaalseaduste järgi mõista ka ülipikkadeks tähtaegadeks — kuni kahekümne viie aastani. Selline praktika aga ei õigustanud ennast. Ülipikkadeks tähtaegadeks kohaldatav vabadusekaotus võttis süüdimõistetult perspektiivi edaspidiseks eluks ega kindlustanud sellepärast süüdimõistetut paranemist. Vääraks osutus ka vabadusekaotuse tähenduse ülehindamine. Vabadusekaotuse kohaldamine mitte eriti ohtlikke ja sealjuures juhuslikel asjaoludel kuritegusid toimepannud isikute suhtes on tarbetu. Nende isikute parandamine ja ümberkasvatamine on saavutatav ka vabadusekaotusega võrreldes kergemate karistusvahendite kohaldamise abil.

Lähtudes eelnevast, piirab «Eesti NSV kriminaalkodeksi» vabadusekaotuse tähtaega. Mitmete kuritegude eest, mille eest varem oli ainsaks karistuseks vabadusekaotus, näeb koodeks ette ka muid, kergemaid karistusi. Ainult üksikute, kõige raskemate kuritegude eest sätib «Eesti NSV kriminaalkodeksi» ainsaks karistuseks vabadusekaotuse. Sealjuures on vabadusekaotuse tähtajad mõõdukad. Kõik see võimaldab karistusi mõista kooskõlas kuriteo ja süüdlase ühiskonnaohtlikkuse astmega, ületamata neid piire, mis on vajalikud kuriteo toimepannud isiku parandamiseks ja ümberkasvatamiseks.

Vabadusekaotuse tähtaja ülemmääraks on «Eesti NSV kriminaalkodeksi» järgi kümme aastat. Ainult eriti raskete kuritegude eest ja eriti ohtlikele retsidivistidele võib koodeksi eriosas ettenähtud juhtudel mõista vabadusekaotuse.

tust tähtajaga kuni viisteist aastat. Uhelgi juhul ei või aga mõista vabadusekaotust tähtajaga üle kümne aasta isikule, kes kuriteo toimepanemisel oli alla kaheksateistkümne aasta vana.

Vabadusekaotusele mõistetud isik kannab karistuse ära parandusliku töö koloonias või türmis, alaealine aga alaealiste töökoloonias. Vabadusekaotuse kandmine türmis on erandiks. Türmi võib kohus mõista isiku, kes on toime pannud koodeksis ettenähtud raske kuriteo, üldreeglina juhul, kui ta karistab sellist isikut vabadusekaotusega mitte alla viie aasta. Samuti võib türmi mõista eriti ohtlike retsidiviste. Lõpuks võib kohus isiku suhtes, kes rikub kuritahtlikult parandusliku töö koloonias kehtivat režiimi, asendada karistuse kandmise koloonias kinnipidamisega türmis kestusega kuni kolm aastat. Selle tähtaja lõppemisel veel kandmata karistus kantakse ära parandusliku töö koloonias (§ 23). Parandusliku töö kolooniatest erinevad türmid oma rangema režiimi poolest.

Vabadusekaotuse tähtaja alammääraks sätib «Eesti NSV kriminaalkodeks» kolm kuud (§ 23).

Vaatamata sellele, et koodeks piirab mitmetel juhtudel vabadusekaotuse kohaldamise võimalust ja üldiselt lühendab selle karistuseliigi tähtaegu, on vabadusekaotuse kohaldamine sageli siiski möödapääsematu. Kurjategija, kes vabaduses olles kujutab endast ohtu ühiskonnale ja kelle parandamine muude vahenditega ei ole võimalik, tuleb ühiskonnast isoleerida ja ta peab kandma karistust kinnipidamiskohtades.

Asumiselesaatmine ja väljasaatmine on kriminaalkaristusteks, mis piiravad süüdimõistetu elukohavaliku vabadust. Asumiselesaatmine on süüdimõistetu eemaldamine oma elukohast kohustusega elada teatavas paikkonnas. Ka väljasaatmise korral eemaldatakse süüdimõistetu oma elukohast ja ühtlasi keelatakse tal elamine teatavates paikkondades. Väljaspool neid paikkondi võib aga väljasaadetu endale vabalt elukoha valida.

Asumiselesaatmist võib mõista tähtajaga kahest kuni viie, väljasaatmist aga ühest kuni viie aastani.

Asumiselesaatmise ja väljasaatmise kohaldamine on «Eesti NSV kriminaalkodeksis» mitmes suunas piiratud. Lisakaristusena on asumiselesaatmise ja väljasaatmise mõistmine lubatud üksnes siis, kui see on koodeksi eriosa

vastavas paragrahvis otseselt ette nähtud. Asumisele ega välja ei saadeta isikut, kes oli kuriteo toimepanemisel alla kaheksateistkümne aasta vana. Asumisele ei saadeta ka rasedat naist ega naist, kelle ülalpidamisel on alla kaheksa aasta vanuseid lapsi (§-d 24 ja 25). Selles asumisele saatmise ja väljasaatmise kohaldamise piiramises väljendub kujukalt nõukogude kriminaalõiguse humaansus ja hoolitsus kasvava põlvkonna eest.

Tähtsat osa karistuste hulgas etendab vabadusekaotuseta paranduslik töö.

Tootlik töö on tähtsaks vahendiks inimeste kasvatamisel ja ümberkasvatamisel. Nõukogude ühiskonnas, kus tööpuudus on jäädavalt likvideeritud, on ka kurjategijate kasvatamisel ja ümberkasvatamisel võimalik täies ulatuses tootlikku tööd kasutada, ilma et süüdimõistetut sealjuures ühiskonnast isoleeritaks. Sellepärast ongi vabadusekaotuseta paranduslik töö üheks sagedamini esinevaks karistusliigiks «Eesti NSV kriminaalkoodeksis».

Vabadusekaotuseta paranduslikku tööd võib kohus mõista tähtajaga ühest kuust kuni ühe aastani. Vastavalt kohtuotsusele peetakse paranduslikule tööle mõistetud isiku töötasust riigituludesse kinni 5—20%. Selle protsendi kindlaksmääramisel võtab kohus arvesse süüdlase varanduslikku ja perekondlikku seisundit.

Vabadusekaotuseta parandusliku töö kannab süüdimõistetu ära kas oma töökohas või mõnes teises organisatsioonis, kuid oma elukohas. Kui süüdimõistetul ei ole töökohta ja ta kuu aja jooksul, arvates kohtuotsuse jõustumisest, ei asu mõjuva põhjuseta tööle või hoidub muul viisil kõrvale parandusliku töö kandmisest oma töökohas, tuleb süüdimõistetul kohtu määramisel asuda karistuse kandmiseks tööle sellesse organisatsiooni, kuhu teda suunab parandusliku töö inspeksioon. Kui süüdimõistetu hoidub kuritahtlikult kõrvale parandusliku töö kandmisest ka selles organisatsioonis, võetakse ta kriminaalvastutusele ja teda võib karistada vabadusekaotusega kuni kuus kuud.

Et tagada süüdimõistetu paranemine ja ümberkasvamine karistuse kandmise ajal, võib kohus kindlaks määrata paranduslikule tööle mõistetu üle teostatava järelevalve ja tema suhtes tehtava kasvatustöö korra. Järelevalve paranduslikule tööle mõistetu üle ja kasvatustöö võib kohus panna süüdimõistetu töökoha töötajate kollektiivile,

ühiskondlikule organisatsioonile, kohalikule täitevkomiteele või ka isikule, kellel on kohtu usaldus (§ 26).

Teatud ametikohtadel töötamise või teatud tegevusalal tegutsemise õiguse võib kohus ära võtta tähtajaga kuuest kuust kuni viie aastani. Seda karistust võib kohus mõista juhul, kui ta teataval tegevusalal tegutsemisel toimepandud kuriteo iseloomu tõttu peab võimatuks säilitada kuritegu toimepandud isikule õigust töötada teataval ametikohtadel või tegutseda teataval tegevusalal (§ 27).

Rahatrahv on rahaline sissenõudmine, mida kohus mõistab «Eesti NSV kriminaalkodeksis» ettenähtud juhtudel isikule, kes on toime pannud vähem ohtliku kuriteo. Rahatrahvi mõistmisel ei arvesta kohus mitte ainult kuriteo raskust, vaid ka süüdlase varanduslikku seisundit. Rahatrahvi mõistmine lisakaristusena on lubatud vaid koodeksi eriosa vastavates paragrahvides otseselt ettenähtud juhtudel.

Rahatrahvi alammääraks on kümme rubla, ülemmääraks aga üldreeglina ükssada rubla (§ 28).

Ühiskondlik laitus on kohtu poolt avalikult väljendatud hukkamõist kuriteo toimepandud isikule, mis tehakse vajalikel juhtudel pärast kohtuotsuse jõustumist üldsusele teatavaks ajakirjanduse kaudu või muul viisil (§ 29). Üldreeglina peab kohus ühiskondliku laitude üldsusele teatavaks tegema.

Lisakaristuste hulgas omab suuremat tähtsust süüdimõistetud vara konfiskeerimine. Vara konfiskeerimine on süüdimõistetud isiklikuks omandiks oleva kogu või osa vara sunduslik tasuta äravõtmine riigi omandiks.

Vara konfiskeerimist võib mõista üksnes neil juhtumel, kui see on vastava kuriteo eest «Eesti NSV kriminaalkodeksi» eriosa vastavas paragrahvis otseselt ette nähtud, ja sealjuures ainult riiklike ja kasusaamise eesmärgil toimepandud raskete kuritegude eest.

Teatav osa süüdlase varast ei kuulu ühelgi juhul konfiskeerimisele. Ei kuulu konfiskeerimisele süüdimõistetud enda ja tema ülalpidamisel olevate isikute jaoks hädavajalik vara, sealhulgas maal asuv elumaja, kui süüdimõistetud ja tema perekond selles majas alaliselt elavad; kasutamisel olev kodune majapidamisinventar ja isikliku tarbimise esemed; raha kuni 120 rubla iga ülalpeetava

jaoks jm. (§ 31). Selle vara loetelu on üldisel kujul toodud koodeksis.

Olenemata vara konfiskeerimisest võetakse ära kriminaalasjade menetlemisel avastatud ese, mille tsiviilkäive on keelatud, ja samuti kuriteo läbi omandatud vara (§ 33).

Sõjaväeline või eriauate võidaks kohtuotsusega ära võtta isikult, kes on süüdi mõistetud raskes kuriteos (§ 34 lg. 1). Juhul kui auaste on antud riigivõimu kõrgemate organite poolt, samuti juhul kui süüdimõistetu on riigivõimu kõrgemate organite poolt antud aunimetus või kui süüdlast on autasustatud ordeni või medaliga, ei saa kohus ise auastet, aunimetust, ordenit või medalit ära võtta. Ta võib teha vaid selle kohta esildise sellele organile, kes on andnud süüdlasele auastme, aunimetuse või autasustas teda ordeni või medaliga. See organ otsustabki küsimuse lõplikult (§ 34 lg. 2).

Vanemlikud õigused võib kuriteo toimepannud isikult ära võtta, kui kohus tuvastab, et süüdlane neid õigusi on kuritarvitanud või ei ole kuritahtlikult täitnud vanemlikke kohustusi. Vanemlikud õigused võib kohus ennistada hooldus- või eestkosteorgani või alaealiste asjade komisjoni esildisel (§ 35).

4. Karistuse mõistmine

Karistuse mõistmine on väga tähtsaks etapiks võitluses kuritegevuse vastu. Õigesti mõistetud karistusest sõltub suurel määral, kas karistuse eesmärgid saavutatakse või mitte.

Kuriteo toimepannud isikule mõistetud karistus ei tohi olla tarbetult raske. Liiga raske karistus tekitab süüdimõistetu asjatuid kannatusi. Kuid karistus ei tohi olla ka sel määral kerge, et ta ei taga karistuse eesmärkide saavutamist, ei ole suuteline kurjategijat parandama ja ümber kasvatama ning ühtlasi avaldama kuritegude ärahoidmise seisukohalt vajalikku mõju teistele ebakindlatele ühiskonnaliikmetele. Nendel põhjustel pöörabki «Eesti NSV kriminaalkoodeks» karistuse mõistmise küsimusele suurt tähelepanu.

Karistuse mõistmisel ei või kohus meelevaldselt toimida. Ta peab kuriteo toimepannud isikule mõistma karistuse rangelt kooskõlas seadusega. Sealjuures ei pea kohus

juhinduma mitte ainult üld-, vaid ka eriosa sätetest. «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» üldosa sisaldab üldisi eeskirju ja printsiipe, millele peab vastama iga üksikjuhul mõistetav karistus. Koodeksi eriosa näeb aga ette karistusmäärad üksikute kuritegude eest.

Raskused karistuse mõistmisel tekivad selle tõttu, et koodeksi eriosa ei näe teatava kuriteo eest ette ainult üht karistusmäära, vaid sätib üksnes karistuse ülem-, sageli aga ka alammäära. Nendes koodeksi eriosas üksikute kuritegude eest ettenähtud piirides tulebki kohtul mõista karistus konkreetsele kurjategijale, kelle süüdistusaja ta arutab. Karistuse mõistmisel koodeksi eriosas antud kuriteo eest ettenähtud piirides tuleb kohtul, juhindudes sotsialistlikust õigusteadvusest, arvestada toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet, süüdlase isiksust ning kuriteo toimepanemisel vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid (§ 36).

Mis puutub toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astmesse, siis sõltub see eelkõige sellest, kui võrd. konkreetne kuritegu antud aja ja koha tingimustes on ühiskonnaohtlik, kui ranget võitlust antud liiki kuritegude vastu tuleb konkreetsetes tingimustes pidada. Süüdlase isiksusse puutuvalt võtab kohus eelkõige arvesse, kui võrd ühiskonnaohtlik on antud kurjategija, kui võrd ja milliste karistusvahenditega on teda võimalik parandada ja ümber kasvatada, samuti aga ka kõiki muid andmeid, mis seda isikut iseloomustavad. Ühtlasi sisaldab «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» kuriteo toimepanemisel vastutust kergendavate ja raskendavate asjaolude loetelu.

Vastutust kergendavate asjaolude loetelu on «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» näitlik. Peale koodeksis loetletud asjaolude võib kohus karistuse mõistmisel arvestada ka selliseid asjaolusid, mis ei ole koodeksi vastavas paragrahvis (§ 37) loetletud.

Vastutust kergendavate asjaolude hulgas omavad erilist tähtsust asjaolud, mis tõendavad, et kuritegu on juhuslikuks episoodiks süüdlase elus ja tegevuses. Samuti omavad erilist tähtsust asjaolud, mis iseloomustavad süüdlase käitumist pärast kuriteo toimepanemist ja tõendavad, et süüdlane on oma teo lubamatusest aru saanud, on asunud heastama tema poolt tekitatud kahju, kahetseb puhtsüdamlikult oma süüd või on ise ilmunud süüd üles tunnistama.

Erinevalt vastutust kergendavatest asjaoludest on vastutust raskendavate asjaolude loetelu «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» ammendav. Selline purgiv loetelu tagab kohtupraktika ühtsuse ja väldib süüdlase saatuse alusetut ja põhjendamatu raskendamist. Vastutust raskendavates asjaoludes leiab eelkõige väljenduse toimepandud kuriteo kõrgem ühiskonnaohtlikkuse aste (§ 38).

Juhul kui kohus, arvestades kuriteo toimepanemise erandlikke asjaolusid ja süüdlase isikut, tunnistab vajalikuks mõista süüdlasele karistus alla seaduses ettenähtud karistuse alammäära või minna üle mõnele teisele kergemale karistusliigile, võib ta karistust kergendada, näidates otsuses ära karistuse kergendamise motiivid (§ 39).

Kui kohtualune tunnistatakse süüdi kahe või enama kuriteo toimepanemises, mis on ette nähtud koodeksi eri paragrahvides, ja kohtualune ei ole varem ühegi eest nendest süüdi mõistetud, on tegemist kuritegude nn. konkurentsi või kogumiga. Sel juhul mõistab kohus karistuse iga kuriteo eest eraldi, kusjuures lõplik karistus kuritegude kogumi eest mõistetakse kas sel viisil, et loetakse raskema karistusega kaetuks kõik kergemad karistused, või sel viisil, et kohus liidab raskemale karistusele kergema karistuse koodeksi eriosa selle paragrahvi piirides, mis näeb ette raskema karistuse (§ 40).

Kui isik paneb toime uue kuriteo pärast süüdimõistva kohtuotsuse tegemist, kuid enne karistuse täielikku ärakandmist varem toimepandud kuriteo eest, liidab kohus varasema otsuse järgi ärakandmata karistuse kas täies ulatuses või osaliselt uue otsuse järgi mõistetud karistusega. Sel juhul ei tohi aga lõplik karistus ületada vastava karistusliigi ülemmäära koodeksi üldosas (§ 41).

Suurt tähelepanu pöörab «Eesti NSV kriminaalkoodeks» võitlusele eriti ohtlike retsidiivistide vastu. See on ka arusaadav, sest eriti ohtliku retsidiivi korral on tegemist isikutega, kes panevad uuesti toime kuritegusid vaatamata sellele, et neid on varem kohtu poolt juba süüdi mõistetud. Et retsidiivist ei ole süüdimõistmise faktist enda suhtes vajalikke järeldusi teinud ja tõendab uue kuriteo toimepanemisega, et teda varasem süüdimõistmine ei ole paranemisele viinud, ei ole tavalised kriminaalõiguslikud vahendid sellise isiku suhtes piisavad ning on paratamatu tema rangem kriminaalõiguslik kohtlemine.

Eriti ohtliku retsidivistil eriline kriminaalõiguslik kohtlemine avaldub selles, et temale võib vabadusekaotuse kandmise mõista tähtajaga kuni viisteist aastat. Ei ole lubatav eriti ohtliku retsidivistil tingimisi enne tähtaega vabastamine karistusest.

Eriti ohtlikuks retsidivistiks võib kohus oma otsusega tunnistada:

- 1) isiku, kes on juba süüdi mõistetud eriti ohtliku riikliku kuriteo, banditismi, röövimise, salajase või avaliku varguse või kelmuse teel suures ulatuses riigi või ühiskonnavara riisumise, kergendavate asjaolude puudumisel toimepandud tahtliku tapmise või üli-raske kehavigastuse tekitamise eest ja kes pärast seda uuesti toime paneb mõne eespool loetletud kuriteo;
- 2) isiku, kes on juba kolm korda süüdi mõistetud salajase või avaliku varguse või kelmuse teel riigi või ühiskonna vara riisumise eest väiksemas ulatuses või kodaniku isikliku vara salajase või avaliku varguse eest või kelmuse eest kodaniku isikliku vara suhtes, samuti spekulatsiooni või kuritahtliku huli-gaansuse eest ja kes pärast seda uuesti toime paneb mõne siin loetletud kuriteo;
- 3) isiku, kes on juba süüdi mõistetud mõne esimeses punktis loetletud kuriteo eest ja peale selle veel kaks korda mõnes teises punktis loetletud kuriteo eest ja kes pärast seda uuesti toime paneb mõne teises punktis loetletud kuriteo;
- 4) isiku, kes on juba süüdi mõistetud mingi kuriteo eest ja kannab karistust kinnipidamiskohas ning karistuse kandmise ajal seal tahtlikult toime paneb mõne uue kuriteo, sõltumatult varem toime pandud kuriteo koosseisust.

Küsimuse otsustamisel, kas tunnistada isik eriti ohtlikuks retsidivistiks, arvestab kohus toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet, süüdlase isiksust ja kuriteo toimepanemise asjaolusid. Isiku eriti ohtlikuks retsidivistiks tunnistamise aluseks ei saa olla karistus kuriteo eest, mis on toime pandud enne kaheksateistkümnendaastaseks saamist (§ 42).

Karistuste tähtaeg määratakse kohtuotsuses kuude ja aastate kaupa (§ 44). Seega ei pea «Eesti NSV kriminaalkodeks» õigeks karistuste ümardamist üles-

poole kuni täisaastani. Eelvangistusaja arvestab kohus karistuse kandmise hulka, vabadusekaotusele ja distsiplinaarpataljoni mõistmisel päev päeva vastu, asumiseleaatmisele, väljasaatmisele ja paranduslikule tööle mõistmisel aga üks päev kolme päeva vastu. Muude karistusliikide mõistmisel arvestab kohus eelvangistust ja võib kergendada karistust või lugeda see kantuks (§ 45).

Karistuste raskuse võrdlemisel vastab ühele päevale vabadusekaotusele üks päev distsiplinaarpataljoni saatmist või kolm päeva asumiseleaatmist, väljasaatmist või paranduslikku tööd. Ühele päevale paranduslikule tööle vastab kolmkümmend kopikat rahatrahvi (§43 lg. 4). Vajadus karistuste raskusi võrrelda tekib karistuste liitmisel või asendamisel. Põhikaristuste liitmisel liidetakse tavaliselt kergem põhikaristus raskemaga, kusjuures kergem karistus arvutatakse enne ümber raskemaks. Karistuste asendamisel aga asendatakse raskem karistus tavaliselt kergemaga, silmas pidades karistuste võrdlevat raskust.

5. Karistusest vabastamine

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» näeb ette rea juhtumeid, kus kuritegusid toimepannud isikud vabastatakse kriminaalvastutusest ja karistusest. Vabastamist kriminaalvastutusest ja karistusest võivad tingida mitmesugused asjaolud. On võimalik, et kuriteo toimepannud isik on juba enne karistuse kohaldamist paranenud või lakanud olemast ühiskonnaohtlik. Samuti on võimalik, et kuriteo toimepannud isik ei ole suuteline karistust kandma, sest ta on parandamatult raskesti haigeks jäänud. Kuid on ka võimalik, et kuriteo toimepannud isiku suhtes ei ole kriminaalkaristuse kohaldamine hädavajalik selle tõttu, et selle isiku parandamiseks ja ümberkasvatamiseks piisab ühiskondliku mõjutamise vahendite kohaldamisest. Loetletud juhtumel vabastataksegi süüdlane karistusest.

Kuriteo toimepannud isiku vabastamises kriminaalvastutusest ja karistusest juhtudel, kus karistuse kohaldamine ei ole hädavajalik, avaldub nõukogude kriminaalõiguse humanism. Süüdlase kriminaalvastutusest ja karistusest vabastamises ja ühiskondliku mõjutamise vahendite kohaldamises väljendub aga üldsuse üha kasvav osa võitluses kuritegevuse vastu ja mitmete funktsioonide ülemi-

nek riiklikelt organitelt ühiskondlikele organisatsioonidele sotsialistliku õiguskorra kaitsmise alal.

Üheks olulisemaks karistusest vabastamise viisiks on «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi tingimisi süüdimõistmine (§ 47). Tingimisi süüdimõistmine seisneb selles, et vabadusekaotuse või parandusliku töö näol mõistetud karistust süüdimõistetu suhtes tingimisi ei kohaldata, kui kohus, arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isiksust, jõuab järeldusele, et karistuse tegelik ärakandmine süüdlase poolt ei ole vajalik. Sel juhul määrab kohus katseaja ühest kuni viie aastani, kusjuures kohtu poolt mõistetud karistus jääbki täide viimata, kui süüdimõistetu katseaja kestel ei pane toime uut, samaliigilist või niisama rasket kuritegu. Juhul aga, kui süüdimõistetu paneb katseajal toime uue samaliigilise või vähemalt niisama raske kuriteo, tuleb süüdimõistetul ära kanda ka tingimisi mõistetud karistus. See tingimisi mõistetud karistus liidetakse kohtu poolt kas täies ulatuses või osaliselt uue kuriteo eest mõistetud karistusega.

Tingimisi süüdimõistmise kasvatuslik tähendus seisab selles, et karistuse tegelik ärakandmine tehakse sõltuvaks kuriteo toimepannud isiku enda edaspidisest käitumisest. Võimalus vabaneda mõistetud karistuse tegelikust ärakandmisest stimuleerib süüdimõistetut uute kuritegude toimepanemisest hoidumisele.

Loomulikult ei saa tingimisi süüdimõistmist kohaldada kõigi kurjategijate suhtes. Tingimisi süüdimõistmine annab tulemusi neil juhtumel, kus kuritegu on toime pandud juhuslikel asjaoludel ja süüdimõistetus endas on veel säilinud moraalseid stiimuleid edaspidiseks laimatuks eluks. Üldreeglina ei ole tingimisi süüdimõistmise kohaldamine põhjendatud isikute suhtes, kes on toime pannud raskeid kuritegusid.

Et tingimisi süüdimõistmise efektiivsust veelgi tõsta, näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette üldsuse laialdase kaasatõmbamise tingimisi süüdimõistetute parandamisele ja ümberkasvatamisele. Nii sätib koodeks, et ühiskondliku organisatsiooni või süüdlase töökoha töötajate kollektiivi taotlustel tingimisi süüdimõistmise kohta võib kohus panna sellele kollektiivile või organisatsioonile tingimisi süüdimõistetu ümberkasvatamise või parandamise. Sellise taotluse puudumisel võib kohus kindlaks määrata tingimisi süüdimõistetu üle järelevalve ja tema suhtes

kasvatustöö teostamise korra. Tingimisi süüdimõistetu üle järelevalve ja tema suhtes kasvatustöö teostamise võib kohus panna ühiskondlikule organisatsioonile või süüdimõistetu töökoha töötajate või õppimiskoha kollektiivile. Samuti võib kohus sellise järelevalve ja kasvatustöö teostamise panna ka kohalikule täitevkomiteele või üksikule kodanikule, kellel on kohtu usaldus.

Kui tingimisi süüdimõistetu on eeskujuliku käitumisega tõendanud, et ta on end parandanud, võib kohus pärast vähemalt poole katseaja edukat möödumist organisatsiooni või isiku taotlusel, kellele on pandud tingimisi süüdimõistetu üle järelevalve või tema suhtes kasvatustöö teostamine, lühendada järelejäänud katseaega või see hoopis tühistada.

Sõja ajal võib sõjaväelase või kutse või mobilisatsiooni alla kuuluva isiku suhtes tehtud süüdimõistva kohtuotsuse täitmise edasi lükata kuni sõjategevuse lõpuni ja saata süüdimõistetu tegevväkke. Kui tegevväkke saadetu osutub vapraks kodumaa kaitsjaks, võib kohus teda väejuhatuse taotlusel karistuse kandmisest vabastada või asendada talle mõistetud karistus liigilt kergema karistusega (§ 48).

Kuriteo toimepannud isiku võib kriminaalvastutusest vabastada, kui tunnistatakse, et olukorra muutumise tõttu asja uurimise või kohtus arutamise ajaks on süüdlase poolt toimepandud tegu kaotanud ühiskonnaohtlikkuse või see isik ei ole enam ühiskonnaohtlik (§ 49 lg. 1).

Kuriteo toimepannud isiku võib karistusest vabastada, kui kohus tunnistab, et edasise laimatuse ja ausa töösse suhtumise tõttu ei või seda isikut kohtus asja arutamise ajaks enam ühiskonnaohtlikuks lugeda (§ 49 lg. 2).

Väga suur tähtsus võitluses kuritegevuse vastu on kriminaalkuriteo toimepannud isiku üldsuse käändusele andmisel (§ 50), millega kaasneb süüdlase vabastamine kriminaalvastutusest.

Üldsuse käändusele andmise olemus seisab selles, et üldsus võtab endale vastutuse kuriteo toimepannud isiku edasise laimatuse eest ja kohustub ühtlasi kuriteo toimepannud isikut ümber kasvatama. Selleks seab ühiskondlik organisatsioon või töötajate kollektiiv käändusele võetu üle sisse järelevalve ja võtab tema suhtes tarvitusele vajalikud kasvatuslikud abinõud. On väga tähtis, et käändusele võetule osutataks vajalikku abi ja usaldust. Igal juhul tuleb ära hoida käändusele võetu irdumine kol-

lektiivist. Teatavasti irdumus tervest nõukogulikust kollektiivist ongi üheks teguriks, mis sagedasti viib kuritegude toimepanemisele.

Mitte iga isikut, kes on toime pannud kuriteo, ei saa anda üldsuse käendusele. Vastavalt «Eesti NSV kriminaalkoodeksile» võib üldsuse käendusele anda vaid isiku, kes on toime pannud kuriteo, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, ja sealjuures üksnes tingimusel, et see isik puhtsüdamlikult kahetseb. Ei saa üldsuse käendusele anda isikut, kes on varem toimepandud kuriteo eest süüdi mõistetud, kui ta on teistkordselt tahtlikult toime pannud kuriteo. Samuti ei saa anda üldsuse käendusele isikut, kes ei pea ennast süüdlaseks või nõuab asja edasist uurimist või selle kohtus arutamist.

Käendusele võib kuriteo toimepannud isikut anda ainult sellekohase taotluse esitanud ühiskondlikule organisatsioonile või töötajate kollektiivile ja käendus lõpeb kahe aasta möödumisel, arvates käendusele andmisest. Erandi moodustavad üksnes need kuriteod, mille kriminaalkorras jälitamine aegub ühe aasta möödumisel, arvates kuriteo toimepanemisest. Kui üldsusele antakse käendusele isik, kes on toime pannud viimati nimetatud liiki kuriteo, lõpeb ka käendus ühe aasta möödumisel, arvates kuriteo toimepanemisest. Ennetähtaegselt võib käenduse lõpetada käendusele võtnud organisatsiooni või kollektiivi taotlusel juhul, kui käendusele võetud isik on oma eeskujuliku käitumise ja ausa töösse suhtumisega tõendanud, et ta on end parandanud. Igal juhul ei ole aga käenduse lõpetamine lubatud enne aasta möödumist, arvates käendusele võtmisest.

Käendust võib lõpetada ennetähtaegselt ka siis, kui käendusele võetud isik ei allu sotsialistliku ühiskonna käitumisharjumistele ega ole kasvatatav ning käendusele võtnud ühiskondlik organisatsioon või töötajate kollektiiv loobub käendusest. Sel juhul võib kriminaalasja aegumistähtaja piirides uuendada ja isik, kelle suhtes käendusest loobutakse, kriminaalvastutusele võtta.

Isiku, kes on toime pannud kuriteo, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, võib kriminaalvastutusest vabastada ka sel juhul, kui tunnistatakse, et selle isiku parandamine on võimalik seltsimeheliku kohtu poolt kohaldatavate ühiskondliku mõjutamise vahendite abil (§ 51). Sealjuures ei määra «Eesti NSV kriminaalkoodeks» kindlaks,

missuguseid kuritegusid võib seltsimehelikule kohtule arutamiseks anda. Nende kohtute alluvus sätitakse seltsimehelike kohtute põhimääruses. Peab tunnistama, et üldreeglina võib seltsimehelikule kohtule arutamiseks anda veelgi väiksema ühiskonnaohtlikkusega kuritegusid kui need, mille toimepanijaid on võimalik üldsuse käendusele anda. Real juhtudel näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette, et isikut ei saa võtta kriminaalvastutusele, kui tema suhtes ei ole samasuguse teo eest varem kohaldatud ühiskondliku mõjutamise vahendeid.

Juhindudes humaansuse põhimõtetest, näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette, et karistuse kandmisest võib vabastada isiku, kes on pärast süüdimõistva otsuse tegemist parandamatult raskesti haigestunud. Parandamatult raskesti haigestumise korral võib isiku vabastada vabadusekaotuse, asumiseleasaatmise, väljasaatmise, parandusliku töö või distsiplinaarpataljoni saatmise näol mõistetud karistuse kandmisest. Sealjuures arvestab kohus isiku vabastamisel karistuse kandmisest toimepandud kuriteo raskust, süüdimõistetu isiksust, haiguse iseloomu ja ära kantud karistuse kestust. Kui isik on pärast süüdimõistva kohtuotsuse tegemist vaimuhaigeks jäänud, võib tema suhtes kohaldada meditsiinilise iseloomuga sunnivahendeid (§ 52).

Ei ole otstarbekohane võtta kriminaalvastutusele kuriteo toimepannud isikut, kui kuriteo toimepanemisest on möödunud tunduv ajavahemik ja vastav isik ei ole uusi kuritegusid toime pannud. Neil juhtumel võib eeldada, et kuriteo toimepannud isik on paranenud, ei kujuta endast enam ohtu ühiskonnale ja et karistuse kohaldamine tema suhtes on tarbetu. Sellise isiku suhtes on kriminaalvastutusele võtmine a e g u n u d.

Ka «Eesti NSV kriminaalkoodeks» näeb ette kriminaalvastutusest vabastamise kuriteo aegumistähtaja möödumisel (§ 53). Sealjuures on aegumise tähtaeg ühe kuni kümne aasta piirides seatud sõltuvusse kuriteo eest ähvardava karistuse raskusest.

Aegumine katkeb, kui isik enne aegumistähtaja möödumist paneb toime kuriteo, mille eest võib talle karistuseks mõista vabadusekaotuse tähtajaga üle kahe aasta. Sel juhul hakatakse, arvates uue kuriteo toimepanemisest, arvutama aegumise tähtaega uuesti. Aegumise tähtaja hulka ei arvata aega, mille jooksul kuriteo toimepannud

isik varjab ennast kohtu või uurimise eest. Säärasel korral uueneb aegumine ajast, kus isik kinni peetakse või ilmub süüd üles tunnistama. Juhul, kui kuriteo toimepanemisest on möödunud viisteist aastat ja aegumine ei ole uue kuriteo toimepanemise tõttu katkenud, ei või aga kuriteo toimepannud isikut enam kriminaalvastutusele võtta. Üksnes siis, kui isik on toime pannud kuriteo, mille eest ähvardab surmanuhtlus, sõltub aegumise kohaldamine kohtu äranägemisest, hoolimata sellest, et kuriteo toimepanemisest on möödunud viisteist aastat. Kui kohus ei pea võimalikuks aegumist kohaldada, ei või ta surmanuhtlust mõista ja asendab selle vabadusekaotusega.

Ka süüdimõistvat kohtuotsust ei saa enam täide viia, kui on möödunud kohtuotsuse täideviimise aegumise tähtaeg (§ 54). See tähtaeg kolme kuni kümne aasta piirides sõltub süüdlasele mõistetud karistuse raskusest. Kohtuotsuse täideviimise aegumine katkeb, kui süüdimõistetu paneb toime uue kuriteo, mille eest kohus mõistab karistuseks vabadusekaotuse tähtajaga alates üks aasta või asumiseleasaatmise või väljasaatmise tähtajaga alates kolm aastat. Süüdimõistva kohtuotsuse täideviimise aegumine katkeb ka sel juhul, kui süüdimõistetu karistuse kandmisest kõrvale hoiab. Neil juhtudel hakatakse aegumise tähtaega uuesti arvutama kas uue kuriteo toimepanemisest, karistuse kandmisele ilmumisest või süüdimõistetu kinnipidamisest. Sealjuures ei saa süüdimõistvat kohtuotsust täide viia, kui selle tegemisest on möödunud viisteist aastat ja aegumine ei ole uue kuriteo toimepanemise tõttu katkenud. Üksnes siis, kui isik on surma mõistetud, sõltub aegumise kohaldamine kohtu äranägemisest, hoolimata sellest, et kohtuotsuse tegemisest on möödunud viisteist aastat. Kui kohus ei pea võimalikuks aegumist kohaldada, siis asendab ta surmanuhtluse vabadusekaotusega.

Et ergutada karistust kandvate isikute kiiremat paranemist, näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette võimaluse tingimisi enne tähtaega vabastada vabadusekaotusele, asumiseleasaatmisele, väljasaatmisele, paranduslikule tööle või distsiplinaarpataljoni saatmisele mõistetud isikuid. Ka võib kohus nende isikute poolt veel ärakandmata karistuse tähtaja osa asendada mõne teise, liigilt kergema karistusega (§ 55). Muidugi võib tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamine või ärakandmata karistuse osa liigilt kergema karistusega asendamine toi-

muda üksnes siis, kui isik on oma eeskujuliku käitumise ja ausa töösse suhtumisega tõendanud, et ta on end parandanud. Sealjuures võib tingimisi enne tähtaega karistusest vabastada või ärakandmata karistuse osa liigilt kergema karistusega asendada üksnes pärast poole karistusaja tegelikku ärakandmist. Selline kitsendus on vajalik selleks, et omada küllaldaselt tagatise süüdimõistetute parandamise kohta. Kui isik, kes on tingimisi enne tähtaega karistusest vabastatud, ei pane ärakandmata karistusaja kestel toime uut samaliigilist või niisama rasket kuritegu, vabaneb ta lõplikult karistuse ärakandmata osa kandmisest. Paneb ta aga toime uue samaliigilise või niisama raske kuriteo, liidetakse karistuse ärakandmata osa täies ulatuses või osaliselt uue kuriteo eest mõistetud karistusega.

Ühe osa süüdimõistetute suhtes kohaldatakse tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist või karistuse ärakandmata osa asendamist liigilt kergema karistusega teatavate kitsendustega. See on tingitud sellest, et mõningate süüdimõistetute kategooriate parandamine on raskem. Koodeksis on loetletud kuriteod, mille toimepanemises võib süüdimõistetud isikute suhtes tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist või karistuse ärakandmata osa liigilt kergema karistusega asendamist kohaldada alles pärast kahe kolmandiku karistusaja tegelikku ärakandmist. Sama kitsendus kehtib ka isikute suhtes, kes on mõningate kasusaamise eesmärgil toimepandud kuritegude eest karistuse ära kandnud ja on pärast seda uuesti süüdi mõistetud ning kannavad karistust taoliste kuritegude eest. Selline kitsendus viimati nimetatud isikute suhtes on eriti vajalik, sest esimene karistuse kandmine ei ole neile vajalikkumõju avaldanud ja uuest karistusest liiga kiire vabastamise korral ei ole kindel, et nad uusi kuritegusid toime ei pane.

Nagu varem märgitud, ei kohaldata tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist ja karistuse ärakandmata osa liigilt kergema karistusega asendamist eriti ohtlike retsidiivistide suhtes. Samuti ei kohaldata tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist või karistuse ärakandmata osa liigilt kergema karistusega asendamist isikute suhtes, kellele seda on juba kord kohaldatud, kui need isikud panevad enne karistuse ärakandmata osa tähtaja möödumist toime uue tahtliku kuriteo, mille eest neile

mõistetakse vabadusekaotus. Peale selle loetleb koodeks rea eriti raskeid kuritegusid, mille toimepanemises süüdimõistetud isikute suhtes üldse ei kohaldata tingimisi enne tähtaega vabastamist või karistuse ärakandmata osa liigilt kergema karistusega asendamist.

Isikute suhtes, kes on kuriteo toime pannud enne kaheksateistkümneaastaseks saamist, kohaldatakse tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist ja karistuse ärakandmata osa liigilt kergema karistusega asendamist teatavate erisustega, mis on tingitud sellest, et alaealine on üldiselt kergemini kasvatatav ja parandatav. Nimetatud isikute vabastamiseks ei ole nõutav vähemalt poole mõistetud karistuse tegelik ärakandmine. Piisab, kui nad ära kannavad vähemalt ühe kolmandiku mõistetud karistuse ajast. Sealjuures võib neid isikuid:

- 1) tingimisi enne tähtaega karistusest vabastada, kui karistusest vabastamine toimub pärast süüdimõistetu kaheksateistkümneaastaseks saamist, või
- 2) enne tähtaega karistusest vabastada, kui see toimub enne süüdimõistetu kaheksateistkümneaastaseks saamist, või
- 3) asendada mõistetud karistus liigilt kergema karistusega (§ 56).

Välja arvatud amnestia ja armuandmine, võib süüdimõistetud isikut karistusest vabastada või tema suhtes karistust kergendada ainult kohus (§ 57). Seega ei luba «Eesti NSV kriminaalkoodeks» enam kinnipidamiskoha administratsioonil vabastada vabadusekaotuse kandmisest nn. tööpäevade arvestuse alusel.

Tööpäevade arvestus, s. t. ühe päeva vabadusekaotuse arvestamine mitme päeva karistuse kandmise eest, olenevalt töönäitajaist kinnipidamiskohas, ei õigustanud ennast. Selline vabastamine toimus mehaaniliselt, arvestamata seda, kas süüdimõistetu oli tegelikult paranenud või mitte. Pahatihti juhtus, et raskeid kuritegusid toime pannud isikud vabanesid üsna kiiresti karistuse kandmisest ja panid uuesti toime raskeid kuritegusid. Sellisele olukorrale teeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» otsustavalt lõpu. Süüdimõistetu vabastamine karistuse kandmisest on edaspidi antud kohtu pädevusse, kes enne vabastamist peab tuvastama, et isik on tõepoolest paranenud. Sealjuures võtab kohus muude näitajate kõrval arvesse küll ka

karistust kandva isiku töönäitajad, kuid nendel ei ole enam ainumääravat tähendust.

Isik, kes on temale mõistetud karistuse ära kandnud, loetakse karistatuks. Aeg, mille kestel isik loetakse karistatuks, sõltub sellest, kui raske karistuse on ta ära kandnud. Karistatus kustub teatava aja möödumisel pärast karistuse ärakandmist. Seni, kui isik omab karistust, tunnistatakse tema poolt toimepandud uus kuritegu teistkordselt, s. t. raskendavatel asjaoludel toimepanduks. Karistatus on ka üheks tingimuseks isiku eriti ohtlikuks retsidivistiks tunnistamisel.

Mitte alati ei kustu karistatus automaatselt pärast teatava tähtaja möödumist, arvates karistuse ärakandmisest, muidugi eeldusel, et isik ei ole selle aja kestel uut kuritegu toime pannud. Kui isikule on karistuseks mõistetud vabadusekaotus tähtajaga üle kümne aasta, ei kustu karistatus. Kohus võib sel juhul karistatuse kustutada alles kaheksa aasta möödumisel pärast karistuse ärakandmist ja sealjuures vaid tingimusel, et isik ei ole toime pannud uut kuritegu ning kohus tuvastab, et süüdimõistetu on end parandanud ja puudub vajadus teda karistatuks lugeda.

Kohus võib karistatuse kustutada ka enne karistatuse kustumise tähtaja möödumist, kui vabadusekaotusele mõistetud isik on pärast karistuse ärakandmist oma eeskujuliku käitumise ja ausa töösse suhtumisega tõendanud, et ta on end parandanud, ning ühiskondlik organisatsioon või alaealiste suhtes ka alaealiste asjade komisjon esitab karistatuse kustutamise taotluse (§ 58).

6. Eriosa

«Eesti NSV kriminaalkoodeksi» eriosa näeb ette üksikute kuritegude koosseisud ja karistused, mis kuuluvad kohaldamisele kuritegusid toimepannud isikute suhtes.

Üsiked kuriteod on koodeksi eriosas ette nähtud üheteistkümnes peatükis. Eriosa iga peatükk sisaldab liigilt sarnaseid kuritegude koosseisusid. Nendest kaks peatükki, ja nimelt esimene peatükk, «Riiklikud kuriteod», ja viimane, üheteistkümnes peatükk, «Sõjaväelised kuriteod», reprodutseerivad üleliidulised seadused, mis sätivad kriminaalvastutuse riiklike ja sõjaväeliste kuritegude eest.

Riiklikud kuriteod jagunevad eriti ohtlikeks riiklikeks kuritegudeks ja muudeks riiklikeks kuritegudeks. Eriti ohtlike riiklike kuritegude koosseisude põhiline osa sisaldus seni kehtinud koodeksis kontrrevolutsiooniliste kuritegude nimetuse all.

Uus koodeks näeb ette järgmiste eriti ohtlike riiklike kuritegude koosseisud: kodumaa reetmine NSV Liidu kodaniku poolt (§ 62), spionaaž välismaalase või kodakondsusetu isiku poolt (§ 63), terroristlik akt nõukogude riigi või ühiskonnategelase või võimuesindaja (§ 64) või välisriigi esindaja vastu (§ 65), diversioon (§ 66), kahjurlus (§ 67), nõukogudevastane agitatsioon ja propaganda (§ 68), sõjapropaganda (§ 69), eriti ohtliku riikliku kuriteo toimepanemisele suunatud organisatsiooniline tegevus ning osavõtt nõukogudevastasest organisatsioonist (§ 70) ja mõne teise töörahvariigi vastu toimepandud eriti ohtlik riiklik kuritegu (§ 71).

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» täpsustab mitmeti seni kehtinud koodeksi kontrrevolutsiooniliste kuritegude koosseisusid ja piirab seni kehtinud koodeksiga võrreldes mõnevõrra kriminaalvastutust nende kuritegude eest. Uus koodeks ei näe enam ette selliseid kuritegusid, nagu seda on kontrrevolutsiooniline sabotaaž ja aktiivsed teod või aktiivne võitlus töölisklassi ja revolutsioonilise liikumise vastu tsaristliku korra ajal või kontrrevolutsiooniliste valitsuste perioodil Kodusõja ajal vastutavatel või salajastel (agentuur-) ametikohtadel olles. Vastavalt «Eesti NSV kriminaalkoodeksile» ei kuulu kriminaalvastutusele NSV Liidu kodanik, kelle välismaa luure on värvanud NSV Liidu vastu suunatud vaenulikuks tegevuseks, kui see kodanik ei ole oma kuritegeliku ülesande täitmiseks mingisuguseid tegusid korda saatnud ja teatab vabatahtlikult oma sidemetest välisluurega (§ 62 lg. 2).

Muud «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» ettenähtud riiklikud kuriteod vastavad oma põhilises osas kuritegudele, mida seni kehtinud kriminaalõiguses nimetati eriti ohtlikeks valitsemiskorra vastasteks kuritegudeks. Nii käsitleb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» muude riiklike kuritegudena selliseid kuritegusid nagu seda on banditism (§ 75), parandusliku töö asutuste tööd desorganiseeriv tegu (§ 75¹), salakaubavedu (§ 76), massilised korratused (§ 77), valerahategemine (§ 85) jne. Samal ajal täpsustab ja kitsendab «Eesti NSV kriminaalkoodeks» paljude sellesse

rühma kuuluvate kuritegude koosseisusid, toob nendesse piiravaid tingimusi, kusjuures ei näe enam üldse ette mõningate, oma aktuaalsuse kaotanud tegude karistatavust.

Eri peatükis näeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» ette kuriteod riigi ja ühiskonna vara vastu. Selline peatükk puudus seni kehtinud kriminaalkodeksis. Nende kuritegude põhimine osa, ja nimelt riigi ja ühiskonna vara riisumine, oli ette nähtud 4. juuni 1947. aasta NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses «Kriminaalvastutuse kohta riigi ja ühiskonna vara riisumise eest», osa aga 10. jaanuari 1955. aasta NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses «Kriminaalvastutuse kohta riigi ja ühiskonna vara pisiriisumise eest». Kuid ka riigi ja ühiskonna vara riisumise koosseisudesse toob «Eesti NSV kriminaalkodeks» põhjapanevaid muudatusi.

Seni kehtinud kriminaalõigust iseloomustas kriminaalvastutuse nivelleerimine riigi ja ühiskonna vara riisumise mitmesuguste juhtumite eest. Ta ei diferentseerinud kriminaalvastutust, olenevalt riisumise viisist (salajane või avalik vargus, kelmus, raiskamine, omastamine jne.) ja nägi sealjuures riigi ja ühiskonna vara riisumise eest ette üldiselt väga kõrged karistuse alam- ja ülemmäärad. Selle tõttu osutus karistuse mõistmine, olenevalt antud riisumisjuhtu iseloomustavaist tunnustest, pahatihti äärmiselt raskeks. Sellisele olukorrale teeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» otsustavalt lõpu.

Vastavalt «Eesti NSV kriminaalkodeksile» tehakse vahet riigi või ühiskonna vara riisumise mitmesuguste viiside vahel. Nii eristab kodeks, olenevalt vara ülemineku viisidest süüdlasele, riigi või ühiskonna vara riisumist salajase (§ 88) või avaliku varguse (§ 89), kelmuse (§ 91), omastamise, raiskamise või ametiseisundi kuritarvitamise (§ 93) ja väljapressimise (§ 92) teel. Salajase vargusega on tegemist siis, kui süüdlane hõivab omastamise eesmärgil (võtab oma valdusesse) vara, teades, et seda ei märka kolmandad isikud, eriti just isik, kelle korralduses või valduses on riigi või ühiskonna vara. Avaliku varguse korral tegutseb süüdlane aga avalikult, s. t. teades, et riigi või ühiskonna vara hõivamine ei jää kolmandatele isikutele märkamatuks. Kelmuse puhul ei hõiva süüdlane üldse riigi või ühiskonna vara, vaid tegutseb pettuse või usalduse kuritarvitamise abil, mille tagajärjel isik, kelle kor-

ralduses või valduses vara on, annab selle ise süüdlasele üle. Riigi või ühiskonna vara raiskamise või omastamise korral pöörab süüdlane enda kasuks vara, mis on juba seaduslikul alusel tema korralduses või valduses. Ametiseisundi kuritarvitamise teel riisub riigi või ühiskonna vara ametiisik, kes selle juures kasutab oma ametiseisundit. Väljapressimise teel riisumine seisneb riigi või ühiskonna vara saamises ähvarduse abil kasutada vägivalda, avaldada häbistavaid teateid isiku kohta või hävitada vara. Sealjuures diferentseerib koodeks vastutust ka veel iga riisumise viisi eest, olenevalt sellest, kas riisumine on toime pandud raskendavatel asjaoludel või nende puudumisel. Kui raskendavad asjaolud puuduvad, on riigi või ühiskonna vara riisumise eest karistusena ette nähtud, olenevalt riisumise viisist, vabadusekaotus kolme kuni nelja aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani. Raskendavate asjaolude esinemisel on karistuseks riigi või ühiskonna vara riisumise eest, olenevalt riisumise viisist, vabadusekaotus alates ühest või kahest aastast kuni kuue või seitsme aastani. Raskendavaks asjaoluks loeb koodeks riisumise toimepanemise isikute grupi eelneval kokkuleppel või vähemalt teistkordselt, avaliku varguse korral aga ka vägivalda kasutamise, mis ei ole ohtlik elule ega tervisele. Juhul, kui riigi või ühiskonna vara riisumine on toime pandud eriti ohtliku retsidivisti poolt või kui riisutud on riigi või ühiskonna vara suures ulatuses, loetakse riisumine toimepanduks eriti raskendavail asjaoludel ja karistusena sellise riisumise eest on, olenevalt riisumise viisist, ette nähtud vabadusekaotus alates viiest või kuuest aastast kuni viieteistkümne aastani ühes kogu või osa vara konfiskeerimisega või ilma selleta.

Iseseisva kuriteo koosseisuna näeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» ette röövimise riigi või ühiskonna vara riisumise eesmärgil (§ 90). Röövimisega on tegemist ka siis, kui riigi või ühiskonna vara tegelikult ei olegi veel süüdlasele üle läinud. Röövimine ei ole kuriteoks mitte ainult vara, vaid ka isiku vastu. Sellepärast käsitlebki koodeks röövimisena elule või tervisele ohtliku vägivalda kasutamist või ähvardust vahetult kasutada sellist vägivalda riigi või ühiskonna vara riisumise eesmärgil. Karistusena röövimise eest riigi või ühiskonna vara riisumise eesmärgil näeb koodeks ette vabadusekaotuse kolmest kuni kümne aastani ühes vara konfiskeerimisega või ilma selleta. Kui röövimine on

suunatud riigi või ühiskonna vara riisumisele suures ulatuses, on toime pandud isikute grupi eelneval kokkuleppel, on seotud üliraske kehavigastuse tekitamisega või on toime pandud teistkordselt või isiku poolt, kes varem on toime pannud banditismi, samuti aga ka eriti ohtliku retsidivisti poolt, siis on röövimine karistatav vabadusekaotusega kuuest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega või ilma selleta. Peab märkima, et elule või tervisele ohutu vägivalla kasutamist vara riisumise eesmärgil ei käsitle «Eesti NSV kriminaalkoodeks», erinevalt seni kehtinud kriminaalõigusest, röövimisena, vaid raskendavatel asjaoludel toimepandud avaliku vargusena.

Iseseisva kuriteo koosseisuna näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette ka riigi või ühiskonna vara riisumise eriti suures ulatuses, kui see on toime pandud salajase või avaliku varguse, röövimise, kelmuse, omastamise või ametiseisundi kuritarvitamise teel (§ 93¹). Karistuseks sellise riisumise eest on vabadusekaotus kümnest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega või surmanuhtlus ühes vara konfiskeerimisega.

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» näeb ette ka riigi või ühiskonna vara pisiriisumise kui iseseisva kuriteo, mille eest karistus on teiste riisumise juhtumitega võrreldes tunduvalt väiksem (§ 94). Sealjuures tuleb aga silmas pidada, et pisiriisumisega ei ole tegemist siis, kui see on toime pandud avaliku varguse või röövimise teel. Need juhtumid on karistatavad üldistel alustel riigi või ühiskonna vara avaliku vargusena või röövimisena selle vara riisumise eesmärgil.

Mitte igasugune pisiriisumine ei too endaga kaasa kriminaalvastutust. Üldreeglina toob esmakordselt toimepandud pisiriisumine süüdlase suhtes kaasa ühiskondliku mõjutamise vahendite kohaldamise. Kriminaalvastutusele võetakse pisiriisumise eest, mille on toime pannud isik, kelle suhtes pisiriisumisele eelnenud aasta kestel on juba pisiriisumise eest kohaldatud ühiskondliku mõjutamise vahendeid. Kui süüdlase suhtes ei ole varem kohaldatud ühiskondliku mõjutamise vahendeid, on kriminaalkorras karistatav vaid korduvalt (s. o. vähemalt kolmandat korda) toimepandud pisiriisumine. Üksnes neil juhtumel, kui ühiskondliku mõjutamise vahendid ei ole süüdlase suhtes asjaoludest olenevalt kohaldatavad, võib kriminaalvastutusele võtta ka isikut, kes on pisiriisumise toime pannud esma-

kordselt. Karistuseks pisiriisumise eest on paranduslik töö kuni kuue kuuni. Vabadusekaotust pisiriisumise eest koo- deks üldreeglina ette ei näe. Üksnes neil kordadel, kui pisi- riisumine on toime pandud isiku poolt, kes omab karista- tust pisiriisumise või riisumise eest, võib pisiriisumise eest parandusliku töö kõrval tähtajaga kuni üks aasta kohal- dada ka vabadusekaotust samaks tähtajaks.

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» ei loe riigi või ühiskonna vara riisumiseks leitud või juhuslikult süüdlase valdusse sattunud riigi- või ühiskonnavara omastamist või raiska- mist. Selline tegu on karistatav iseseisva kuriteona vabadusekaotusega kuni kuue kuuni, parandusliku tööga kuni ühe aastani või rahatrahviga kuni ühesaja rublani, kuid ainult tingimusel, et tegemist on väärtusliku riigi või ühiskonna varaga (§ 95). «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ei loe riigi või ühiskonna vara riisumiseks ka vara- lise kasu ebaseaduslikku saamist pettuse, usalduse kuri- tarvitamise või väljapressimise abil riigi või ühiskonna vara ebaseadusliku kasutamise tagajärjel (§ 96). Ei ole näiteks tegemist riigi või ühiskonna vara riisumisega, kui autojuht kasutab temale usaldatud sotsialistlikule organi- satsioonile kuuluvat autot tasulisteks erasõitudeks. Sealjuu- res toob selline tegevus kriminaalvastutuse kaasa ainult neil juhtudel, kui riigile või ühiskondlikule organisatio- nile on tekitatud olulist varanduslikku kahju. Kui oluline varanduslik kahju puudub, on kohaldatavad ühiskondliku mõjutamise vahendid või distsiplinaarkaristus.

Vastutus riigi või ühiskonna vara või metsamassiivide hä- vitamise või rikkumise eest on sõltuv sellest, kas vastavad teod pandi toime tahtlikult või ettevaatamatuse tõttu. Kui riigi või ühiskonna vara või metsamassiivide hävitamine või rikkumine pandi toime tahtlikult, järgneb kriminaal- vastutus neil juhtumel, kui selline rikkumine või hävita- mine toimus üldohtlikul viisil. Vastutus tõuseb, kui vara hävitamise või rikkumisega põhjustati raske tagajärg. Sel juhul võetakse süüdlane kriminaalvastutusele olenemata sellest, kas vara hävitamine või rikkumine toimus üld- ohtlikul viisil või mitte (§ 97).

Riigi või ühiskonna vara hävitamise või rikkumise eest ettevaatamatuse tõttu järgneb kriminaalvastutus siis, kui see rikkumine pandi toime üldohtlikul viisil ja kui sellega põhjustati raske tagajärg. Metsamassiivide ettevaatamatu hävitamine või rikkumine on kriminaalkorras karistatav

aga üksnes siis, kui see hävitamine või rikkumine on tingitud tulega või kõrgendatud ohu allikaga ettevaatamatust ümberkäimisest ja kui sealjuures põhjustati raske tagajärg (§ 98).

Uue, riigi või ühiskonna vara vastu suunatud kuriteo koosseisuna, mida ei tunnud seni kehtinud kriminaalõigus näeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» ette oma kohustuste rikkumise riigi või ühiskonna vara valve alal isiku poolt, keda ei saa tunnistada ametiisikuks, näiteks valvuri poolt. Sel juhul võib järgneda kriminaalvastutus juhul, kui oma kohustuste rikkumise tagajärjel on riigile või ühiskondlikule organisatsioonile põhjustatud suurt varanduslikku kahju (§ 99). Nähes ette kriminaalvastutuse oma kohustuste rikkumise eest valvurite jms. isikute poolt, teeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» lõpu kohtupraktikas mõningail juhtumel ilmnenu tendentsile võtta kriminaalvastutusele valvureid jms. isikuid, kes tegelikult ei olegi ametiisikuteks, kriminaalkodeksi nende sätete järgi, mis näevad ette vastutuse ametiisikute kuritegude eest.

Isikuvastaste kuritegude peatükis ettenähtud kuritegude hulgas on kõige raskemaks tahtlik tapmine. «Eesti NSV kriminaalkodeks» näeb ette rea tapmise liike, mille eest karistus on erinev. Tahtliku tapmise eest, mis on toime pandud kergendavate ja raskendavate asjaolude puudumisel, näeb kodeks karistusena ette vabadusekaotuse kolmest kuni kümne aastani (§ 100). Tahtliku tapmise eest raskendavatel asjaoludel on karistuseks vabadusekaotus kaheksast kuni viieteistkümne aastani või surmanuhtlus. Sealjuures piirab kodeks mõnevõrra asjaolude loetelu, mida tahtliku tapmise toimepanemisel loetakse raskendavateks. Raskendavad asjaolud esinevad siis, kui tahtlik tapmine on toime pandud: 1) omakasu ajendil, 2) huligaansel ajendil, 3) teise kuriteo varjamise või selle toimepanemise hõlbustamise eesmärgil või seoses vägistamisega, 4) seoses kannatanu poolt oma teenistusliku või ühiskondliku kohustuse täitmisega, 5) kahe või enama isiku suhtes, 6) süüdlasele teadvalt raseda naisisiku suhtes, 7) eriti julmal või paljude isikute elule ohtlikul viisil, 8) isiku poolt, kes on varem toime pannud tahtliku tapmise kergendavate asjaolude puudumisel või 9) eriti ohtliku retsidivist poolt. Kodeks näeb ka ette tahtliku tapmise vähem ohtlikke liike. Nii sätib «Eesti NSV kriminaalkodeks» kergema karistuse tahtliku tapmise eest hingelise erutuse seisundis (§ 103).

Uue, vähem ohtliku kuriteo koosseisuna on võetud «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» ema poolt oma vastsündinud lapse tahtlik tapmine (§ 102). Peale selle näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» tapmise vähem ohtlike liikidena ette veel tapmise hädakaitse piiride ületamisega (§ 104) ja tapmise ettevaatamatuse tõttu (§ 105). Iseseisva kuriteo koosseisuna näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette enesetapmisele või selle katsele viimise (§ 106).

Karistus kehavigastuste tekitamise eest sõltub «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi sellest, kas kehavigastus on tekitatud tahtlikult või ettevaatamatuse tõttu, ning kehavigastuse raskusest. Üliraskeks loetakse kehavigastust, mis on elule ohtlik või põhjustanud mõne tähtsa organi kaotuse või selle tegevuse lakkamise, vaimuhaiguse, töövõime püsiva, mitte alla ühe kolmandiku kaotusega seotud muu terviserikke või näo parandamatult inetuks tegeva rikke (§ 107). Raskeks kehavigastuseks loetakse sellist kehavigastust, mis ei ole elule ohtlik ega ole põhjustanud üliraskele kehavigastusele omaseid tagajärgi, küll aga tekitab mõne vähemtähtsa organi (näit. sõrme või varba) kaotuse või selle tegevuse lakkamise, või mis on esile kutsunud töövõime püsiva alla ühe kolmandiku, kuid siiski olulise kaotusega või pikaajalise kaotusega seotud terviserikke (§ 108). Kergeks kehavigastuseks loetakse sellist kehavigastust, mis ei ole üldse terviseriket põhjustanud (§ 112 lg. 1) või mis on põhjustanud töövõime püsiva, vähe olulise kaotusega või töövõime lühiajalise kaotusega seotud terviserikke (§ 112 lg. 2). Iseseisvate kuriteo koosseisudena näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette kehavigastuse tahtliku tekitamise hingelise erutuse seisundis (§ 109), kehavigastuse tekitamise hädakaitse piiride ületamisega (§ 110), tahtliku löömise, peksmise või muu vägivaldlateo isiku kallal, mis põhjustas füüsilist valu (§ 113), piinamise (§ 114) ja suguhaigusesse nakatamise (§ 119).

Seksuaalkuritegudena on «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» ette nähtud vägistamine (§ 115), suguühendus vägistamise tunnuste puudumisel neljateistkümne kuni kuueteistkümne aasta vanuse naissoost isikuga (§ 116), alla kuueteistkümneaastase isiku kõlbeline rikkumine (§ 117) ja pederastia (§ 118). Suguühendus alla neljateistkümne aasta vanuse naissoost isikuga loetakse alati vägistamiseks, olenemata sellest, kas oli või ei olnud naissoost isiku nõusolekut suguühendusse astumiseks.

Karistusmäär ebaseadusliku abordi eest sõltub «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi eelkõige sellest, kes on abordi tegija. Kui ebaseadusliku abordi teeb isik, kellel on kõrgem meditsiiniline haridus, ja aborti ei ole tehtud antisanitaarses olukorras, siis ei ole sellise teo eest karistusena vabadusekaotust ette nähtud (§ 120 lg. 1). Kui abordi on teinud isik, kellel ei ole kõrgemat meditsiinilist haridust, või selle on teinud kõrgemat meditsiinilist haridust omav isik antisanitaarses olukorras, samuti siis, kui abort on tehtud vähemalt teistkordselt või see on põhjustanud raske tagajärje, karistatakse aborditegemise eest vabadusekaotusega (§ 120 lg. 2 ja 3). Naisisiku suhtes, kellele abort tehti, ei ole kriminaalvastutust ette nähtud.

Rööbiti lapsele alimentide maksmisest kõrvalehoidumisega (§ 121) näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» uue kuriteo koosseisuna ette ka vanemale alimentide maksmisest kõrvalehoidumise (§ 122).

Nagu seni kehtinud kriminaalkoodeks, näeb ka «Eesti NSV kriminaalkoodeks» kriminaalkorras karistatavate kuritegudena ette eestkoste- või hooldamisõiguste kuritarvitamise (§ 123), lapse riisumise või ümbervahetamise (§ 124) ja elule ohtlikus seisundis oleva isiku abita jätmise (§ 125). Erinevalt seni kehtinud kriminaalkoodeksist sätib «Eesti NSV kriminaalkoodeks», et haigele mõjuva põhjuseta meditsiinilise abi mitteandmine meditsiini alal töötaja poolt (§ 126) ja laeva kapteni poolt hukkumisohus olevale inimesele abi mitteandmine (§ 127) on kriminaalkorras karistatav üksnes siis, kui süüdlase tegevusetus põhjustas raske tagajärje.

Uue isikuvastase kuriteo koosseisuna, mida ei tundnud seni kehtinud kriminaalõigus, näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette teise isiku tapmisega ähvardamise, kui on küllaldast alust karta ähvarduse täideviimist (§ 128). Karistuseks ähvardamise eest on väljasaatmine kuni kahe aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani või ühiskondlik laitus.

«Eesti NSV kriminaalkoodeksis» on suurendatud karistusi laimu (§ 129) ja solvamise (§ 130) eest. Laimu eest trükitootes või muul viisil paljundatud tootes või riiklikule või ühiskondlikule organisatsioonile esitatud avalduses, sealhulgas ka anonüümkirjas, on karistuseks vabadusekaotus kuni ühe aastani või paranduslik töö samaks tähtjaks või rahatrahv kuni ühesaja rublani.

Uue peatükina, mis puudus seni kehtinud kriminaalkoodeksis, on «Eesti NSV kriminaalkoodeksisse» võetud kuriteod kodaniku poliitiliste ja tööalaste õiguste vastu. Kuigi selles peatükis ettenähtud teod olid enamikus karistatavad ka varem, osutus nende kuritegude ühte peatükki koondamine vajalikuks selle tõttu, et tugevama rõhutada kodanikele konstitutsioonis tagatud õiguste kriminaalõiguslikku kaitset. Selles peatükis on ette nähtud sellised kuriteod nagu: kodaniku valimisõiguse vaba teostamise takistamine (§ 131), valimisdokumendi või -tulemuste võltsimine või hääletamise saladuse rikkumine (§ 132), ebaseaduslik läbiotsimine või välja tõstmine (§ 133), tööseadusandluse sätete rikkumine, kuigi sellega põhjustati ainult oht töötaja elule või tervisele (§ 135), autori- või leiutusõiguse rikkumine (§ 136), kirikut riigist või kooli kirikust lahutava seaduse rikkumine (§ 137) ja usuliste talituste täitmise takistamine (§ 138). Uue kuriteo koosseisuna, mida ei tundnud seni kehtinud kriminaalõigus, on selles peatükis ette nähtud kodaniku kirjavahe- tuse saladuse tahtlik rikkumine oma teenistusliku sei- sundi ärakasutamisega (§ 134).

Kuriteod kodaniku isikliku vara vastu on analoogilised kuritegudele riigi või ühiskonna vara vastu. Ka kodaniku isikliku vara vastu suunatud kuri- tegudena on ette nähtud salajane vargus (§ 139), avalik vargus (§ 140), röövimine (§ 141), väljapressimine (§ 142), kelmus (§ 143), vara tahtlik hävitamine või rikkumine (§ 144) ning vara hävitamine ja rikkumine ettevaatama- tuse tõttu (§ 145). Sealjuures on aga karistused kuritegude eest kodaniku isikliku vara vastu väiksemad kui analoogi- liste kuritegude eest riigi või ühiskonna vara vastu. Sel- lega rõhutatakse sotsialistliku omandi kui nõukogude korra majandusliku aluse kriminaalõiguslikku kaitse erilist täht- sust Nõukogude riigis. Nii on näiteks raskendavate asja- olude puudumisel toimepandud kodaniku isikliku vara sa- lajase varguse eest karistuseks vabadusekaotus kuni kahe aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani, raskendava- tel asjaoludel toimepandud kodaniku isikliku vara salajase varguse eest aga vabadusekaotus kuni viie aastani. Ko- daniku isikliku vara salajase varguse eest, mille pani toime eriti ohtlik retsidivist, on karistuseks vabadusekaotus nel- jast kuni kümne aastani. Kodaniku isikliku vara väljapres- simise eest on karistusena ette nähtud vabadusekaotus

kuni kahe aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani, kelmuse eest (raskendavate asjaolude puudumisel) vabadusekaotus kuni ühe aasta ja kuue kuuni või paranduslik töö kuni ühe aastani.

Mitmete kodaniku isikliku vara vastu suunatud tegude eest, mis seni olid kriminaalkorras karistatavad, ei näe «Eesti NSV kriminaalkoodeks» enam kriminaalvastutust ette. Nii ei ole enam kriminaalkorras karistatav liigkasu võtmine. Selleks puudub ka vajadus, sest tegelikus elus selliseid tegusid vabariigis nüüd enam ei esine. Ei ole enam kriminaalkorras karistatav ka kodaniku isikliku vara, sealhulgas leitud vara omastamine. Sellekski puudub vajadus sest pooltevahelised suhted on sel juhul korraldatavad tsiviilkohtupidamise korras.

Olulisi muudatusi toob «Eesti NSV kriminaalkoodeks» võitlusesse majandusalaste kuritegude vastu. Need muudatused on tingitud muudatustest meie majanduselus ja väljenduvad real juhtumel kriminaalvastutuse kitsendamises ja karistusmäärade mõningas kergendamises. Nii näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette, et külvi või istandiku kahjustamine (§ 156) ja jahipidamise või kalapüügi eeskirjade rikkumine (§ 157) on karistatavad vaid siis, kui nende tegudega on põhjustatud suurt kahju. Tööstusettevõttest mittekvaliteetse või mittekomplektse toodangu väljalaskmine (§ 147), mittekvaliteetse või mittekomplektse kauba väljalaskmine müümiseks kaubandusettevõttes (§ 159) ja ostjate petmine (§ 151) toovad kriminaalvastutuse kaasa üksnes juhul, kui need teod on toime pandud korduvalt või suures ulatuses. Kodupuskari ajamise eest ilma turustamise eesmärgita on karistus ette nähtud tingimusel, et see tegevus leidis aset vähemalt teistkordselt aasta kestel (§ 149). Kodupuskari ajamise eest ilma turustamise eesmärgita, kui see pandi toime esmakordselt, kuulub kohaldamisele ühiskondliku mõjutamise vahend või halduskaristus.

Teiselt poolt on ära jäetud vabadusekaotuslik karistus näiteks sellise kuriteo eest, nagu seda on keelatud tööndusega tegelemine (§ 148). Ostjate petmise (§ 151) ja spekulatsiooniga (§ 152) eest on vabadusekaotuse ülemmäära vähendatud kümnelt aastalt viiele jne.

Majandusalaste kuritegude peatükis on nähtud ette ka mõned sellised kuriteo koosseisud, mis puudusid seni kehtinud kriminaalkoodeksis. Nii sätib «Eesti NSV kriminaal-

koodeks» teatavatel tingimustel kriminaalvastutuse kalavarude hävitamise (§ 158) ja pisispekulatsiooni (§ 153) eest. «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» järgi on kriminaalkorras karistatav kalavarude hävitamine veekogu reostamise teel või kalavarude kaitseks kehtestatud eeskirjade rikkumise tagajärjel lõhkamistöõde teostamisel, kui sellega on kalamajandusele suurt kahju põhjustatud. Pisispekulatsioon on aga kriminaalkorras karistatav siis, kui pisispekulatsioonile eelnenud aasta kestel on süüdlase suhtes samasuguse tegevuse eest juba ühiskondliku mõjutamise vahendeid või halduskaristust kohaldatud.

Kriminaalvastutuse piiramise teed läheb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ka ametialaste kuritegude peatükis. Koodeks näeb ette, et ametiseisundi kuritarvitamise (§ 161) ja ametialaste kohustuste mittetäitmise (§ 163) eest saab kriminaalvastutusele võtta üksnes siis, kui süüdlane — ametiisik — on põhjustanud olulist kahju riiklikele või ühiskondlikele huvidele või kodaniku seaduslikele huvidele, ametialase lohakuse eest aga ainult siis, kui süüdlane oma tegevusega on põhjustanud eriti raske tagajärje. Sealjuures eeldab nii ametiseisundi kuritarvitamine kui ka ametialaste kohustuste mittetäitmine, et süüdlane on tegutsenud omakasu või muul isiklikul ajendil, nende ajendite puudumisel aga järgneb kriminaalvastutus tingimusel, et süüdlane on oma käitumisega eriti raske tagajärje põhjustanud.

Ametiseisundi kuritarvitamisena käsitleb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ametiisiku tahtlikku tegevust, mis on vastuolus ametiseisundist tulenevate õiguste ja kohustustega või mis ületab neid õigusi, ametialaste kohustuste mittetäitmisena aga ametiisiku tegevusetust, mis väljendub ametialaste kohustuste mittetäitmisel. Ametialane lohakus on koodeksi järgi ametiisiku poolt oma kohustuste lohakas täitmine ettevaatamatuse tõttu.

Võrreldes seni kehtinud koodeksiga on karistusi ametialaste kuritegude eest üldiselt kergendatud. Nii on karistuse ülemmäärana ametiseisundi kuritarvitamise eest ette nähtud kolm aastat vabadusekaotust ja üksnes eriti raske tagajärje põhjustamise korral ulatub vabadusekaotuse võimalik tähtaeg kuni seitsme aastani. Seni kehtinud koodeksis oli vabadusekaotuse tähtaeg ametiseisundi kuritarvitamise eest kuni kümme aastat.

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» säilitab range vastutuse

alkkäemaksu võtmise eest ja koguni tõstab vabadusekaotuse tähtaja ülemmäära kahelt aastalt kolmele aastale altkäemaksu võtmise eest, mis on toime pandud raskendavate asjaolude puudumisel. Kui altkäemaksu on välja pressitud või kui altkäemaksu võtjaks on vastutava ametiseisundiga isik või ametiisik, kes omab karistatust altkäemaksu võtmise eest, on karistuseks vabadusekaotus kolmest kuni kaheksa aastani ühes vara konfiskeerimisega või ilma selleta (§ 164). Karistusena altkäemaksu andmise ja altkäemaksu vahenduse eest näeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» ette vabadusekaotuse kuni kahe aastani. Kui aga altkäemaksu andmine või vahendus on toimunud isiku poolt, kes omab karistatust altkäemaksu andmise või vahenduse eest, on karistuseks vabadusekaotus ühest kuni kuue aastani. Ka «Eesti NSV kriminaalkodeks» näeb ette, et altkäemaksu andja ja vahendaja altkäemaksu andmises vabanevad vastutusest, kui nad teatavad altkäemaksu andmisest või altkäemaksu andmise vahendamisest omal algatusel vastavale organile või kui on leidnud aset altkäemaksu väljapressimine (§ 165).

Ametialase võltsimise kõrval (§ 166) näeb kodeks iseiseisva kuriteona ette juurdekirjutused või muud moonutused plaanitaimise aruannetes (§ 166¹). Karistuseks selle kuriteo eest on vabadusekaotus kuni kolme aastani.

Uue peatükina on «Eesti NSV kriminaalkodeksisse» võetud kuriteod õigusemõistmise vastu. Sellise peatüki kodeksisse võtmine on tingitud vajadusest tagada õigusemõistmise teostamisel range kinnipidamine seaduslikkusest ja vältida vähimaidki alusetu süüdimõistmise võimalusi. Sealjuures näeb kodeks ette rea kuriteo koosseisusid, mida seni kehtinud kodeks ei tundnud, näiteks: ebaseaduslik kriminaalvastutusele võtmine või süüdistuse tõendite kunstlik loomine (§ 168), vägivald tunnistaja, eksperdi, tõlgi, manuka või süüdlase suhtes või nende isikute ähvardamine (§ 172) jne. Arvestades õigusemõistmise vastu suunatud kuritegude suurt ühiskonnaohtlikkust ja raskeid tagajärgi, mida need kuriteod endaga kaasa toovad, näeb kodeks nende kuritegude eest ette ranged karistused. Nii on näiteks ebaseadusliku kriminaalvastutusele võtmise või süüdistuse tõendite kunstliku loomise ja õigusemõistmisele mittevastava kohtuotsuse või määruse tegemise eest omakasu või muul isiklikul ajendil eriti ohtliku riikliku kuriteo või muu raske kuriteo asjas (§-d 168

lg. 2 ja 169 lg. 2) karistusena ette nähtud vabadusekaotus kolmest kuni kaheksa aastani. Valekaebuse (§ 174), valeütluse, valearvamuse ja valetõlke eest uurimisel või kohtus (§ 175) on karistuse ülemmääraks raskendavate asjaolude esinemise korral kolm aastat.

Valitsemiskorravastaste kuritegude peatükis näeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» ette, et kriminaalkorras on karistatav vastuhakkamine mitte ainult võimuesindajale tema ametikohuste täitmisel, vaid ka ühiskondlikku korda kaitsvale üldsuse esindajale ühiskondliku kohustuse täitmisel. Samuti on karistatav mitte ainult võimuesindaja, vaid ka ühiskondlikku korda kaitsva üldsuse esindaja sundimine ilmselt ebaseaduslikule teole (§ 182). Kriminaalõigusliku kaitse seisukohalt võrrutab «Eesti NSV kriminaalkodeks» võimuesindaja ja ühiskondlikku korda kaitsva üldsuse esindaja ka avaliku solvamise puhul seoses nende poolt oma ametialase või ühiskondliku kohustuse täitmisega (§ 183). Ühesuguse kriminaalvastutuse näeb kodeks ette veel vägivalla kasutamise eest nii ametiisiku kui ka ühiskonnategelase suhtes seoses nende poolt oma ametialase või ühiskondliku kohustuse täitmisega. Ühtviisi kaitseb kodeks mõlemaid ka tapmisega või üliraske kehvastuse tekitamisega ähvardamise vastu seoses nende poolt oma ametialase või ühiskondliku kohustuse täitmisega juhul, kui on küllaldane alus karta ähvarduse täideviimist (§ 184).

Uue, valitsemiskorravastase kuriteo koosseisuna, mida ei tundnud seni kehtinud kriminaalõigus, näeb «Eesti NSV kriminaalkodeks» ette kodanikult passi, sõjaväepileti või muu tähtsa isikliku dokumendi riisumise, samuti võõra tähtsa isikliku dokumendi kasutamise (§ 185).

Mõningatel juhtumel piirab «Eesti NSV kriminaalkodeks» kriminaalvastutust valitsemiskorravastaste kuritegude eest. Nii saab edaspidi võtta omavoli eest kriminaalvastutusele üksnes siis, kui süüdlane on riiklikele või ühiskondlikele huvidele või kodaniku seaduslikele huvidele olulist kahju põhjustanud (§ 188). Teiselt poolt ei ole edaspidi enam kriminaalkorras karistatav igasugune passide sissekirjutamise kohta kehtimapandud eeskirjade teist korda rikkumine. Karistatav on üksnes isiku elamine paikkonnas, kus see temal passimäärustiku alusel on keelatud, pärast seda kui sellelt isikult miilitsaorgani poolt on võetud allkiri selle kohta, et ta peab lahkuma (§ 189). Kodeks ei näe

enam ette kriminaalvastutust ühiskondlikku korda ja julgeolekut kaitsva võimuesindaja korralduse mittetäitmise ja võimuesindaja ametinimetuse või võimu omastamise eest. Selliste tegude vastu tuleb edaspidi võidelda ühiskondliku mõjutamise vahendite ja halduskaristuste abil.

Suurt tähtsust pöörab «Eesti NSV kriminaalkoodeks» võitlusele kuritegudega ühiskondliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu. See on arusaadav, sest nõukogude ühiskonna praegustes arenemistingimustes on ühiskondliku korra ja ühiskondliku julgeoleku kindlustamine esmajärgulise tähtsusega ülesandeks. Ometi esineb meil veel ühiskondliku korra ja ühiskondliku julgeoleku rikkumisi, selliseid tegusid, nagu seda on huligaansus, liiklemiseeskirjade kuritegelik rikkumine jm.

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» teeb vahet huligaansuse ja kuritahtliku huligaansuse vahel. Huligaansusena käsitleb koodeks ühiskondliku korra jämedat rikkumist, mis väljendab ilmset lugupidamatust ühiskonna vastu, samuti ka pishuligaansust, kui sellele eelnenud aasta kestel on süüdlase suhtes pishuligaansuse eest juba ühiskondliku mõjutamise vahendeid või halduskaristust kohaldatud. Karistusena huligaansuse eest näeb koodeks ette vabadusekaotuse kuni kuue kuuni või parandusliku töö kuni ühe aastani või rahatrahvi kuni ühesaja rublani (§ 195). Kuritahtliku huligaansusega on tegemist siis, kui huligaansus on eriti küniline või jõhker või kui sellega kaasneb võimuesindajale või ühiskondlikku korda kaitsvale üldsuse esindajale nende poolt oma ametialase või ühiskondliku kohustuse täitmisel vastuhakkamine ja see vastuhakkamine on seotud vägivallaga isiku kallal. Samuti on kuritahtliku huligaansusega tegemist siis, kui selle paneb toime isik, kes omab karistatust huligaansuse või kuritahtliku huligaansuse eest. Kuritahtliku huligaansuse eest karistatakse vabadusekaotusega kuni kolme aastani või asumiselesaاتمissega samaks tähtjaks (§ 196).

Uute ühiskondliku korra vastu suunatud kuritegude koosseisudena näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette auto või muu mehhaniseeritud transpordivahendi äraviiamise (§ 197) ja hauarüüstamise (§ 199). Seni käsitleti taolisi tegusid tavaliselt huligaansusena.

Kõnesolevas peatükis näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette ka sellised kuriteo koosseisud, nagu seda on

kultuurimälestise või looduskaitseobjekti hävitamine või rikkumine (§ 198), pornograafilise eseme valmistamine või levitamine (§ 200), salaurka pidamine varastele või liiderdamiseks (§ 201), alla kaheksateistkümne aasta vanuse isiku kaasatõmbamine kuritegevusele, samuti sellise isiku kasutamine parasiitliku äraelamise eesmärgil (§ 202) ning teadvalt kuritegelikul teel saadud vara omandamine või turustamine (§ 203). Kui viimati nimetatud tegu on toime pandud äritsemisena, nähakse sellise teo eest karistuseks ette vabadusekaotus kuni viie aastani ühes asumiseleasaatmisega ja vara konfiskeerimisega või ilma nendeta.

Palju muudatusi toob «Eesti NSV kriminaalkoodeks» võitlusesse transpordialaste kuritegude vastu, muutes selle võitluse palju efektiivsemaks ja süsteemikindlamaks. Kriminaalvastutuse kehtestamisel transpordialaste kuritegude eest ei tee «Eesti NSV kriminaalkoodeks» enam vahet selle järgi, kas süüdlaseks on elukutseline autojuht või amatöörautojuht. Koodeks sätib ühtse kriminaalvastutuse kõigi isikute suhtes, kelle juhtimisel on auto või muu mehhaniseeritud transpordivahend, tramm või trollibuss. Sealjuures nähakse vastutus ette transpordivahendi ekspluateerimisel selle ohutu liiklemise või tehnilise ekspluateerimise eeskirjade rikkumise eest. Karistuse määr sõltub sellest, mis tagajärg oli ohutu liiklemise või tehnilise ekspluateerimise eeskirjade rikkumisel. Kui tagajärjeks oli kerge kehavigastus või väike varanduslik kahju, ei võeta süüdlast kriminaalvastutusele. Tema suhtes võib kohaldada ühiskondliku mõjutamise vahendeid või halduskaristust (näit. juhiloa äravõtmine). Kui süüdlane on põhjustanud raske kehavigastuse või suure varandusliku kahju, võetakse ta kriminaalvastutusele ja karistatakse vabadusekaotusega kuni kolme aastani või parandusliku tööga kuni ühe aastani või teatavatel ametikohtadel töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmisega kuni viie aastani. Kui süüdlane on põhjustanud aga eriti raske tagajärje (surma või üliraske kehavigastuse), on karistuseks vabadusekaotus kahest kuni seitsme aastani (§ 204). Karistatavad on ka transpordivahendi ohutu liiklemise või tehnilise ekspluateerimise eeskirjade raskeid tagajärje põhjustanud rikkumised isikute poolt, kelle juhtimisel transpordivahendit ei ole (näit. trammi või autobussi konduktor). Siingi sõltub karistuse suurus tagajärgede raskusest,

kuid võrreldes isiku vastutusega, kelle juhtimisel on transpordivahend, on see vastutus kergem (§ 205).

«Eesti NSV kriminaalkoodeks» näeb ette vastutuse ka tööohutuseeskirjade rikkumise eest mäe- või ehitustööl ning ohutuseeskirjade rikkumise eest plahvatusohtlikus ettevõttes või tsehhis. Selliste rikkumiste eest sõltub karistuse suurus tagajärje raskusest ja sellest, kas süüdlaseks on ametiisik, kellele on pandud vastutus nende eeskirjade täitmise eest, või muu isik (§ 206).

Uue, ühiskondliku julgeoleku vastu suunatud kuriteo koosseisuna, mida senini kehtinud kriminaalõigus ei tundnud, näeb «Eesti NSV kriminaalkoodeks» ette tulirelva lohaka hoidmise, kui selle tõttu on võimalikuks saanud tulirelva kasutamine teise isiku poolt ja kui see kasutamine on endaga kaasa toonud raske tagajärje. Selle kuriteo eest on karistusena ette nähtud vabadusekaotus kuni ühe aasta ja kuue kuuni või paranduslik töö kuni ühe aastani (§ 208).

«Eesti NSV kriminaalkoodeksi» viimase peatüki moodustavad sõjaväelised kuriteod. Sellesse peatükki on muutmatult võetud üleliiduline 25. detsembri 1958. aasta seadus «Kriminaalvastutuse kohta sõjaväeliste kuritegude eest».

EESTI NSV KRIMINAALPROTSESSI KOODEKSIST

Juriidiliste teaduste kandidaat

H. RANDALU

1. Kriminaalprotsessi üldpõhimõtted, kohus ja protsessiosalised

Kaasajal, kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodil on Nõukogude riigi ja õiguse arenemise põhisuunaks nõukogude demokraatia igakülgne edasiarendamine ja kõigi kodanike kaasatõmbamine riiklike ning ühiskondlike asjade otsustamisele. Vastavalt sellele pöörab Eesti NSV uus kriminaalprotsessi koodeks erilist tähelepanu protsessi demokraatlike põhimõtete kindlustamise ja ühiskonna õigusemõistmisest osavõtu suurendamise küsimustele. Uut koodeksit iseloomustavad demokraatia ja humaansuse põhimõtted, range seaduslikkuse režiim ja kõigi protsessiosaliste õiguste kaitse, üldsuse laialdane osavõtt õigusemõistmisest ja õigusemõistmise kasvatuslike ning profülaktiliste ülesannete tugevdamine.

Kriminaalprotsess on kriminaalseaduste ellurakendamise kord. Kui kriminaalkoodeks määrab, missugused ühiskonnaohtlikud teod kuuluvad karistamisele, sätib kriminaalprotsessi koodeks, kuidas toimub ühiskonnaohtlike tegude avastamine, süüdlaste vastutuselevõtmine ja nende karistamise küsimuse otsustamine. Kriminaalprotsess ja kriminaalõigus, kriminaalprotsessi koodeks ja kriminaalkoodeks on seega omavahel lahutamatult seotud. Kriminaalprotsess ei ole mõeldav kriminaalõigusetä, samuti nagu kriminaalõigus kaotaks oma mõtte kriminaalprotsessiõigusetä. Protsess on seaduse elu vorm, nagu sellele tähelepanu juhtis juba K. Marx.¹

«Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi» kohaselt on meie kriminaalprotsessi ülesandeks kuritegude kiire ja täielik avastamine, süüdlaste väljaselgitamine ja seaduse õige kohaldamine, et igaüks, kes on toime pannud kuriteo, saaks õiglase karistuse ja et ühtki süütut ei võetaks krimi-

¹ Маркс и Энгельс, Сочинения, т. I, lk. 257.

naalvastutusele ega mõistetaks süüdi. Kriminaalprotsess peab kaasa aitama sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamisele, kuritegude ärahoidmisele ja väljajuurimisele ning kõigi kodanike kasvatamisele Nõukogude seaduste kõrvalekalduvuse täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus (KrPK § 2).

Nende ülesannete teostamist tagab kriminaalprotsessi tõeliselt demokraatlik ehitus ja range seaduslikkus, samuti üldsuse osavõtt õigusemõistmisest.

Koodeks märgib, et kedagi ei või süüdistatavana vastutusele võtta muidu kui seaduses ettenähtud alustel ja korras (§ 4). Seejuures on kohus, prokurör, uurija ja juurdlusorgan kohustatud oma pädevuse piires algatama kriminaalasja iga kord, kui ilmnevad kuriteo tunnused, ja tarvitusele võtma kõik seaduses ettenähtud abinõud kuriteosüüdlaste kindlakstegemiseks ja karistamiseks (§ 3). Koodeks näeb ette, et kedagi ei tohi vahistada muidu kui kohtu määramisel või prokuröri sanktsiooniga, kusjuures prokurör on kohustatud viivitamata vabastama igaühe, kellelt on ebaseaduslikult vabadus võetud või keda peetakse vahil all üle seaduse või kohtuotsusega ettenähtud tähtaja (§ 11). Kohus, prokurör, uurija ja juurdlust teostav isik on kohustatud tarvitusele võtma kõik seaduses ettenähtud abinõud kriminaalasja igakülgseks, täielikuks ja objektiivseks uurimiseks ning välja selgitama nii süüdistatava süüd tõendavad kui ka teda õigustavad, samuti tema süüd raskendavad ja kergendavad asjaolud (§ 19). Eeluurimise teostamisel peab uurija üldsuse abi kasutama kuritegude avastamiseks ja neid toimepannud isikute jälitamiseks, samuti kuriteo toimepanemist soodustanud põhjuste ja tingimuste selgitamiseks ning kõrvaldamiseks, ja süüdistatava isiksust iseloomustavate andmete kogumiseks (§ 107).

Koodeks näeb ette, et õigusemõistmist kriminaalasjades teostab ainult kohus. Kedagi ei või kuriteo toimepanekus süüdi tunnistada ja talle kriminaalkaristust määrata muidu kui kohtuotsusega (§ 12). Koodeksi kohaselt toimub õigusemõistmine kõikide kodanike võrdõiguslikkuse alusel seaduse ja kohtu ees, sõltumata nende sotsiaalsest, varanduslikust ja teenistuslikust seisundist, rahvuslikust ja rassilisest kuuluvusest ning usutunnistusest (§ 13). Õigusemõistmisel on kohtunikud sõltumatud ja alluvad ainult seadusele. Kohtunikud ja rahvakaasistujad otsustavad kriminaalasja seaduse põhjal ja kooskõlas sotsialistliku õiguse-

teadvusega tingimustes, mis ei lase avaldada neile kõrvalist mõju (§ 15). Asja kohtulik arutamine toimub eesti keeles, rajoonides või linnades aga, kus enamuses on vene rahvusest elanikkond, ka vene keeles (§ 16). Asjade arutamine on kõigis kohtutes avalik, välja arvatud juhud, kus see on vastuolus riikliku saladuse hoidmise huvidega. Peale selle võib kohtulik arutamine toimuda kinniste uste taga kohtu motiveeritud määruse alusel alla kuueteistkümne aasta vanuste isikute kuritegude ja seksuaalkuritegude asjades, samuti teiste kuritegude asjades, et vältida andmete avaldamist asjast osavõtivate isikute intiimelu kohta (§ 17).

Koodeks sisaldab rea uusi põhimõttelise tähtsusega norme, mille ülesandeks on üldsuse osatähtsuse suurendamine õigusemõistmise teostamisel ja kriminaalprotsessi kasvatusliku ning profülaktilise mõju edasine tugevdamine.

Kui kuriteo ühiskonnaohtlikkus ei ole suur ja süüdlane ise oma tegu puhtsüdamlikult kahetseb, on ühiskondlikul organisatsioonil või töötajate kollektiivil õigus taotleda kriminaalasja lõpetamist ja süüdistatava andmist nende käendusele ümberkasvatamiseks ja parandamiseks (§ 6). Ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi taotlus süüdistatava käendusele võtmise kohta esitatakse selle organisatsiooni või kollektiivi üldkoosoleku otsuse põhjal, kelle liikmeks on süüdistatav. Taotluse esitamine on lubatud alates kriminaalasja algatamisest kuni kohtuotsuse jõustumiseni. Seega võib taotlusega pöörduda ka teise astme kohtu poole, kui esimese astme kohus ei otsustanud käendusele andmise küsimust või jättis vastava taotluse rahuldamata.

Kriminaalasja lõpetamine käendusele andmise tõttu on koodeksi kohaselt lubatud alles pärast süüdistatavale süüdistuse esitamist. Käendusele andmine asja kohtueelse uurimise käigus toimub prokuröri, uurija või juurdlusorgani põhistatud määrusega, kusjuures süüdistatava käendusele andmiseks uurija või juurdlusorgani poolt peab olema prokuröri nõusolek. Pärast asja üleandmist kohtu menetlusse otsustab käendusele andmise kohus. Menetluse lõpetamine käendusele andmise tõttu ei ole lubatud, kui isik, kelle kohta on esitatud käendusele andmise taotlus, ei pea ennast süüdlaseks või nõuab asja edasist uurimist või kohtus arutamist. Samuti pole lubatud käendusele

anda isikut, kes on teistkordselt toime pannud kuriteo, kui tema karistus eelmise kuriteo eest ei ole kustunud või kustutatud.

Käendusele andmise määrus tehakse teatavaks ühiskondlikule organisatsioonile või töötajate kollektiivile, kes käendusele võtmise taotluse esitas. Samuti selgitatakse selle organisatsiooni või kollektiivi esindajatele nende kohustusi käendatava suhtes — teostada käendatava üle järelevalvet ja kasvatustööd tema parandamiseks. Kui käendatav ei allu sotsialistliku ühiskonna käitumisreeglitele ja kasvatusale, on ühiskondlikul organisatsioonil või töötajate kollektiivil õigus käendusest loobuda. Organisatsiooni või kollektiivi üldkoosoleku otsus käendusest loobumise kohta tehakse teatavaks süüdlase käendusele andnud kohtule, prokurörile, uurijale või juurdlusorganile, kellel on õigus oma põhistatud määrusega käendusele võetud isiku suhtes kriminaalasja uuendada (§ 10).

Üldreeglina kestab käendus kaks aastat. Kui aga käendatav on oma eeskujuliku käitumise ja ausa töösse suhtumisega aasta kestel tõendanud, et ta on end parandanud, võib käenduse ka varem lõpetada. Käenduse ennetähtaegne lõpetamine toimub ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi taotlusel käendusele andnud kohtu, prokuröri, uurija või juurdlusorgani põhistatud määrusega, kusjuures käenduse ennetähtaegseks lõpetamiseks uurija või juurdlusorgani poolt peab olema prokuröri nõusolek (§ 6).

Peale kriminaalasja lõpetamise võimaluse süüdistatava käendusele andmise teel näeb koodeks ette kriminaalasja algatamist keeldumise või kriminaalasja lõpetamise seoses materjalide üleandmisega seltsimehelikule kohtule (§ 7) või alaealise suhtes seoses materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile (§ 8). Koodeksi kohaselt on kohtul, prokuröril, uurijal või juurdlusorganil õigus anda oma põhistatud määrusega kriminaalasja materjalid üle seltsimehelikule kohtule «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 51 ettenähtud alustel, s. o. kui kuriteo ühiskonnaohtlikkus ei ole suur ja süüdlase parandamine on võimalik ühiskondliku mõjutamise vahendite abil. Samas korras toimub alaealiste suhtes kriminaalasja algatamisest keeldumine või kriminaalasja lõpetamine seoses materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile.

Käendusele andmisel, samuti asja üleandmisel seltsimehelikule kohtule või alaealiste asjade komisjonile arves-

tab koodeks kuriteo läbi kannatanu õiguste ja huvide kaitse vajadust. Kriminaalasja algatamisest keeldumise või kriminaalasja lõpetamise määrus eelnevalt märgitud alustel tehakse teatavaks kannatanule, kellel on õigus selle määruse peale esitada kaebusi üldises korras. Kriminaalasja algatamisest keeldumisel või kriminaalasja lõpetamisel on juurdlusorgan, uurija, prokurör või kohus kohustatud tarvitusele võtma abinõud kannatanule tekitatud kahju hüvitamiseks (§ 9).

Ühiskonna esindajate asja kohtulikust arutamisest osavõtu võimaldamiseks ja kohtuistungi kasvatusliku mõju tugevdamiseks näeb koodeks ette ühiskondliku süüdistaja või kaitsja osavõtu kohtuistungist (§ 211). Ühiskondlik süüdistaja või ühiskondlik kaitsja on ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi esindaja kohtus, kellel on kohtuistungil koodeksi kohaselt kõik täisõigusliku protsessiosalise õigused. Ühiskondlikul süüdistajal või ühiskondlikul kaitsjal on õigus esitada tõendeid ja osa võtta tõendite kohtulikust uurimisest, õigus avaldada taotlusi ja esitada taandusi ning õigus osa võtta kohtulikust vaidlusest. Ühiskondlik süüdistaja esitab kohtule oma seisukoha süüdistuse tõendatuse ja kohtualuse ning tema poolt toimepandud teo ühiskonnaohtlikkuse kohta, kusjuures ta võib esitada oma kaalutlusi nii kriminaalseaduse kui ka karistuse kohaldamise küsimuses. Ühiskondlik kaitsja esitab kohtuistungil oma kaalutlused kohtualuse süüd kergendavate või teda õigustavate asjaolude kohta, karistuse kohaldamise kohta, mis ei ole seoses vabadusekaotusega, või kohtualuse karistusest vabastamise kohta selle ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi käendusel, kelle nimel ühiskondlik kaitsja esineb.

Erilise ühiskonna osavõtu vormina kriminaalprotsessist näeb koodeks ette ühiskondliku organisatsiooni käenduse kui tõkendi, mis seisab selleks volitatud ühiskondliku organisatsiooni esindajate poolt endale kirjaliku kohustuse võtmises selle kohta, et ühiskondlik organisatsioon tagab süüdistatava või kahtlustatava ilmumise uurimisorgani või kohtu kutsel (§ 72).

Üldsuse osavõtul kriminaalprotsessist on ülisuur kasvatuslik ja profülaktiline tähtsus. Üldsuse abi kuritegude avastamisel ja kurjategijate jälitamisel, toimepandud kuritegude arutamine ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate kollektiivide poolt süüdlase käendusele võtmise kü-

simuse ja ühiskondlike süüdistajate või kaitsjate kohtuis-
tungile saatmise otsustamiseks, väiksema ühiskonnaoht-
likkusega kuritegude arutamine seltsimehelike kohtute
poolt jne. on võimsaks relvaks võitluses kuritegevuse
vastu. Seejuures tuleb aga silmas pidada, et süüdlasele
ühiskondliku mõjutamise vahendite või karistuse kohalda-
mine peab alati teenima õigusemõistmise kasvatuslikke ja
profülaktilisi eesmärke ning võitluses kuritegevuse vastu
tuleb õigesti ühendada ühiskondliku mõjutamise vahendeid
ja kriminaalkaristusi. Ühiskonna õigusemõistmisest osa-
võtu suurendamine uues koodeksis ei tähenda seega võit-
luse nõrgenemist kuritegevuse vastu, vaid selle tugevda-
mist ja viimist uuele, kõrgemale tasemele.¹

Kuriteos süüdlase parandamise ja ümberkasvatamise,
samuti uute kuritegude ärahoidmise seisukohalt on suur
tähtsus kõigi kuritegude kiirel ja täielikul avastamisel,
kurjategija isiksuse väljaselgitamisel ja kuritegude põh-
juste kindlakstegemisel. Vastavalt sellele pöörab koodeks
erilist tähelepanu kriminaalasja uurimise operatiivsusele,
täielikkusele ja igakülgsusele. Koodeks nõuab, et kõiki
tõendeid peavad uurimisorganid, prokurör ja kohus hooli-
kalt, igakülgselt ja objektiivselt kontrollima (§ 49). Koo-
deksi kohaselt ei kuulu kriminaalasjas tõendamisele mitte
ainult kuriteo sündmusega seonduvad asjaolud (§ 46), vaid
koodeks rõhutab, et juurdlust teostav isik, uurija, prokurör
ja kohus peavad välja selgitama ka süüdistatava isiksust
iseloomustavad asjaolud, samuti tuvastama asjaolud, mis
soodustasid või võivad soodustada kuriteo toimepanemist,
ja võtma tarvitusele abinõud nende kõrvaldamiseks (§ 47).

Kriminaalasjas on tõenditeks mitmesugused faktilised
andmed, mille alusel juurdlusorganid, uurija ja kohus tee-
vad seaduses määratud korras kindlaks kuriteo toimepa-
neku, selle teo toimepannud isiku ja teised kriminaalasja
õigeks otsustamiseks olulised asjaolud. Tõenditena krimi-
naalasjas esinevad tunnistaja, kannatanu, kahtlustatava ja
süüdistatava ütlused, eksperdi arvamus, asitõendid, uuri-
mis- ja kohtutoimingute protokollid ning muud dokumen-
did (§ 48).

Tunnistajana võib üle kuulata iga isikut, kelle kohta on

¹ Kriminaalprotsessi kasvatuslike ülesannete ja ühiskonna osavõtu
vormide kohta kriminaalprotsessist vt. H. R a n d a l u, Nõukogude
kohtu kasvatuslikud ülesanded ja ühiskonna osavõtt õigusemõistmisest,
Tallinn 1960.

andmeid, et ta teab kriminaalasjas tähtsust omavaid fakte, ja kes on võimeline nende faktide kohta õigeid ütlusi andma. Tunnistajana ei või üle kuulata ainult süüdistatava kaitsjat nende asjaolude suhtes, mis ta sai teada seoses oma ülesannete täitmisega kaitsjana (§ 51). Ütluste andmine on tunnistaja kohustus. Ütluste andmisest keeldumise või teadvalt ebaõigete ütluste andmise eest kannab tunnistaja kriminaalvastutust (§ 53). Tunnistajat võib üle kuulata ainult antud kriminaalasjas tõendamisele kuuluvate asjaolude suhtes (§ 52).

Kannatanu ülekuulamine toimub tunnistajate ülekuulamise suhtes kehtestatud eeskirjade kohaselt, kusjuures kannatanu vastutab ütluste andmisest keeldumise või teadvalt ebaõigete ütluste andmise eest võrdselt tunnistajatega (§ 54 ja 55).

Erinevalt tunnistajast ja kannatanust ei ole kahtlustataval või süüdistataval seaduslikku kohustust ütlusi anda. Küll on neil selleks õigus. Vastavalt sellele määrab koodeks, et süüdistataval on õigus anda ütlusi esitatud süüdistuse sisu ja teiste temale teadaolevate asjaolude kohta (§ 56). Samuti on kahtlustataval õigus anda ütlusi asjaolude kohta, mis on aluseks tema kinnipidamisele, või tema suhtes tõkendi valikule, samuti teiste temale teadaolevate asjaolude kohta (§ 57). Nõukogude kriminaalprotsessile on võõras süüdistatava ütlustele, eriti tema poolt oma süü ülestunnistamisele erilise kaalu või tähtsuse omistamine. Seetõttu näeb koodeks ette, et süüdistatava ütlused, kaasa arvatud tema süütunnistus, kuuluvad kontrollimisele ja hindamisele koos teiste tõenditega üldises korras (§ 56).

Kui kriminaalasjas tähtsust omavate asjaolude kindlakstegemiseks on vaja eriteadmisi, näiteks teaduse, tehnika, kunsti jne. alal, määrab uurija, juurdlust teostav isik või kohus ekspertiisi. Ekspertiis on kohustuslik surma põhjuste ja kehavigastuste iseloomu kindlakstegemiseks, süüdistatava, kahtlustatava, kannatanu või tunnistaja psüühilise seisundi kindlakstegemiseks, kui selle suhtes tekib kahtlusi, süüdistatava, kahtlustatava ja kannatanu vanuse kindlakstegemiseks, kui see võib antud kriminaalasjas tähtsust omada ja dokumendid nende isikute vanuse kohta puuduvad (§ 58).

Eksperdikis määratakse isik, kes omab eriteadmisi, mille rakendamine antud kriminaalasjas on vajalik. Vajaduse

korral võib määrata mitu eksperti. Kõik eksperdid annavad arvamuse kirjalikult enda nimel ja kannavad antud arvamuse eest isiklikku vastutust (§ 59). Oma kohustuste täitmisest seadusliku aluseta keeldumise või teadvalt ebaõige arvamuse andmise eest vastutavad eksperdid võrdsetel alustel tunnistajatega (§ 60). Eksperti arvamus ei ole juurdlust teostavale isikule, uurijale, prokurörile ega kohtule kohustuslik, kuid arvamusega mittenoustumine peab olema vastavas määruses või otsuses motiveeritud (§ 59).

Asitõenditeks on koodeksi kohaselt kõik esemed, mis oma individuaalsete tunnuste tõttu võivad antud kriminaalasja õigeks otsustamiseks tähtsust omada (§ 61). Samuti on kriminaalasjas tõenditeks uurimis- ja kohtutoimingute protokollid ning muud dokumendid, mis sisaldavad kriminaalasjas tähtsust omavaid faktilisi andmeid (§ 64 ja 65).

Kriminaalasja uurimisel juhindub uurija, juurdlust teostav isik, prokurör või kohus objektiivse (materიაalse) töö avastamise põhimõttest, hinnates kõiki tõendeid oma siseamise veendumuse kohaselt. Ühelgi tõendil ei ole kohtu, prokuröri, uurija või juurdlust teostava isiku jaoks ette kindlaksmääratud jõudu (§ 50). Erilist tähelepanu pööratakse uues koodeksis tõendite kogumise ja kontrollimise küsimustele. Rida uurimistoiminguid, mida seni kehtinud koodeks lähemalt ei sättinud (vastastamine, esemete ja isikute äratundmiseks esitamine, uurimiseksperiment), on uues koodeksis seadusandlikus korras fikseeritud.

Arvestades alaealiste kuriteoasjade uurimise ja arutamise erisusi, sisaldab uus koodeks erinorme alaealiste asjade menetluse kohta. Nagu juba märgitud, võib alaealise suhtes kriminaalasja algatamisest keelduda või juba algatatud kriminaalasja lõpetada seoses materjalide üleandmisega alaealiste asjade komisjonile. Kõigis alaealiste asjades on eeluurimine kohustuslik (§ 105), kusjuures kaitsja osavõtt on lubatud asjast juba alates süüdistuse esitamisest (§ 36). Kui alaealist süüdistatakse kuriteo toimepanemises koos täisealistega, eraldatakse tema süüdistuse asi eri toimikuks, kui see ei takista asja õiget ja täielikku uurimist (§ 118). Koodeks näeb ette alaealiste suhtes erilise tõkendi — alaealise kahtlustatava või süüdistatava andmise vanemate, eestkostjate või hooldajate valve alla (§ 76). Kuni kuuteistkümneme aasta vanuste alaealiste süüdistatavate või tunnistajate ülekuulamine toimub pedagoogi osavõtul, kellel on õigus neile küsimusi esitada, tutvuda üle-

kuulamise protokolliga ja esitada selle kohta oma märkusi (§ 126 ja 133). Prokuröri osavõtt alaealiste kuriteoasjade kohtulikust arutamisest on kohustuslik (§ 210), samuti on kohustuslik alaealise kaitsja osavõtt kohtuistungist (§ 38 punkt 1).

Kui kohus jõuab kohtuliku arutamise tulemusena järeldusele, et alaealist, kes pani toime kuriteo, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, saab parandada kriminaalkaristust kohaldamata, teeb ta süüdimõistva kohtuotsuse karistust määramata ja kohaldab süüdimõistetute suhtes «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 61 lg. 1 ettenähtud kasvatusliku iseloomuga sunnivahendeid (paigutamine kasvatuskolooniasse või ravi- ja kasvatuskolooniasse) või vahendeid, mis on ette nähtud «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» §-s 61 lg. 4 (ühiskondliku, pedagoogilise või perekondliku mõjutamise vahendite kohaldamine, arstliku järelevalve alla andmine).

Keskne koht kriminaalprotsessis kuulub asja kohtulikule arutamisele. Kriminaalasjades mõistab õigust ainult kohus (§ 12). Vastavalt sellele pöörab uus koodeks erilist tähelepanu kohtu koosseisu ja kohtuistungis korra küsimustele. Koodeks määrab, et kriminaalasju arutavad kõikides kohtutes ainult seadusega ettenähtud korras valitud kohtunikud ja rahvakaasistujad, kusjuures asja arutamine esimese astmena toimub rahvakaasistujate osavõtul koosseisu kohtunik ja kaks rahvakaasistujat (§ 14 ja 23). Kriminaalasja peab arutama ja otsustama üks ja sama kohtu koosseis (§ 24.) Kriminaalasja arutamisel ei või kohtu koosseisu kuuluda isikud, kes on otseselt või kaudselt asjast huvitatud (§ 20 ja 26). Asja teistkordsel arutamisel nii esimeses kui ka kassatsiooni- või järelevalveastmes ei või kohtu koosseisu kuuluda isik, kes juba kohtunikuna võttis osa antud asja arutamisest esimese, kassatsiooni- või järelevalveastme poolt. Viimast eeskirja ei kohaldata ainult Eesti NSV Ülemkohtu Pleenumi suhtes (§ 26).

Nõukogude kohtusüsteemi põhilüliks on rahvakohus. Vastavalt sellele määrab uus koodeks, et rahvakohtule alluvad kõik kriminaalasjad, mis ei ole seadusega antud Eesti NSV Ülemkohtu või NSV Liidu kohtute pädevusse (§ 27). Eesti NSV Ülemkohtule kui esimese astme kohtule alluvad koodeksi kohaselt ainult kõige raskemad kuriteod — eriti ohtlikud riiklikud kuriteod ja tahtlik tapmine raskendavil asjaoludel (§ 28).

Lähtudes nõukogude kriminaalprotsessi tõeliselt demokraatlikust olemusest, pöörab uus koodeks suurt tähelepanu kõigi protsessiosaliste õiguste kaitse küsimustele. Koodeks määrab, et kohus, prokurör, uurija ja juurdlust teostav isik on kohustatud selgitama asjast osavõtvatele isikutele nende õigusi ja tagama nende õiguste teostamise võimaluse (§ 45). Protsessiosalistele, nende õigustele ja kohustustele on koodeksis pühendatud eri peatükk (§ 34—45).

Kriminaalasjas süüdistatavale kaitseõiguse tagamine on meil, Nõukogude riigis, konstitutsiooniliseks garantiiks, mis on ette nähtud riigi põhiseaduses, NSV Liidu Konstitutsiooni §-is 111. Vastavalt sellele määrab uus koodeks, et uurija, prokurör ja kohus peavad tagama süüdistatavale võimaluse kaitsta end temale esitatud süüdistuse vastu seaduses ettenähtud vahenditega ja viisil, samuti tagama tema isiklike ja varaliste õiguste kaitse (§ 18). Süüdistataval on õigus teada, milles teda süüdistatakse, ja anda seletusi temale esitatud süüdistuse kohta, esitada tõendeid, avaldada taotlusi, eeluurimise lõppemisel tutvuda kõigi asja materjalidega, omada kaitsjat, osa võtta kohtulikust arutamisest, avaldada taandusi ja esitada kaebusi uurija, prokuröri ja kohtu toimingute peale (§ 35).

Süüdistatava kaitseõiguse seisukohalt on suur tähtsus tema õigusel omada erilist oma huvide esindajat ja kaitsjat — advokaati.

Kooskõlas NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkohtumenetluse alustega (§ 22) näeb uus koodeks ette süüdistatava kaitsja osavõtu juba eeluurimisest. Koodeksi kohaselt lubatakse kaitsjat asjast osa võtta alates eeluurimise lõpuleviimise ja süüdistatava toimikuga tutvumise momendist. Alaealiste kuriteoasjades, samuti ka nende isikute kuriteoasjades, kes oma puuduste tõttu ei ole suuteli- sed ise teostama oma õigust kaitsele (pimedad, kurdid, tummad jne.), lubatakse kaitsjat asjast osa võtta alates süüdistuse esitamise momendist (§ 36). Süüdistatava kaitsja on kohustatud kasutama kõiki seaduses ettenähtud kaitsmisvahendeid ja -viise, et välja selgitada kõik süüdistatavat õigustavad või tema vastutust kergendavad asjaolud, ning osutama süüdistatavale vajalikku juriidilist abi (§ 37). Ühel süüdistataval võib kokkuleppel olla mitu kaitsjat, kuid üks kaitsja ei või kaitsta mitut süüdistatavat, kui viimaste huvid on vastuolulised (§ 36). Süüdistataval on

õigus igas asja menetluse staadiumis kaitsjast loobuda, kusjuures koodeks rõhutab, et kaitsjast loobumine on lubatud ainult süüdistatava enda algatusel (§ 39). Kaitsja kohustuslik osavõtt on ette nähtud asja kohtulikust arutamise alaealiste kuritegude asjades, isikute kriminaalasjades, kes oma puuduste tõttu ei ole suutelised ise teostama oma õigust kaitsele, samuti asjades, millest võtab osa riiklik süüdistaja või kus kohtualuste huvid on vastuolulised ja ühel kohtualustest on kaitsja või kus karistusena võib kohaldada surmanuhtlust (§ 38). Kõigis neis asjades määrab kohus kohtualusele kaitsja, kui kohtualune või tema poolt volitatud isik ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel. Kaitsja kohustuslikku osavõttu kriminaalasja kohtueelsest uurimisest koodeks ette ei näe, samuti nagu ta ei piira süüdistatava õigusi kaitsjast loobumisele, nagu seda näiteks teeb VNFSV uus kriminaalprotsessi koodeks, mille § 50 kohaselt alaealise süüdistatava või füüsiliste või psüühiliste puudustega süüdistatava loobumine kaitsjast ei ole kohtule, uurijale või prokurörile kohustuslik.

Erilist tähelepanu pööratakse uues koodeksis kuriteo läbi kannatanud isikute õiguste ja huvide kaitsele. Koodeksi kohaselt on kannatanuks isik, kellele on kuriteoga tekitatud moraalset, füüsilist või varalist kahju (§ 40). Kannatanul on kõik täisõigusliku protsessiosalise õigused — ta võib anda asja kohta seletusi ja esitada tõendeid, tutvuda asja materjalidega alates eeluurimise lõpuleviimise momendist, avaldada taandusi, osa võtta asja kohtulikust arutamisest jne. Nn. erasüüdistuse asjades (kerge kehavigastus, mis ei ole põhjustanud terviseriket, vägivaldteod isiku kallal, laim ja solvamine) algatatakse kriminaalasi ainult kannatanu kaebusel. Nendes asjades on kannatanul asja arutamisel kohtus süüdistamisõigus ja menetlus kuulub lõpetamisele kannatanu leppimise korral süüdistatavaga (§ 95). Seejuures määrab aga koodeks, et kui asi on ühiskondlikult eriti tähtis või kui kannatanu oma abitu seisundi, süüdistatavast sõltuvuse tõttu või muudel põhjustel ei ole suuteline oma seaduslikke huve ise kaitsma, on prokurör kohustatud kohtus süüdistust toetama.

Kui kuriteo läbi on kellelegi tekitatud materiaalsel kahju, on tal õigus esitada süüdistatava või tema tegude eest materiaalsel vastutust kandvate isikute, asutuste, ettevõtete või organisatsioonide vastu tsiviilhagi, mis vaadatakse kohtus läbi koos kriminaalasjaga (§ 41). Tsiviilha-

gejal või tema esindajal on kriminaalprotsessis kõik täisõigusliku protsessiosalise õigused. Koodeks määrab, et prokurör on kohustatud kas ise esitama või toetama kannatanu poolt esitatud tsiviilhagi, kui seda nõuab riiklike või ühiskondlike huvide või kodanike huvide kaitse (§ 42). Erinevalt seni kehtinud koodeksist näeb uus koodeks ette kohtu õiguse kohtuotsuse tegemisel omal algatusel otsustada kuriteoga tekitatud materiaalse kahju hüvitamist, kui kannatanu või prokuröri poolt ei olnud mingil põhjusel tsiviilhagi esitatud (§ 42).

Kannatanu, tsiviilhageja ja tsiviilkostja esindajatena võivad asjast osa võtta advokaadid, samuti teised isikud kohtu või uurija loal (§ 44).

2. Kriminaalasja algatamine ja kohtueelne uurimine

Kriminaalasja algatamine on kuriteo avastamise korral kohtu, prokuröri, uurija või juurdlusorgani kohustuseks. Vastavalt sellele määrab «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi» § 3, et kohus, prokurör, uurija ja juurdlusorgan on kohustatud oma pädevuse piirides algatama kriminaalasja iga kord, kui ilmnevad kuriteo tunnused, ning tarvitusele võtma kõik seaduses ettenähtud abinõud kuriteosündmuse tuvastamiseks ja kuriteo toimepanemises süüdi olevate isikute kindlakstegemiseks ning karistamiseks.

Kriminaalasja algatamine on õiguslikuks aluseks kõigi edaspidiste protsessitoimingute teostamisel, kuna kriminaalasja algatamata ei ole lubatud teostada ühtki uurimistoimingut — üle kuulata tunnistajaid, teostada läbiotsimist või vaatlust, läbi viia ekspertiisi jne. Vastavalt sellele määrabki koodeks täpselt nii kriminaalasja algatamise ajendid kui ka algatamise õiguslikud alused.

Kriminaalasja algatamise ajenditeks võivad olla kodanike, ühiskondlike organisatsioonide (vabatahtlikud rahvamalevad, seltsimehelikud kohtud jne.) või ametiisikute avaldused, ajakirjanduses avaldatud teated, süüdlaste süüd üles tunnistama ilmumine jne. Nimetatud ajenditel võib kriminaalasja algatada aga ainult siis, kui esinevad kriminaalasja algatamise õiguslikud alused — küllaldaselt andmeid, mis viitavad kuriteo toimepanemisele (§ 90). Kodanike avaldused kriminaalasja algatamiseks võivad olla kirjalikud või suulised. Avalduse vastuvõtmisel hoiatatakse

avaldajat vastutuse suhtes teadvalt vale kaebuse (avalduse) esitamise eest, mille kohta temalt võetakse allkiri (§ 92).

Kriminaalasja algatamise õigeaegsusest oleneb kriminaaljälituse operatiivsus. Seetõttu näeb koodeks ette kriminaalasja algatamise küsimuse otsustamiseks kolme-päevase tähtaja, mille kestel juurdlust teostav isik, uurija, prokurör või kohtunik on kohustatud oma määrusega kriminaalasja algatama või algatamisest keelduma (§ 93). Juurdlust teostav isik, uurija, prokurör ja kohtunik peavad avalduse või teate kriminaalasja algatamise kohta vastu võtma ka neile mittealluvas asjas. Avaldused või teated mittealluvas asjas tuleb viivitamatult edasi saata alluvuse järgi, võttes samaaegselt tarvitusele vajalikud abinõud kuriteo ennetamiseks või selle jätkamise takistamiseks. Erandjuhtudel, kui kriminaalasja algatamise küsimuse otsustamiseks on vaja teostada kontrolli (välja nõuda dokumente, võtta asjaosalistelt seletusi jne.), võib kriminaalasja algatamine toimuda kümne päeva jooksul, arvates avalduse või teate saamisest. Kriminaalasja algatamise küsimuse otsustamiseks vajalik nn. uurimiseelne kontroll ei või aga seejuures seisneda kriminaalprotsessi koodeksis ettenähtud uurimistoimingute (tunnistajate ülekuulamine, vaatlus, ekspertiis jne.) teostamises.

Kriminaalasja algatamine ei ole lubatud, kui esinevad koodeksi §-s 5 ettenähtud kriminaalasjas menetlust kõrvaldavad asjaolud — kui puudub kuriteo sündmus või toimepandud teos kuriteo koosseis, kui aegumistähtjad on möödunud jne. «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 49 lg. 1 kohaselt võib isikut, kes on toime pannud kuriteo, kriminaalvastutusest vabastada, kui tunnistatakse, et olukorra muutumise tõttu on süüdlase poolt toimepandud tegu asja uurimise või kohtus arutamise ajaks kaotanud ühiskonnaohtlikkuse või kui see isik ei ole enam ühiskonnaohtlik. Vastavalt sellele määrab ka kriminaalprotsessikoodeks, et juurdlust teostaval isikul, uurijal ja prokuröril on õigus lõpetada kriminaalasi, kui esinevad «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» §-s 49 lg. 1 ettenähtud tingimused.

Kriminaalasja algatamisest keeldumise aluseks võib uue koodeksi kohaselt olla ka kriminaalasja materjalide üleandmine seltsimehelikule kohtule (§ 7) või alaealiste asjade komisjonile (§ 8). Kriminaalasja algatamisest keeldumise aluseks ei saa aga olla süüdlase käendusele and-

mine, sest kriminaalasja lõpetamine käendusele andmise tõttu võib toimuda alles pärast süüdistuse esitamist süüdistatavale (§ 6 lg. 3). Järelikult võivad ühiskondlikud organisatsioonid või töötajate kollektiivid taotleda küll juba algatatud kriminaalasja lõpetamist käendusele andmise tõttu, mitte aga sel alusel kriminaalasja algatamisest keeldumist. Et käendusele võib anda ainult sellist isikut, kelle süü kuriteo toimepanekus on seaduses ettenähtud korras kindlaks tehtud, tuleb enne käendusele andmise küsimuse otsustamist algatada kriminaalasi, läbi viia uurimine süüdlase vastutuse selgitamiseks ja esitada temale süüdistus. Alles siis võib otsustada kriminaalasja lõpetamise küsimuse süüdlase käendusele andmise tõttu.

Kriminaalasja algatamise või sellest keeldumise kohta koostatakse põhistatud määrus (§ 94 ja 96). Kriminaalasja algatamisest keeldumise määrus tehakse teatavaks isikule, asutusele, ettevõttele või organisatsioonile, kellelt on saabunud avaldus või teade kriminaalasja algatamiseks ja kellel on õigus keeldumise peale edasi kaevata kõrgemalseisvale prokurörile või kõrgemale kohtule. Kriminaalasja algatamisest keeldumisel võib materjalid üle anda vastavale ametiisikule või organile süüdlase distsiplinaar- või administratiivvastutusele võtmiseks, samuti seltsimehelikule kohtule, ühiskondlikule organisatsioonile või töötajate kollektiivile arutamiseks ja ühiskondliku mõjutamise vahendite kohaldamiseks (§ 96). Järelevalvet kriminaalasja algatamise seaduslikkuse üle teostab prokurör (§ 98).

— Kriminaalasja kohtueelne uurimine võib toimuda juurdluse või eeluurimise vormis. Juurdluseks nimetatakse kohtueelset uurimist, mida teostavad miilitsaorganid või teised riiklikud organid seadusega nende pädevusse antud asjades (riikliku tuletõrje järelevalve organid — tulekahjude ja tuleohutuse eeskirjade rikkumise asjades, piirivalveorganid — riigipiiri rikkumise asjades jne.). Eeluurimiseks nimetatakse aga kohtueelset uurimist, mida teostavad spetsiaalsed uurimisorganid — prokuratuuri või riikliku julgeoleku organite uurijad.

Uue koodeksi kohaselt on kohtuelse uurimise põhivormiks eeluurimine. Koodeks näeb ette, et eeluurimine on kohustuslik kõikides raskemate kuritegude asjades, samuti kõikides kriminaalasjades, mis on toime pandud alaealiste poolt või isikute poolt, kes oma füüsiliste või psüühiliste puuduste tõttu ei ole suutelised ise teostama oma õigust

kaitsesele. Peale selle on kohtul või prokuröriil õigus tunnista eeluurimise teostamine kohustuslikuks igas kriminaalasjas, kui nad seda vajalikuks peavad (§ 105).

Kriminaalasjades, kus eeluurimine on kohustuslik, piirduvad juurdlusorganite ülesanded ainult esialgsete, kuriteo jälgede avastamiseks ja fikseerimiseks vajalike edasilükkamatute uurimistoimingutega (vaatlus, läbiotsimine, kahtlustatava kinnipidamine ja ülekuulamine jne.). Pärast nende toimingute teostamist esitatakse juurdlusmaterjalid viivitamatult uurijale või prokurörile, kusjuures juurdlus nendes asjades ei tohi kesta üle kümne ööpäeva (§ 100 ja 103).

Väiksema ühiskonnaohtlikkusega kriminaalasjades, kus eeluurimine ei ole kohustuslik, teostavad asja kohtueelset uurimist juurdlusorganid. Juurdlus toimub seejuures vastavalt eeluurimise kohta käivatele eeskirjadele, välja arvatud alljärgnevad erandid: 1. Süüdistatava kaitsja ei võta juurdluse teostamisel asjast osa ja süüdistatavale esitatakse materjalid juurdluse lõpuleviimisel kaitsja osavõtuta. 2. Tunnistanud juurdluse lõpuleviiduks, teatab juurdlust teostav isik asja edasisaatmisest kannatanule, tsiviilhagejale ja tsiviilkostjale, esitamata neile seejuures materjale tutvumiseks. Kannatanut, tsiviilhagejat ja tsiviilkostjat tutvustatakse toimiku materjalidega kohtu poolt pärast süüdistatava kohtu alla andmise küsimuse otsustamist. 3. Asjades, milles eeluurimist ei teostata, peab olema juurdlus lõpule viidud ühe kuu jooksul (§ 101 ja 103).

Kriminaaljälituse edukuse seisukohalt on suur tähtsus juurdlusorganite, nende seas eriti miilitsaorganite tegevuse operatiivsusel. Kuriteo avastamine ja kurjategija tabamine nõuavad kiiret ning energilist tegutsemist, õigeaegset operatiiv-jälituslike vahendite tarvituselevõtmist. Vastavalt sellele pöörab koodeks suurt tähelepanu juurdluse operatiivsuse tõstmisele ja rõhutab, et juurdlusorganil lasub ühtlasi kohustus tarvitusele võtta kõik abinõud, mis on vajalikud selleks, et ennetada ja vältida kuritegusid (§ 100).

Võrreldes seni kehtinud koodeksiga, on uues koodeksis täpsemalt ja täielikumalt sätitud eeluurimise teostamise kord. Koodeks rõhutab uurija iseseisvust ja täielikku vastutust kõigi eeluurimistoimingute teostamisel. Eeluurimisel on uurija kohustatud täpselt juhinduma seaduse nõuetest ja juhtima uurimist tõe avastamise eesmärgil (§ 107).

Eeluurimisel teeb uurija kõik otsused uurimise suunamise ja uurimistoimingute seaduspärase ning õigeaegse läbiviimise eest (§ 106). Kui uurija ei nõustu uurimise üle järelevalvet teostava prokuröri korraldustega, on tal õigus esitada toimik kõrgemalseisvale prokuröriale koos oma kirjalike vastuväidetega. Uurija poolt seadusega kooskõlas tehtud määrused tema menetluses olevas kriminaalasjas on täitmiseks kohustuslikud kõikidele asutustele, ettevõtetele, organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele (§ 106).

Erinevalt seni kehtinud korrast näeb uus koodeks ette, et suurema ulatusega või keerukamates kriminaalalajades võib eeluurimist teostada mitu uurijat. Eeluurimise teostamine mitme uurija poolt märgitakse kriminaalalaja algatamise määruuses või selle kohta tehakse eraldi määrus. Üks uurija võtab asja oma menetlusse ja juhib teiste uurijate tegevust, kusjuures protsessiosalistele tehakse nende taandusõiguse selgitamisel teatavaks kogu uurijate koosseis (§ 178).

Kriminaalalaja eeluurimine peab olema igakülgne. Uurija ei või keelduda kahtlustatava, süüdistatava ja tema kaitsja, samuti kannatanu või teiste protsessiosalistate taotlusel tunnistajate ülekuulamisest, ekspertiisi määramisest või teiste uurimistoimingute teostamisest, kui asjaolud, mille kindlakstegemist taotletakse, võivad asja suhtes tähtsust omada. Selliste taotluste rahuldamata jätmisel on uurija kohustatud tegema määruuse, kus on näidatud keeldumise motiivid, ja avaldama selle taotluse esitanud isikule, kellel on õigus uurija keeldumise peale edasi kaevata eeluurimise üle järelevalvet teostavale prokuröriale (§ 107).

Eeluurimist võib teostada ainult pärast kriminaalalaja algatamist. Eeluurimise teostamisele asumisel on uurija kohustatud viivitamata tegema määruuse kriminaalalaja oma menetlusse võtmise kohta ja saatma ära kirja sellest määruusest kahekümne nelja tunni jooksul prokuröriale (§ 109). Eeluurimist teostab uurija, kelle tööpiirkonnas kuritegu toime pandi (§ 108). Kui uurijal on vaja teostada üksikuid uurimistoiminguid väljaspool oma tööpiirkonda, võib ta neid teostada ise või teha nende toimingute teostamise nn. erinõude korras ülesandeks vastavale uurijale või miilitsaorganile, kes on kohustatud erinõude täitma kümne ööpäeva jooksul (§ 110).

Eeluurimine peab olema lõpule viidud hiljemalt kahe kuu jooksul. Nimetatud tähtaega võib erandjuhtudel pikendada

dada ainult Eesti NSV prokurör või NSV Liidu peaprokurör (§ 111).

Järelevalvet seaduste täitmise üle juurdluse ja eeluurimise läbiviimisel teostab prokurör (§ 120). Eeluurimise andmeid võib avalikkusele üle anda ainult uurija või prokuröri loal ja selles ulatuses, milles nad seda võimalikuks peavad (§ 117).

Erilist tähelepanu pöörab uus koodeks süüdistuse õigeaegse esitamise küsimusele. Kui on küllaldaselt andmeid, mis annavad aluse süüdistuse esitamiseks kuriteo toimepanemises, on uurija kohustatud viivitamata koostama motiveeritud määruse antud isiku süüdistatavana vastutusele võtmise kohta (§ 121). Süüdistuse esitamine süüdistatavale peab toimuma hiljemalt neljakümne kaheksa tunni jooksul, arvates süüdistatavana vastutusele võtmise määruse koostamisest (§ 124).

Range täpsusega sätib uus koodeks kõigi eeluurimistoimingute teostamise korra — tunnistajate väljakutsumise ja ülekuulamise (§ 131—134), läbiotsimise ja võetuse (§ 139—148), vaatluse ja läbivaatuse (§ 149—153) ning ekspertiisi teostamise (§ 156—162). Uues koodeksis on sätitud ka ülekuulatud isikute vastastamise, isikute või esemete äratundmiseks esitamise, uurimiseksperimendi teostamise ja ekspertiisi teostamiseks vajalike võrdlusmaterjalide võtmise korda, mis uurimistoiminguid seni kehtinud koodeks lähemalt ei korraldanud. Vastastamine seisneb juba ülekuulatud isikute, kelle ütlustes esines olulisi vastuolusid, üheaegses ülekuulamises. Vastastada võib kannatanut ja süüdistatavat, süüdistatavat ja tunnistajat, kaht tunnistajat jne. Vastastatavad võivad uurija loal ülekuulamisel ka teineteisele küsimusi esitada (§ 136). Äratundmiseks esitamine sisaldab endas nii vaatluse kui ka ülekuulamise elemente. Äratundmiseks esitamisel esitatakse tunnistajale, kannatanule, kahtlustatavale või süüdistatavale äratundmiseks isik või ese koos teiste sarnaste isikute või esemetega. Tunnistaja, kannatanu, kahtlustatav või süüdistatav, kellele esitatakse äratundmiseks isik või ese, kuulatakse eelnevalt üle äratundmiseks esitatava isiku või eseme tundemärkide ja iseärasuste suhtes. Äratundmiseks esitamine toimub manukate juuresolekul. Kui äratundja avaldab, et ta tunneb ära temale esitatud isiku või eseme, tehakse talle ettepanek seletada, missuguste tunnuste järgi ta need ära tundis. Antud seletused protokol-

litakse (§ 137). Uurimiseksperiment seisneb uurimisel saadud andmete kontrollimise või täpsustamise eesmärgil uuritava sündmuse või olustiku taastamises. Eksperiment toimub manukate juuresolekul ja selle kohta koostatakse protokoll (§ 154). Võrdlusmaterjalide võtmine seisneb süüdistatavalt, kahtlustatavalt, kannatanult või teistelt isikutelt kirjaproovi või teiste võrdlusmaterjalide võtmises, mis on vajalikud ekspertiisi teostamiseks (§ 155).

Uus koodeks täpsustab ka ekspertiisi teostamise korda. Koodeks määrab, et uurija on kohustatud süüdistatavat tutvustama ekspertiisi määramise määrusega ja selgitama talle tema õigusi ekspertiisi tegemisel. Kui ekspertiis on tehtud enne isiku süüdistatavana vastutusele võtmist, on uurija kohustatud pärast isiku süüdistatavana vastutusele võtmist tutvustama teda ekspertiisi aktiga, andes talle võimaluse anda oma seletusi eksperdi arvamuse kohta, esitada täiendavaid küsimusi ja dokumente ning taotleda täiendava või teistkordse ekspertiisi teostamist (§ 157). Kui kohtumeditiinilise või kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi teostamisel tekib vajadus süüdistatava pikemaajaliseks vaatlemiseks või uurimiseks, paigutab uurija tema vastavasse meditsiinilisse asutusse. Kui süüdistatav ei viibi vahi all, võib selline paigutamine toimuda ainult prokuröri sanktsiooniga (§ 159). Igasuguse ekspertiisi teostamise kohta koostab ekspert ekspertiisiakti, mille lõpposas tuuakse eksperdi motiveeritud arvamus ekspertiisiks esitatud küsimuste kohta (§ 160). Kui eksperdi arvates on temale esitatud materjalid arvamuse andmiseks puudulikud või esitatud küsimused ei kuulu tema kompetentsi, koostab ta motiveeritud akti ekspertiisi tegemise mittevõimalikkuse kohta.

Kui eeluurimine on lõpule viidud ja kogutud tõendid on süüdistuskokkuvõtte koostamiseks küllaldased, teatab uurija sellest süüdistatavale ja selgitab temale tema õiguse tutvuda kõigi toimiku materjalidega nii isiklikult kui ka kaitsja abil, teha toimiku materjalidest vajalikke väljakirjutusi ning taotleda eeluurimise täiendamist (§ 169). Alaealise süüdistatava tutvustamine toimiku materjalidega toimub üldises korras. Kui aga toimikus on materjale, mida kasvatuslikel eesmärkidel ei ole soovitatav alaealisele tutvustada, on uurija kohustatud tutvustama nendega alaealise süüdistatava kaitsjat või seaduslikke esindajaid süüdistatava juuresolekuta (§ 170). Süüdistatavale, samuti

kannatanule, tsiviilhagejale ja tsiviilkostjale või nende esindajatele toimiku materjalide tutvustamise kohta koostab uurija protokoll (§ 172).

Pärast protsessiosaliste tutvumist eeluurimise materjalidega koostab uurija süüdistuskokkuvõtte (§ 174). Süüdistuskokkuvõtte koosneb kirjeldavast ja resolutiivosast. Kirjeldavas osas esitatakse eeluurimisel kindlakstehtud asjaolud ning tõendid, mille põhjal uurija loeb need asjaolud tõendatuks. Resolutiivosas tehakse süüdistuskokkuvõtte kirjeldavas osas esitatud faktidest juriidilised järeldused. Kuni 1. aprillini 1961 kehtinud koodeksi ja ka selle koodeksi alusel kujunenud uurimisorganite praktika kohaselt süüdistatava isiksust süüdistuskokkuvõttes lähemalt ei iseloomustatud. ENSV territooriumil kehtinud VNFSV kriminaalprotsessi koodeksi § 207, mis käsitles süüdistuskokkuvõtte koostamist, nõudis ainult, et süüdistuskokkuvõttes oleks esitatud täpsed andmed süüdistatava isiku kohta. Vastavalt sellele ei iseloomustanud uurija süüdistuskokkuvõtte kirjeldavas osas sageli süüdistatava isiksust ja ei esitanud selle kohta ka mingisuguseid tõendeid. Süüdistuskokkuvõtte resolutiivosas märgiti küll süüdistatava perekonna-, ees- ja isanimi, sünniaeg ja koht, rahvus, kodakondsus, töö- ja elukoht ning varajasem karistatus, kuid sellega tavaliselt piirduski tema isiksuse iseloomustus.

Uus koodeks rõhutab süüdistatava isiksuse uurimise ja iseloomustamise vajadust, ilma milleta ei ole mõeldav edukas võitlus kuritegevusega, õige ja õiglase karistuse või ühiskondliku mõjutamisvahendi valik ning süüdlase ümberkasvatamine. Koodeks näeb ette, et süüdistuskokkuvõtte kirjeldavas osas ei tule esitada mitte ainult süüdistuse sisu (kuriteo toimepanemise koht, aeg, viis, motiivid, tagajärjed jne.) ning tõendid, mis kinnitavad kuriteo toimepanekut süüdistatava poolt, vaid ka kõik andmed, mis iseloomustavad süüdistatava isiksust (andmed süüdistatava vanuse, hariduse, tööala, perekonnaseisu, varajasema karistatuse, ühiskonnale kasulikust tööst osavõtu jne. kohta). Süüdistuskokkuvõtte resolutiivosas märgitakse ainult süüdistatava perekonna-, ees- ja isanimi ning esitatud süüdistuse formuleering koos kriminaalseaduse paragrahviga, mis näeb ette vastutuse süüdistatava poolt toimepandud kuriteo eest. Kui asjas on mitu süüdistatavat, esitatakse süüdistuse formuleering ja kriminaalseaduse para-

grahv iga süüdistatava kohta eraldi (§ 174). Kui süüdistatava teod kvalifitseeritakse kriminaalkodeksi mitme paragrahvi või paragrahvi lõike alusel, tuleb süüdistuskokkuvõttes näidata, missugused teod iga paragrahvi või selle lõike järgi süüdistatavale süüks arvatakse.

Pärast süüdistuskokkuvõtte koostamist saadab uurija toimiku koos süüdistuskokkuvõttega viivitamatult prokurörile (§ 176). Kui süüdistuskokkuvõtte on koostatud keeles, mida süüdistatav ei valda, on uurija kohustatud lisama süüdistuskokkuvõttele tõlke süüdistatava emakeeles või temale arusaadavas keeles (§ 175).

Uurijalt süüdistuskokkuvõttega saadud toimiku läbivaatamisel on prokurör kohustatud kontrollima eeluurimise täielikkust ja õigsust ning esitatud süüdistuse põhjendatust (§ 179). Seejuures peab prokurör selgitama, kas ei esine asjaolusid, mis tingivad kriminaalasja lõpetamise vastavalt kodeksi §-dele 5—8 (kriminaalasjas menetlust kõrvaldavad asjaolud, samuti aga kriminaalasja lõpetamine süüdistatava käendusele andmise alusel või materjalide üleandmise tõttu seltsimehelikule kohtule või alaealiste asjade komisjonile). Koodeks rõhutab, et uurijalt saadud toimiku läbivaatamisel peab prokurör kontrollima, kas eeluurimisel on välja selgitatud kõik kuriteo toimepanemist soodustanud asjaolud ja tingimused, samuti süüdistatava isiksust iseloomustavad asjaolud (§ 179 p. 8).

Uurijalt süüdistuskokkuvõttega saadud toimiku on prokurör kohustatud läbi vaatama viie ööpäeva jooksul (§ 180). Seejuures on prokuröril õigus kinnitada süüdistuskokkuvõtte või tagastada toimik uurijale oma kirjalike juhenditega täiendava uurimise teostamiseks, samuti peatada või lõpetada asja menetlus, kui selleks esinevad seaduslikud alused. Kinnitanud süüdistuskokkuvõtte, saadab prokurör asja kohtusse vastavalt alluvusele.

3. Kohtu alla andmine ja kriminaalasja kohtulik arutamine

Nõukogude kriminaalprotsessi demokraatliku olemuse kohaselt ei otsusta süüdistatava kohtu alla andmise küsimust mitte prokurör, vaid kohus, kes kontrollib, kas kohtueelse uurimise materjalid on küllaldased asja kohtulikuks arutamiseks ja kas kriminaalasja kohtueelsel uurimisel on täidetud kõik seaduse nõuded. Koodeksi kohaselt

tuleb süüdistatava kohtu alla andmise küsimus kohtuniku või kohtu korraldava istungi poolt otsustada hiljemalt kümne päeva jooksul, arvates asja kohtusse saabumisest (§ 184). Koodeks rõhutab, et kohtu alla andmise küsimuse otsustamisel ei otsustata ette süüdistatava süüdi oleku küsimust (§ 185).

Kui kohtunik leiab, et kohtueelse uurimise materjalid annavad küllaldase aluse asja arutamiseks kohtuistungil, teeb ta ainuisikulise määruse süüdistatava kohtu alla andmiseks. Kui aga kohtunik ei nõustu süüdistuskokkuvõtte järeldustega või kui on vaja muuta süüdistatava suhtes valitud tõkendit, vaadatakse asi läbi kohtu korraldaval istungil rahvakaasistujate osavõtul (§ 185 ja 186). Asja läbivaatamine korraldaval istungil algab kohtuniku ettekandega, milles kohtunik põhjendab oma vastuväiteid süüdistuskokkuvõtte järelduste või valitud tõkendi kohta. Seejärel kuulab kohus ära prokuröri arvamus. Korraldavale istungile ei kutsuta protsessiosalisi, tunnistajaid ega eksperte (§ 187).

Otsustanud süüdistatava kohtu alla andmise küsimuse eitavalt, on kohtu korraldaval istungil õigus asi saata täiendavaks uurimiseks, asja menetlust peatada või kriminaalasja lõpetada, kaasa arvatud asja lõpetamine süüdistatava käendusele andmise või kriminaalasja seltsimehelikule kohtule või alaealiste komisjonile arutamiseks üleandmise tõttu (§ 190). Süüdistatava kohtu alla andmise korral võib kohus korraldaval istungil süüdistuskokkuvõttest välja jätta süüdistuse üksikuid punkte või kohaldada kergema karistusega kriminaalseadust, muutmata seejuures süüdistust oma sisult esialgsest süüdistusest oluliselt erinevaks (§ 191).

Süüdistatava kohtu alla andmisel lahendatakse ka kõik asja kohtuliku arutamise ettevalmistamisega seonduvad küsimused (kohtuistungil aeg ja koht, prokuröri ja kaitsja osavõtt, isikute kindlaksmääramine, keda on vaja kutsuda kohtuistungile protsessiosalistena, tunnistajatena või ekspertidena jne.). Kui ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi taotlus ühiskondliku süüdistaja või ühiskondliku kaitsja lubamise kohta asja kohtulikust arutamisest osa võtta on kohtule esitatud enne süüdistatava kohtu alla andmise küsimuse otsustamist, vaadatakse see taotlus läbi kohtu korraldaval istungil (§ 192). Alaealiste kriminaalasjades kutsutakse kohtuistungile kohtualuse

vanemad või seaduslikud esindajad. Kohus võib neid üle kuulata tunnistajatena, kusjuures neil on õigus viibida kogu asja kohtuliku arutamise ajal kohtuistungil saalis (§ 193).

Pärast süüdistatava kohtu alla andmist peab kohtunik tagama prokurörile ja kõigile protsessiosalistele võimaluse tutvuda kõigi asja materjalidega ja teha toimikust neile vajalikke väljakirjutusi (§ 200). Asja arutamine kohtuistungil peab toimuma hiljemalt viieteistkümne päeva jooksul, arvates süüdistatava kohtu alla andmisest (§ 204). Pärast kohtu alla andmist nimetatakse süüdistatavat kohtualuseks (§ 35).

Kriminaalasja kohtulik arutamine ja otsustamine on kogu kriminaalprotsessi keskseks osaks, kõige tähtsamaks protsessi staadiumiks. Õigusemõistmine kriminaalasjas toimub just selle asja kohtuliku uurimise, arutamise ja otsustamise teel. Loomulikult pühendab uus «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks» seetõttu erilist tähelepanu asja kohtuliku arutamise ja otsustamise küsimustele.

Kriminaalasja kohtuliku arutamise kord uues koodeksis rajaneb nõukogude kriminaalprotsessi demokraatlikel põhimõtetel: asja arutamise vahenditus, suulisus ja katkestamatus (§ 206), kõigi protsessiosaliste võrdõiguslikkus (§ 207), kohtualuse kaitseõiguse kindlustamine (§ 35, 208, 215, 234 jt.), uurimise täielikkus, igakülgsus ja objektiivsus (§ 205). Kohtumäärusega lubatakse asja kohtulikust arutamisest osa võtta ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate kollektiivide esindajatel — ühiskondlikul süüdistajal või ühiskondlikul kaitsjal (§ 211).

Kohtuliku arutamise ülesandeks on kriminaalasja täielik, igakülgne ja objektiivne uurimine, mis tagab tõe avastamise kriminaalasjas ning õige ja õiglase kohtuotsuse. Kohus rajab otsuse ainult neile tõenditele, mis on läbi vaadatud kohtuistungil (§ 262).

Kohtuistungil on suur kasvatuslik ja profülaktiline tähtsus, eriti kohtualuse suhtes. Asja arutamine esimese astme kohtuistungil toimub seetõttu kohtualuse osavõtul, kelle kohtusse ilmumine on kohustuslik (§ 208). Kohtualuse puudumisel on asja arutamine lubatud ainult siis, kui kohtualune viibib väljaspool NSV Liidu piire ja hoidub kohtusse ilmumisest kõrvale. Kuriteoasjades, mille eest seaduse kohaselt on ette nähtud kergem karistus kui vabadusekaotus, võib kohtualune paluda kohut arutada asja tema puu-

dumisel. Kuid ka nende asjade arutamisel on kohtul õigus kohtualuse kohtusse ilmumine kohustuslikuks tunnistada. Kohtualuse mitteilmumise korral võib kohus tema suhtes kohaldada sundtoomist, samuti valida või muuta tõkendit, näiteks asendada allkiri elukohast mittelahkumise kohta vahi alla võtmisega «Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi» §-des 66—69 ja 73—75 ettenähtud alustel ja korras. Kohtualust, kes rikub kohtuistungil ajal korda või ei alistu kohtu eesistuja korraldustele, võib kohtumääruse alusel istungisaalist ajutiselt või kogu kohtuistungil ajaks eemaldada (§ 225).

Uus koodeks sätib täpselt kõigi kriminaalasja kohtuliku arutamise osaliste õigused (§ 207, 35—45, 210—211), samuti nende kohtuistungile mitteilmumise tagajärjed (§ 209, 212—214). Et kuriteo läbi kannatanu võtab kriminaalasja arutamisest uue koodeksi kohaselt osa täisõiguliku protsessiosalisena, otsustab kohus kannatanu mitteilmumisel asja arutamise või edasilükkamise olenevalt sellest, kas kannatanu osavõtuta on võimalik kõigi asjaolude täielik väljaselgitamine ning tema õiguste ja seaduslike huvide kaitse või mitte (§ 214).

Kriminaalasja kohtuliku arutamise piirid määrab kohtualusele esitatud süüdistus. Asja arutamine kohtus toimub ainult kohtu alla antud isikute suhtes ja ainult selle süüdistuse järgi, milles nad on kohtu alla antud. Süüdistuse muutmine kohtus on lubatud ainult siis, kui sellega ei halvene kohtualuse seisund ega rikuta tema õigust kaitsele. Kui süüdistuse muutmine tooks kaasa kohtualuse kaitseõiguse rikkumise, saadab kohus asja uueks kohtueelseks uurimiseks (§ 215).

Kohtuistungit juhib kohtu eesistuja (§ 205). Et nõukogude kohus on aga kollegiaalne organ, toimub kõigi asja arutamise käigus tõusetuvate küsimuste otsustamine kohtus kollegiaalselt, kohtu kolmeliikmelise koosseisu poolt. Oma seisukohad asja arutamisel tõusetuvates küsimustes fikseerib kohus määrustena kas kohtuistungil või nõupidamistoas. Määrused asja täiendavaks uurimiseks saatmise, asja lõpetamise, sundtoomise, tõkendi valimise, selle muutmise või tühistamise, taanduse, ekspertiisi määramise ja kohtualuse kohtusaalist eemaldamise kohta tehakse kohtu poolt nõupidamistoas eraldi dokumendina, millele kirjutab alla kogu kohtu koosseis. Kõik teised määrused tehakse olenevalt asjaoludest kas eelnevalt märgitud kor-

ras või suuliselt kohtuistungil ja kantakse kohtuistungil protokollile (§ 223).

Üldreeglina lõpeb asja kohtulik arutamine kohtuotsusega kohtualuse süüdi- või õigeksmõistmise kohta. Asja menetluse lõpetamine kohtuistungil kohtu määrusega ilma otsust tegemata võib toimuda ainult erandlikult, seaduses otseselt ettenähtud juhtudel. Kohus teeb motiveeritud määruse asja menetluse lõpetamise kohta kohtuistungil: 1) kui asja arutamisel tehakse kindlaks, et kohtualune ei olnud kuriteo toimepanemise momendil jõudnud vanusesse, mille saabumisel seaduse kohaselt on võimalik kriminaalvastutus, 2) kannatanu leppimise korral kohtualusega erasüüdistuse asjades, milles süüdistust ei toeta prokurör, 3) kannatanu kaebuse puudumisel, kui asja võis algatada ainult tema kaebuse alusel, 4) kohtualuse surma korral, välja arvatud juhul, kui asja arutamine on vajalik surnu rehabiliteerimiseks või teiste isikute suhtes asja uuendamiseks uute asjaolude avastamisel, 5) kui kohtualuse kohta on jõustunud kohtuotsus samas süüdistuses. Samuti lõpetab kohus kohtuistungil asja menetluse oma määrusega, kui ta leiab, et kohtualust, kes on toime pannud kuriteo, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, ja kes puhtsüdamlikult oma tegu kahetseb, võib anda ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi käendusele, samuti kriminaalasja lõpetamise korral seoses materjalide üleandmisega arutamiseks seltsimehelikule kohtule või alaealise suhtes — alaealiste asjade komisjonile (§ 220 ja 221). Tsiiviilhagi, mis jäi seoses asja menetluse lõpetamisega kohtuistungil kriminaalasjas läbi vaatamata, võib esitada tsiiviilprotsessi korras (§ 220).

Kriminaalasja kohtuliku arutamise kohta koostatakse protokoll. Protokollile koostab kohtuistungil sekretär ja selles märgitakse kogu kohtuistungil käik (§ 81). Kui kohtu eesistuja ja sekretäri vahel tekivad protokollile sisu kohta lahkarvamused, peab sekretär lisama protokollile oma märkused. Need märkused vaadatakse läbi kohtu koosseisu poolt ja selles küsimuses tehtud määrus lisatakse protokollile (§ 226). Märkusi kohtuistungil protokollile ebaõigsuse või ebatäpsuse kohta võivad samuti esitada prokurör ja protsessiosalised (kohtualune, tema kaitsja, kannatanu, tsiiviilhageja jt.). Prokuröri ja protsessiosaliste märkused tuleb esitada kolme ööpäeva jooksul pärast protokollile allakirjutamist. Märkused vaatab läbi eesistuja ja nen-

dega nõustumisel kinnitab nende õigsust, tehes protokollil vajalikud parandused. Kui kohtu eesistuja esitatud märkustega ei nõustu, vaadatakse need läbi kohtu korraldaval istungil (§ 82).

Kriminaalasja kohtulik arutamine jaguneb järgmisteks osadeks: 1) kohtuistungi ettevalmistav osa (§ 227—237), 2) kohtulik uurimine (§ 238—255), 3) kohtulik vaidlus ja kohtualuse viimane sõna (§ 256—259) ja 4) kohtuotsuse tegemine (§ 260—280).

Kohtuistungi ettevalmistav osa algab kohtuistungi avamisega. Eesistuja kuulutab kohtuistungi avatuks, teatab, missugune asi tuleb arutamisele, ja teeb kindlaks, kas kohtuistungile on ilmunud prokurör ja protsessiosalised. Selle järel kannab istungi sekretär ette, kas kutsutud tunnistajad, eksperdid ja tõlk on kohtuistungile ilmunud (§ 227). Kohtuistungi avamisele järgneb tõlgile tema kohustuste selgitamine (§ 228), kohtualuse isiku samasuse ja temale süüdistuskokkuvõtte õigeaegse kättemise kindlakstegemine (§ 229), tunnistajate ja kannatanute hoiatamine ning tunnistajate istungitesaalist eemaldamine (§ 230), kohtu koosseisu, prokurööri, ühiskondliku süüdistaja, kohtuistungi sekretäri, tõlgi ja eksperdi teatavakstegemine ja nende vastu esitatud taanduste otsustamine (§ 231 ja 232). Edasi lahendatakse asja arutamise võimalikkuse küsimus mõne protsessiosalise, tunnistaja või eksperdi mitteilmumisel (§ 233), selgitatakse kohtualusele, protsessiosalistele ja eksperdile nende õigused asja kohtulikult arutamisel (§ 234—236) ning vaadatakse läbi ja otsustatakse prokurööri ning protsessiosaliste poolt enne kohtuliku uurimise algust esitatud taotlused (§ 237).

Kohtulik uurimine algab süüdistuskokkuvõtte avaldamisega või süüdistuskokkuvõtte ja kohtu alla andmise määruse avaldamisega, kui kohtu alla andmise määrusega on muudetud süüdistuskokkuvõtte sisu. Erasüüdistuse asjades algab kohtulik uurimine kannatanu kaebuse ja kohtu alla andmise määruse avaldamisega (§ 238). Seejärel selgitab eesistuja kohtualusele süüdistuse sisu, mille järgi ta on kohtu alla antud, ja küsib, kas kohtualune tunnistab ennast temale esitatud süüdistuses süüdi. Pärast seda kuulab kohus ära prokurööri ja protsessiosaliste arvamused kohtulike tõendite uurimise järjekorra kohta ja teeb selles küsimuses määruse (§ 239).

Kohtulike tõendite uurimine seisneb kohtualuse, kannatanu ja tunnistajate ülekuulamises, ekspertiisi teostamises, asitõendite ja sündmuskoha vaatluses, dokumentide avaldamises jne., kusjuures uurimistoimingute järjekorra määrab kohus. Tõendite uurimine ei pruugi tingimata alata kohtualuse ülekuulamisest, kuid kohtualusel on õigus anda oma seletusi kas kogu asja kohta või iga üksiku asjaolu kohta igas asja kohtuliku uurimise järgus (§ 240). Kui alaealiste süüdistusasjades on kasvatuslikel motiividel vaja üksikuid kohtu toiminguid teostada alaealise kohtualuse juuresolekuta, eemaldatakse viimane kohtu määrusega kohtusaalist. Pärast alaealise kohtualuse tagasikutsumist kohtusaali tutvustab eesistuja teda kõigi kohtu toimingutega, mis teostati tema juuresolekuta (§ 241).

Kohtualuse, kannatanu ja tunnistajate ülekuulamine algab kohtu eesistuja ettepanekuga anda ütlusi arutatava asja kohta. Pärast ütluste andmist võib neile esitada küsimusi, kusjuures uus koodeks on mõnevõrra muutnud kohtualuse, tunnistajate, kannatanu ja ekspertide küsitlemise seni kehtinud korda. Kuni 1. aprillini 1961 Eesti NSV territooriumil kehtinud kriminaalprotsessi koodeksi § 283 kohaselt küsitlesid näiteks kohtualust esimesena kohtu eesistuja ja kohtu liikmed, seejärel süüdistaja, tsiviilhageja ja teised protsessiosalised. Teisiti sätib kohtualuse küsitlemise korra uus koodeks, mille kohaselt pärast ütluste andmist kohtualuse poolt küsitlevad teda prokurör, ühiskondlik süüdistaja, kannatanu, tsiviilhageja, tsiviilkostja või nende esindajad, kaitsja ja ühiskondlik kaitsja (§ 240). Analoogiliselt on sätitud ka tunnistajate ja ekspertide küsitlemise kord (§ 243 ja 250). Kui seejuures tunnistaja või ekspert kutsuti kohtusse mõne protsessiosalise taotlusel, küsitleb teda esimesena see protsessiosaline, kelle taotlusel tunnistaja või ekspert on kohtusse kutsutud.

Uue koodeksi kohaselt küsitleb järelikult kohtualust ja kõiki neid tunnistajaid ja eksperte, kes on kohtusse kutsutud prokuröri või kohtu algatusel, esimesena prokurör, mitte aga kohtu koosseis. Selline ülekuulamise kord on kooskõlas kohtu erapooletuse nõudega ja prokuröri kui riikliku süüdistaja kohustustega. Prokurör on kinnitanud kohtualuse asjas süüdistuskokkuvõtte ja esitanud kriminaalasja kohtule. Seetõttu lasub temal ka kohustus tõendada, et süüdistus on põhjendatud, ja talle tuleb anda võimalus kohtualust ja süüdistuskokkuvõttes märgitud või

kohtu algatusel kutsutud tunnistajaid, kannatanut ja eksperte esimesena küsitleda. Prokuröri õigus esimesena tunnistajaid ja eksperte küsitleda kehtib seega ainult nende tunnistajate ja ekspertide suhtes, kes on kohtusse kutsutud tema kui riikliku süüdistaja või kohtu initsiatiivil. Kui tunnistaja või ekspert on aga kohtusse kutsutud kohtualuse või tema kaitsja algatusel, samuti kannatanu või mõne teise protsessiosalise taotlusel, küsitleb teda esimesena see protsessiosaline, kes taotles tunnistaja või eksperti väljakutsumist. Selline kord vastab täielikult kõigi kohtuliku arutamise osaliste võrdõiguslikkuse põhimõttele (§ 207).

Kohtualuse, kannatanu, tunnistajate ja ekspertide küsitlemine esimesena prokuröri ja protsessiosaliste poolt ei vähenda kohtu aktiivset osa protsessi juhtimisel, sest uue koodeksi kohaselt on kohtul õigus nii kohtualust kui ka kannatanut, tunnistajaid ja eksperte küsitleda igal kohtuliku uurimise momendil (§ 240, 243, 247 ja 250). Kohtu eesistuja või kaasistujad võivad järelilikult alati täiendada prokuröri või protsessiosaliste poolt esitatud küsimusi oma küsimustega. Küll tõstab aga uues koodeksis ettenähtud küsitlemise kord prokuröri ja protsessiosaliste vastutust nende poolt kohtule esitatud tõendite uurimisel, kindlustab kohtuliku uurimise objektiivsust ja igakülgsust ning aitab kohtul vältida kohtualuse, kannatanu, tunnistajate ja ekspertide ülekuulamise süüdistava hoiaku tekkimist. Selline küsitlemise kord vastab täielikult kohtu ja prokuröri õiguslikule seisundile protsessis. Kohus ei ole süüdistaja, riikliku süüdistuse kohustus kohtuistungil lasub prokuröril. Kohtu ülesandeks on asja otsustada igakülgselt ja objektiivselt, arvestades seejuures nii prokuröri kui ka kõigi teiste protsessiosaliste taotlusi. Kohtu koosseis on protsessi juhtimisel sõltumatu ja allub ainult seadusele — kohtunikud ja rahvakaasistujad peavad otsustama kõiki küsimusi seaduse põhjal ja kooskõlas sotsialistliku õigusteadvusega tingimustes, mis ei lase kohtunikule kõrvalist mõju avaldada (§ 15). Uus ülekuulamise kord kindlustab kohtuniku sõltumatust ja iseseisvust, tugevdab kohtu autoriteeti ja teenib asjas objektiivse tõe kindlakstegemise huve.

Alla kuueteistkümne aasta vanuste alaealiste tunnistajate ülekuulamine kohtuistungil toimub pedagoogi juuresolekul, kellel on õigus neile kohtu eesistuja loal küsimusi esitada (§ 244). Samuti võivad alaealiste tunnistajate üle-

kuulamise juures viibida, kui kohus seda vajalikuks peab, alaealise vanemad või seaduslikud esindajad. Alaealised tunnistajad eemaldatakse pärast nende ülekuulamist kohtuistungisaalist, kui kohus ei pea nende edasist istungil viibimist vajalikuks. Koodeks ei säti alaealise kohtualuse ülekuulamise korda. Arvestades aga koodeksi §-de 126 ja 244 eeskirju, tuleb asuda seisukohale, et ka alaealise kohtualuse ülekuulamine peab toimuma pedagoogi juuresolekul, kellel on õigus kohtu eesistuja kaudu alaealisele küsimusi esitada.

Pärast kõigi asjas leiduvate tõendite uurimist, kohtualuse, kannatanu, tunnistajate ja ekspertide ülekuulamist, asitõendite vaatlust, dokumentide avaldamist jne. küsib kohtu eesistuja prokuröri ja protsessiosalistelt, kas nad soovivad kohtulikku uurimist veel millegagi täiendada (§ 255). Esitatud taotluste rahuldamise või mitterahuldamise kohta teeb kohus määruse. Pärast vajalikke täiendavaid uurimistoiminguid kuulutab eesistuja kohtuliku uurimise lõpetatuks ja kohus asub kohtuliku vaidluse ärakuulamisele (§ 256).

Kohtulik vaidlus koosneb prokuröri ja ühiskondliku süüdistaja, siis kannatanu, tsiviilhageja ja tsiviilkostja või nende huvide esindajate ning kohtualuse kaitsja ja ühiskondliku kaitsja või nende puudumisel kohtualuse enda kõnest (§ 256). Prokuröri ja ühiskondliku süüdistaja ning kaitsja ja ühiskondliku kaitsja sõnavõtude järjekorra määrab kohus pärast süüdistajate või kaitsjate arvamuse ärakuulamist.

Kohtulikust vaidlusest osavõtjatel on õigus oma kõnedes toetuda ainult neile tõendeile, mis olid kohtuliku uurimise esemeks (§ 257). Uute tõendite esitamise vajaduse korral tuleb taotleda kohtuliku uurimise uuendamist, mille järel kohtulikke vaidlusi uuesti alustatakse. Kohtulikust vaidlusest osavõtjatel on õigus kuni kohtu nõupidamistuppa lahkumiseni esitada oma kõne tekst kohtuistungi protokollile lisamiseks.

Oma süüdistuskõnes kohtulikul vaidlusel toetab prokurör kui riiklik süüdistaja süüdistust ja esitab kohtule oma kaalutlused kriminaalseaduse ja karistuse kohaldamise kohta kohtualuse suhtes. Prokurör juhindub süüdistuse toetamisel seaduse nõuetest ja oma sisemisest veendumusest, mis põhineb kõikide asjaolude kohtulikul uurimisel. Kui prokurör jõuab kohtuliku arutamise tulemusena veendu-

musele, et kohtuliku uurimise andmed ei kinnita kohtualusele esitatud süüdistust, on ta seaduse kohaselt kohustatud loobuma süüdistusest ja esitama kohtule süüdistusest loobumise motiivid (§ 210).

Seaduse kohaselt on kohtualuse kaitsja kohustatud kasutama kõiki seaduses ettenähtud kaitsmisvahendeid ja -viise, et välja selgitada kõik kohtualust õigustavad või tema vastutust kergendavad asjaolud, ning osutama kohtualusele vajalikku juriidilist abi (§ 37). Vastavalt sellele tuleb advokaadil kui kohtualuse kaitsjal oma kaitsekõnes juhtida kohtu tähelepanu kõigile neile asjaoludele, mis tõendavad kohtualuse süütust või kergendavad tema vastutust, ja vastavalt asja kohtuliku uurimise tulemustele taotleda kas kohtualuse õigeksmõistmist või temale kergema karistuse määramist.

Suur tähtsus on ühiskondlikku organisatsiooni või töötajate kollektiivi esindava ühiskondliku süüdistaja või ühiskondliku kaitsja osavõtul kohtulikust vaidlusest. Ühiskondlik süüdistaja ja ühiskondlik kaitsja on ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi esindaja, keda kohus oma määrusega lubab kriminaalasja kohtulikust arutamisest osa võtta (§ 211). Kui ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi taotlus ühiskondliku süüdistaja või ühiskondliku kaitsja lubamise kohta asja kohtulikust arutamisest osa võtta on kohtule esitatud enne süüdistatava kohtu alla andmise küsimuse otsustamist, vaadatakse see taotlus läbi kohtu korraldaval istungil (§ 192). Alates ühiskondliku süüdistaja või ühiskondliku kaitsja asja arutamisest osavõtu lubamise momendist on neil õigus tutvuda toimikuga, esitada tõendeid, avaldada taotlusi jne. (§ 200 ja 211).

Ühiskondlikel süüdistajatel ja ühiskondlikel kaitsjatel puudub tavaliselt juriidiline ettevalmistus ja kogemused kohtus esinemiseks. Seetõttu tuleb kohtuil ühiskondlikele süüdistajatele ja ühiskondlikele kaitsjatele selgitada nende protsessuaalsed õigused ja tagada võimalus oma õiguste teostamiseks (§ 45). Asja kohtulikust arutamisest võtavad ühiskondlikud süüdistajad ja ühiskondlikud kaitsjad osa täieõiguslike ja iseseisvate protsessiosalistena. Neil on õigus osa võtta kõigi tõendite kohtulikust uurimisest ja õigus esitada omapoolseid tõendeid, neil on õigus avaldada taotlusi ja taandusi ning õigus osa võtta kohtulikust vaidlusest (§ 211).

Sõnavõtus kohtulikul vaidlusel tuleb ühiskondlikul süüdistajal või ühiskondlikul kaitsjal esitada oma seisukoht süüdistuse tõendatuse ja kohtualuse ning tema poolt toimepandud teo ühiskonnaohtlikkuse kohta, samuti aga kohtualuse karistamise või tema suhtes ühiskondliku mõjutamise vahendi kohaldamise küsimuses. Et ühiskondlik süüdistaja ja ühiskondlik kaitsja on ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi liikmed, kuhu kuulub või kuulus kohtualune, siis on nende ülesandeks kohtulikul vaidlusel anda kohtualuse teo ja isiku kohta selle organisatsiooni või kollektiivi ühiskondlik hinnang, iseloomustada kohtualuse käitumist tööl ja koduses elus, vahekorda kaastöötajatega, osavõttu ühiskondlikult kasulikust tööst jne. Kui ühiskondlik süüdistaja või ühiskondlik kaitsja leiab, et asja kohtuliku uurimise tulemused on kooskõlas tema volitusega süüdistada või kaitsta kohtualust ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi esindajana, tuleb tal oma sõnavõtus seda motiveerida ja näidata, miks ühiskondlik organisatsioon või töötajate kollektiiv taotleb kohtualuse süüdimõistmist ja karistamist, või vastupidi, tema õigeksmõistmist või temale kergema karistuse määramist, kohtualuse tingimisi karistamist jne. Kui ühiskondlik organisatsioon või töötajate kollektiiv taotleb kohtualuse oma käendusele võtmist, tuleb ühiskondlikul kaitsjal ühtlasi näidata, missugused võimalused on sellel organisatsioonil või kollektiivil kohtualuse parandamiseks ja ümberkasvatamiseks. Oma sõnavõtus võivad ühiskondlik süüdistaja ja ühiskondlik kaitsja puudutada ka juriidilisi küsimusi ning avaldada oma kaalutlusi kriminaalseaduse ja karistuse või ühiskondliku mõjutamise vahendi kohaldamise kohta kohtualuse suhtes.

Kui ühiskondlik süüdistaja või ühiskondlik kaitsja leiab, et kohtuliku arutamise tulemused ei ole kooskõlas tema volitusega ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi esindajana süüdistada või kaitsta kohtualust, on tal õigus süüdistusest või kaitsest loobuda. Ühiskondliku süüdistaja või ühiskondliku kaitsja süüdistamisest või kaitsest loobumine peab olema põhjendatud ja ühiskondlikul süüdistajal või ühiskondlikul kaitsjal tuleb oma sõnavõtus seda motiveerida. Teatavasti ei ole advokaadil õigust loobuda endale võetud kohustusest kaitsta süüdistatavat (§ 37), sest selline loobumine oleks vastuolus seadusega, mis kindlustab süüdistatavale kaitse õiguse. Teist-

sugune on olukord ühiskondliku kaitsjaga, kellel ei lasu seaduslikku kohustust kaitsta kohtualust. Järelikult on ühiskondlikul kaitsjal õigus kaitsest loobuda, kui ta leiab, et asja kohtuliku arutamise tulemused ei ole kooskõlas tema volitusega taotleda kohtualuse õigeksmõistmist, kohtualuse karistamist ainult tingimisi jne.

Pärast kohtuliku vaidluse lõppu võivad vaidlusest osavõtjad oma sõnavõtte täiendada — vahetada repliike, kusjuures viimase sõnavõtu (repliigi) õigus kuulub alati kohtualuse kaitsjale või kohtualusele (§ 257). Kohtuliku vaidluse lõpetamise järel annab eesistuja kohtualusele viimase sõna (§ 258). Kohtualuse viimase sõna ära kuulamise järel läheb kohus kohtuotsuse tegemiseks nõupidamistuppa (§ 259).

Kohtuotsus on õigusemõistmise kõige tähtsam akt. Kedagi ei või kuriteo toimepanemises süüdi tunnistada ja kriminaalkorras karistada muidu kui kohtuotsusega (§ 12). Vastavalt sellele tehakse kohtuotsus nõukogude kohtus riigi nimel — kõik Eesti NSV kohtud teevad kohtuotsuse Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimel (§ 260).

Uus koodeks sätib täpselt kohtuotsuse tegemise ja koostamise korra. Otsuse tegemisel võivad nõupidamistoas viibida ainult kohtunikud, kes antud asjas kohtu koosseisu kuuluvad (§ 261). Kõik küsimused otsuse tegemisel otsustatakse kohtu kolmeliikmelise koosseisu poolt lihthääle enamusega, kusjuures kohtu eesistuja avaldab oma arvamuse ja annab oma hääle viimasena (§ 265). Küsimuste otsustamisel ei ole ühelgi kohtunikul õigust keelduda oma hääle andmisest. Küll on vähemusse jäänud kohtunikul õigus esitada kirjalikult oma eriarvamus, mis võetakse toimikusse, kuid ei avaldata kohtuotsuse kuulutamisel (§ 266). Kui rahvakohtu otsuse peale, mille suhtes üks kohtunikest jäi eriarvamusele, ei esitata kassatsioonikaebust või -protesti, saadab asja otsustanud kohus pärast kohtuotsuse jõustumist toimiku Eesti NSV Ülemkohtu esimehele kohtuotsusele järelevalve korras protesti esitamise otsustamiseks.

Kohtuotsus võib olla ainult kahesugune — kas süüdi või õigeksmõistev (§ 268). Kohtuotsuse tegemisel tuleb kohtul otsustada terve rida küsimusi. Uus koodeks on täpsustanud ja täiendanud nende küsimuste ringi (§ 263). Esimesed kolm küsimust, mis kohtuotsuse tegemisel tuleb lahendada, puudutavad kohtualuse vastutust arutatava

kuriteo eest. Need on: 1) kas on aset leidnud tegu, milles kohtualust süüdistatakse, 2) kas see tegu sisaldab kuriteo koosseisu ja millises kriminaalseaduse paragrahvis ning lõikes ja punktis see on ette nähtud, 3) kas kohtualune on süüdi selle kuriteo toimepanekus (§ 263 lg. 1 ja p. 1—3). Kohus teeb süüdimõistva kohtuotsuse ainult siis, kui ta kõigile eelnevalt loetletud küsimustele vastab jaatavalt. Eitava vastuse korral kas või ühelegi nendest küsimustest tuleb teha õigeksmõistev kohtuotsus (§ 268 lg. 4). Edasi järgnevad küsimused, mis puudutavad kohtualuse karistamist. Nendeks on: 4) kas kohtualust tuleb toimepandud kuriteo eest karistada, 5) milline karistus tuleb kohtualusele mõista ja kas kohtualusel tuleb see karistus kanda (§ 263 lg. 1 p. 4—5). Kohus teeb süüdimõistva kohtuotsuse karistust määramata, kui tegu asja kohtus arutamise momendiks on kaotanud ühiskonnaohtlikkuse või selle teo toime pannud isik ei ole enam ühiskonnaohtlik (§ 268 lg. 2). Samuti teeb kohus süüdimõistva kohtuotsuse karistust määramata, kui ta asja arutamise tulemusena jõuab järeldusele, et isikut, kes kuni kaheksateistkümnene aasta vanuseni pani toime kuriteo, mille ühiskonnaohtlikkus ei ole suur, saab parandada kriminaalkaristust kohaldamata (§ 264). Kohus teeb süüdimõistva otsuse süüdimõistetud karistusest vabastamisega, kui asja arutamisel on kindlaks tehtud kuriteo aegumine või amnestiaakt, mis kõrvaldab karistuse, samuti üksikutele isikutele armuandmise korral (§ 268 lg. 3). Süüdimõistev kohtuotsus süüdimõistetud karistusest vabastamisega tehakse lõpuks ka siis, kui isikut, kes on toime pannud kuriteo, ei või edasise laitmatu käitumise ja ausa töösse suhtumise tõttu kohtus asja arutamise ajaks ühiskonnaohtlikuks lugeda (§ 268 lg. 3, «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 29 lg. 2).

Edasi tuleb kohtul lahendada küsimus, kas kuulub rahuldamisele ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi taotlus süüdimõistetud tingimisi süüdimõistmise või käändusele andmise kohta (§ 263 lg. 1 p. 6). Kui kohus mõistab karistuseks vabadusekaotuse või parandusliku töö ning kui ta, arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isiksust, jõuab veendumusele, et selle karistuse ärakandmine süüdlase poolt ei ole otstarbekohane, võib ta määrata, et karistust süüdlase suhtes tingimisi ei kohaldata, näidates kohtuotsuses tingimisi süüdimõistmise motiivid. Sel juhul määrab kohus, et kohtuot-

sust ei pöörata täitmisele, kui süüdimõistetu kohtu poolt kindlaksmääratud katseaja kestel ei pane toime uut samaliigilist või niisama rasket kuritegu («Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 47 lg. 1). Arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid, süüdlase isiksust ja ühiskondliku organisatsiooni või töötajate kollektiivi taotlusi, võib kohus seejuures süüdimõistetu ümberkasvatamise ja parandamise kohustuse panna kohtualuse tingimisi süüdimõistmist taotlenud ühiskondlikule organisatsioonile või töötajate kollektiivile («Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 47 lg. 6).

«Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 60 kohaselt võib kohus isikut, kes on kuriteo toime pannud alkoholismi või narkomaania mõjul, sõltumatult karistusest allutada sundravile. Vastavalt sellele tuleb kohtul alkohoolikute või narkomaanide süüdimõistmisel otsustada, kas neile on vajalik kohaldada sundravi ja nimelt missugust (§ 263 lg. 1 p. 8).

Kohtuotsuse tegemisel tuleb edasi lahendada küsimused, kas kohtualuse suhtes tuleb kohaldada tõkendit ja nimelt missugust, mis vahendid tuleb tarvitusele võtta süüdimõistetu järelevalveta jäävate alaealiste laste või tema vara suhtes, kuidas lahendada tsiviilhagi ja mis abinõud tuleb tarvitusele võtta tsiviilhagi või vara konfiskeerimise tagamiseks, samuti — kuidas toimida asitõendite ja äravõetud esemetega ning kelle kanda jäävad kohutukulud (§ 263 lg. 1 p. 7—13).

Kui kuriteoga on tekitatud materiaalselt kahju, on kannatanul (tsiviilhagejal) õigus esitada kahju hüvitamiseks tsiviilhagi. Tsiviilhagi võib esitada süüdistatava (kohtualuse) või tema tegude eest materiaalselt vastutust kandvate isikute, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide (tsiviilkostjad) vastu alates kriminaalasja algatamisest kogu järgneva menetluse kestel kuni kohtuliku uurimise alguseni (§ 42). Tsiviilhagi otsustatakse kohtuotsuse tegemisel (§ 269). Süüdimõistva kohtuotsuse tegemisel kohus kas rahuldab täielikult või osaliselt tsiviilhagi või jätab selle rahuldamata, olenevalt hagi tõendatusest. Õigeksmõistva kohtuotsuse tegemisel jäetakse tsiviilhagi kas läbi vaatamata või rahuldamata, olenevalt õigeksmõistmise alustest. Kui ei ole tuvastatud kuriteosündmus või ei ole tõendatud kohtualuse osavõtt kuriteo toimepanemisest, jätab kohus tsiviilhagi rahuldamata ja tsiviilhagejal ei ole õigust esitada sama hagi tsiviilprotsessi korras (§ 269 ja

42 lg. 5). Kohtualuse õigeksmõistmise korral tema tegudes kuriteo koosseisu puudumise tõttu jätab aga kohus tsiviilhagi kriminaalprotsessi korras läbi vaatamata ja tsiviilhagejale jääb õigus see hiljem tsiviilprotsessi korras kohtule läbivaatamiseks esitada (§ 269).

Pärast kõigi kohtuotsuse tegemisel lahendatavate küsimuste otsustamist koostab kohus otsuse, millele kirjutavad alla kõik otsuse tegemisest osavõtnud kohtunikud. Kohtuotsus kirjutatakse keeles, milles toimus asja kohtulik arutamine (§ 272).

Kohtuotsus peab olema kooskõlas seadusega ja põhjendatud (§ 262). Erilist rõhku paneb uus koodeks kohtuotsuse motiveerimisele. Kohtuotsuse kirjeldav-motiveerivas osas ei tule esitada mitte ainult asja kohtulikul uurimisel kindlakstehtud asjaolud ja tõendid, mille põhjal kohus ühe või teise asjaolu tõendatuks loeb. Otsuses tuleb näidata ka motiivid, mis selgitavad, miks kohus rajab oma otsuse nimelt nendele tõenditele ja loeb mitteusaldusväärseks teisi asjas leiduvaid tõendeid (§ 274). Süüdimõistva kohtuotsuse kirjeldav-motiveerivas osas tuleb näidata, milles nimelt kohus iga kohtualuse süüdi tunnistas ja mis tõenditel see kohtu järeldus põhineb. Edasi tuleb märkida motiivid kohtualuse suhtes valitud karistumäära kohta, näidates ära tema vastutust kergendavad või raskendavad asjaolud, kohtualuse tingimisi süüdimõistmise motiivid või temale alla vastavas seaduses ettenähtud karistuse alamäära karistuse mõistmise motiivid. Õigeksmõistva kohtuotsuse kirjeldav-motiveerivas osas tuleb näidata, mis suguses süüdistuses nimelt kohus iga kohtualuse õigeks mõistis ja mis kaalutlustel ta luges mitteusaldusväärseks tõendid, millel süüdistus põhines (§ 274). Kohtuotsuse motiveerimise nõue on tingimus, mis tagab otsuse põhjendatuse, suurendab otsuse veenvust ja kergendab tema õigsuse kontrollimist kassatsiooni- või kohtuliku järelevalve korras.

Kriminaalasja kohtulik arutamisel avastatakse mõnikord puudusi asutuste, ettevõtete, organisatsioonide või ametiisikute töös või koguni seaduserikkumisi, mis soodustasid või võisid soodustada kuritegude toimepanemist. Kohtul tuleb oma erimäärusega neile puudustele tähelepanu juhtida ja nende kõrvaldamist nõuda. Kohtu erimäärus avastatud puuduste kõrvaldamise kohta tehakse koos kohtuotsusega. Määruse ära kiri saadetakse vastavale asu-

tusele, ettevõttele, organisatsioonile või ametiisikule, kes on kohustatud ühe kuu jooksul kohtule teatama tarvituselevõetud abinõudest (§ 277).

Kohtuotsus kuulutatakse pärast tema allakirjutamist (§ 278). Kohtuotsuse ärakiri tuleb kohtualusele kätte anda kolme ööpäeva jooksul pärast otsuse kuulutamist. Jõustunud kohtuotsuse ärakiri saadetakse teadmiseks süüdimõistetud töökohta, samuti tema elukoha majavalitsusele või külanõukogule (§ 280).

«Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 11 kohaselt ei kanna kriminaalvastutust isik, kes oli ühiskonnaohtliku teo toimepanemise ajal süüdimatu, s. t. ei olnud võimeline endale oma teost aru andma või seda juhtima vaimuhaiguse, vaimutegevuse ajutise rikke, nõrgamõistuslikkuse või muu haigusliku seisundi tõttu. Samuti ei kuulu karistamisele isik, kes pani kuriteo toime küll süüdivana, kuid jäi enne kohtuotsuse tegemist vaimuhaigeks, mille tagajärjel ta ei ole võimeline endale oma tegudest aru andma või neid juhtima. Nimetatud isikute suhtes, samuti isikute suhtes, kes pärast kohtuotsuse tegemist, kuid enne karistuse ärakandmist on jäänud vaimuhaigeks, võib kohus kohaldada «Eesti NSV kriminaalkoodeksis» § 59 lg. 1 ettenähtud meditsiinilise iseloomuga sunnivahendeid — sundravi psühhiaatrilises haiglas või krooniliste vaimuhaigete asutuses, arvestades seejuures toimepandud teo ja selle toimepannud isiku ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet ning seda, millist ravi vajab isik («Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 59 lg. 2). Kui puudub vajadus meditsiinilise iseloomuga sunnivahendite kohaldamiseks, võib kohus anda sellise isiku omaksete või muu isiku hooldamisele ja ühtlasi arstliku järelevalve alla («Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 59 lg. 4).

Meditsiinilise iseloomuga sunnivahendite kohaldamise kord vaimuhaigete suhtes on uues koodeksis ette nähtud omaette peatükis (§ 281—289). Kui isik on ühiskonnaohtliku teo toime pannud süüdimatuna või haigestunud pärast selle teo toimepanemist, kuid enne kohtuotsuse tegemist vaimuhaigusesse, teeb uurija asja lõpetamise määruse või määruse asja kohtusse saatmise kohta «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 59 lg. 1 või 4 ettenähtud vahendite kohaldamiseks (§ 281). Uurija määruse kinnitab prokurör (§ 282). Asja kohtulik arutamine toimub prokuröri ja kaitsja osavõtul (§ 283). Kohtuistungil kuula-

takse üle tunnistajad ja kannatanud, kontrollitakse kõiki tõendeid, eriti ekspertide arvamust uurimisaluse psüühilise seisundi kohta, ja kõiki teisi asjaolusid, mis omavad asja otsustamisel tähtsust (§ 284). Tunnistanud tõendatuks antud isiku poolt ühiskonnaohtliku teo süüdimatuna toimepaneku või pärast kuriteo toimepanemist vaimuhaigusesse haigestumise, teeb kohus määruse kriminaalasja lõpetamise kohta ja antud isiku suhtes meditsiinilise iseloomuga vahendite kohaldamise või mittekohaldamise kohta, kui nende vahendite kohaldamiseks puudub vajadus (§ 286). Kohtu määrusele meditsiinilise iseloomuga vahendite kohaldamise ja asja lõpetamise küsimustes võivad edasi kaevata kõrgemale kohtule kannatanu, uurimisaluse kaitsja ja seaduslikud esindajad, samuti protesti esitada prokurör (§ 287).

«Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 59 lg. 2 kohaselt kohaldatakse meditsiinilise iseloomuga sunnivahendit kuni isiku tervenemiseni või tema ühiskonnaohtlikkuse äralanemiseni. Meditsiinilise iseloomuga sunnivahendite muutmise või tühistamise otsustab kohus selle raviasutuse esildise alusel, kus antud isik viibib. Samuti võivad seda taotleda ravialuse abikaasa, seaduslikud esindajad, lähemad sugulased või kaitsja (§ 288). Meditsiinilise iseloomuga sunnivahendid või hooldamisele ja arstliku järelevalve alla andmist võib kohaldada ka isikute suhtes, kes pärast kohtuotsuse tegemist, kuid enne karistuse täielikku ärakandmist on jäänud vaimuhaigeks ja kelle karistust ei pöörata seetõttu täitmisele või karistuse kandmine lõpetatakse (§ 332 lg. 3). Kui isik, kelle suhtes on kohaldatud meditsiinilise iseloomuga sunnivahendit seoses tema vaimuhaigeks jäämisega pärast kuriteo toimepanemist, tunnistatakse kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi poolt paranevaks, teeb kohus raviasutuse esildise alusel määruse meditsiinilise iseloomuga sunnivahendi kohaldamise lõpetamise kohta ja otsustab asja saatmise eeluurimise teostamiseks, kohtulikuks arutamiseks või kohtuotsuse täitmiseks, arvestades seejuures «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» §-des 53 ja 54 ettenähtud aegumistähtaegu.

4. Kohtuotsustele ja -määrustele edasikaebamine ning jõustunud kohtuotsuste uuesti läbivaatamine.

Tähtsaks protsessiosaliste õiguste garantiiks, samaaegselt aga ka kohtuotsuste seaduslikkuse ja põhjendatuse kontrolli meetodiks on kohtuotsustele edasikaebamine. Nõukogude kriminaalprotsessis on nii prokuröri kui ka kõigil protsessiosalistel õigus neid mitterahuldavale kohtuotsusele edasi kaevata ning taotleda selle läbivaatamist kõrgema kohtu poolt. Seejuures nimetatakse kohtuotsustele esitatud edasikaebusi kassatsioonikaebusteks, kui selle esitab kohtualune või mõni teine protsessiosaline, ja kassatsiooniprotestiks, kui selle esitab prokurör. Kohtumäärustele esitatavaid edasikaebusi nimetatakse erikaebusteks ja eriprotestideks.

Uue koodeksi kohaselt on kohtuotsusele kassatsiooni korras edasikaebe õigus kohtualusel, tema kaitsjal või seaduslikul esindajal ning kannatanul (§ 290). Edasikaebe õigus on ka kannatanu esindajal (§ 40). Tsiviilhagejal, tsiviilkostjal ja nende esindajatel on õigus kaevata kohtuotsuse peale tsiviilhagisse puutuvast osast, kohtu poolt õigeksmõistetud isikul — õigeksmõistmise motiivide ja aluste osast (§ 290).

Prokurör ei ole meie kriminaalprotsessis mitte ainult riiklik süüdistaja, vaid ka seaduslikkuse järelevalveorgani esindaja. Vastavalt sellele määrab uus koodeks, et prokurör on kohustatud kassatsiooni korras protestima iga ebaseadusliku või alusetu kohtuotsuse peale, olenemata sellest, kas ta esines süüdistajana esimese astme kohtus või mitte (§ 290 lg. 2).

Kassatsiooni korras edasikaebamisele ja protestimisele kuuluvad kõikide kohtute otsused, välja arvatud Eesti NSV Ülemkohtu kui liiduvabariigi kõrgeima kohtu otsused (§ 290).

Uues koodeksis on pikendatud edasikaebuse esitamise tähtaega. Kaebused ja protestid esimese astme kohtu otsuste ja kohtu või kohtuniku määruste peale tuleb esitada seitsme ööpäeva jooksul, arvates kohtuotsuse kuulutamise või määruse tegemise momendist. Kui süüdimõistetule viibib vahi all, arvutatakse otsuse peale edasikaebamise tähtaega süüdimõistetule kohtuotsuse ärakirja kätteenmist momendist (§ 291). Edasikaebetähtaja mõjuvatel põhjustel mööda-

laskmise korral võib taotleda selle tähtaja ennistamist (§ 292).

Kassatsioonikaebuse või -protesti esitamine kohtuotsuse peale peatab kohtuotsuse täitmise, välja arvatud õigeks-mõistev või kohtualust karistusest vabastav kohtuotsus, mis pööratakse täitmisele viivitamata pärast otsuse kuulutamist, kusjuures kohtualuse vahi all viibimise korral vabastab kohus tema vahi alt kohtuistungisaalis (§ 298 ja 325 lg. 4).

Kassatsioonikaebused ja -protestid esitatakse otsuse teinud kohtule ja saadetakse viimase poolt edasi teise astme kohtule kolme ööpäeva jooksul pärast kassatsioonitähataja möödumist. Kaebuse või protesti esitamine vahetult teise astme kohtule ei takista selle läbivaatamist (§ 293). Kaebuse või protesti esitamisest teatab esimese astme kohus ühe ööpäeva jooksul asjast osavõtnud prokurörile ja protsessiosalistele, kellel on õigus tutvuda kohtus kaebuse või protestiga ja esitada selle kohta oma kirjalikke seletusi (§ 294).

Kassatsioonikaebuse esitajal on õigus kaebust kuni asja läbivaatamiseni teise astme kohtus tagasi võtta. Samuti on prokuröri õigus tagasi võtta kassatsiooniprotesti, kusjuures prokuröri poolt esitatud kassatsiooniprotesti võib tagasi võtta ka kõrgemalseisev prokurör (§ 293 lg. 3 ja 4).

Teise astme kohtule kassatsioonikaebuse või -protesti põhjal esitatud asi vaadatakse läbi hiljemalt kahe nädala jooksul, kusjuures seda tähtaega võib asja ulatuslikkuse või erilise keerukuse tõttu pikendada ainult seitsme ööpäeva võrra (§ 297). Asja läbivaatamise päevast teise astme kohtus teatab prokurörile ja protsessiosalistele esimese astme kohus, teadaanne asja läbivaatamise aja kohta teise astme kohtus tuleb välja panna hiljemalt kolm ööpäeva enne asja läbivaatamist.

Kohtuotsustele esitatud kassatsioonikaebuste või -protestide läbivaatamisel ei ole teise astme kohus seotud kaebuse või protesti sisuga ja kontrollib asja täies ulatuses kõigi süüdimõistetute suhtes, sealhulgas ka nende suhtes, kes ei ole kaebust esitanud või kelle suhtes ei ole kassatsiooniprotesti esitatud (§ 305). Teistsugune on kord erikaebuste ja -protestide läbivaatamisel kohtu või kohtuniku määrustele, mis vaadatakse läbi ainult nende isikute suhtes, kelle kohta erikaebus või -protest on esitatud (§ 296). Erikaebuse või -protesti esitamine kohtu või kohtuniku määrusele

peatab selle määruse täitmise ainult erandlikult — kui määrus käsitleb asja täiendavaks kohtueelseks uurimiseks saatmist, kohtualuse suhtes meditsiinilise iseloomuga sunnivahendi kohaldamist või tema haiguse tõttu enne tähtaega karistuse kandmisest vabastamist (§ 296 lg. 2).

Asja läbivaatamisest teise astme kohtus on protsessiosalistel õigus osa võtta ja asja kohta seletusi anda (§ 299). Asja läbivaatamisel teise astme kohtus ei toimu kohtulikku uurimist (tunnistajate ülekuulamine, ekspertiisi teostamine jne.), kuid teise astme kohus võib nõuda ja protsessiosalistel ning prokuröriil on õigus esitada teise astme kohtule täiendavaid kirjalikke tõendeid kuni prokuröri arvamuse avaldamiseni asja läbivaatamisel (§ 301).

Asja kassatsiooni korras läbivaatamisel kontrollib teise astme kohus nii kohtuotsuse seaduslikkust kui ka põhjendatust, kusjuures tal on õigus kohtuotsust muuta või tühistada (§ 305 ja 306).

Asja läbivaatamisel teise astme kohtu poolt on kohtuotsuse tühistamise või muutmise aluseks: 1) kohtueelse või kohtuliku uurimise ühekülgsus või puudulikkus (on jäetud selgitamata asjaolud, mis võivad kohtuotsuse tegemisel tähtsust omada), 2) kohtuotsuse järelduste mittevastavus faktilistele asjaoludele (järeldused ei ole kooskõlas tõenditega, on ise vastuolulised jne.), 3) kriminaalprotsessi seaduse oluline rikkumine (protsessiosalistele õiguste või teiste protsessi eeskirjade rikkumine, mis takistas või võis takistada kriminaalasja objektiivset ja igakülgset uurimist ja otsustamist, 4) kriminaalseaduse ebaõige kohaldamine (kohaldamisele kuulunud seaduse mittekohaldamine või ebaõige tõlgendamine, kohaldamisele mittekuulunud seaduse kohaldamine) ja 5) kohtu poolt määratud karistuse mittevastavus kuriteo raskusele ja süüdimõistetu isiksusele (kui karistus oma raskuse või kerguse tõttu ei vasta kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomule ja astmele, süüdimõistetu isiksusele või tema vastutust kergendavatele või raskendavatele asjaoludele) (§ 307—312).

Kohtuotsuse tühistamisel ja muutmisel on teise astme kohtu õigused täpselt piiritletud, kusjuures arvestatakse eelkõige kohtualuse seaduslike huvide kaitset. Nii võib õigeksmõistvat kohtuotsust kassatsiooni korras tühistada ainult prokuröri protesti või kannatanu kaebuse põhjal või kohtu poolt õigeksmõistatud isiku kaebuse korral (§ 313). Süüdimõistvat kohtuotsust võib tühistada seoses vajadu-

sega kohaldada raskemat kuritegu ettenägevast kriminaalseadust või karistuse kerguse tõttu ainult siis, kui prokurör on nendel põhjustel esitanud protesti või kannatanu edasikaebuse (§ 314 lg. 2). Kohtuotsuse muutmisel võib teise astme kohus kergendada esimese astme kohtu poolt mõistetud karistust või kohaldada kergemat kuritegu ettenägevast kriminaalseadust, kuid tal ei ole õigust karistust raskendada ega kohaldada raskemat kuritegu ettenägevast kriminaalseadust (§ 314 lg. 1 ja 318).

Kohtuotsuse tühistamise korral saadab teise astme kohus asja uueks uurimiseks või kohtulikuks arutamiseks või lõpetab asja. Asja lõpetamine toimub sel juhul, kui esinevad kriminaalasjas menetlust kõrvaldavad asjaolud (§ 5), samuti asja materjalide üleandmise korral seltsimehelikule kohtule või alaealiste asjade komisjonile (§ 7 ja 8) või kui ei ole tõendatud kohtualuse süüdi olekut kuriteo toimepanemises, kusjuures ei ole alust täiendavaks uurimiseks või asja uueks kohtulikuks arutamiseks (§ 316). Kohtuotsuse tühistamisel asja uueks arutamiseks saatmisega näitab teise astme kohus oma määruses, kas asja menetlust tuleb alustada kohtueelsest uurimisest, kohtu alla andmisest või asja kohtulikust arutamisest (§ 315). Seejuures ei ole teise astme kohtul õigust tuvastada ega lugeda tõendatuks fakte, mis kohtuotsusega ei ole tuvastatud ega ümber lükatud, samuti ette otsustada süüdistuse tõendatuse või tõendite usaldusväärsuse või eelistamise küsimusi ning esimese astme kohtu poolt kriminaalseaduse ja karistusmäära kohaldamise küsimust (§ 317).

Pärast esimese astme kohtuotsuse tühistamist arutatakse asja üldises korras. Asja uuel arutamisel esimese astme kohtus on aga lubatud kohtualuse karistust raskendada või raskemat kuritegu ettenägevast kriminaalseadust kohaldada ainult tingimusel, et esimene kohtuotsus on tühistatud prokuröri kassatsiooniprotesti või kannatanu kaebuse põhjal karistuse kerguse tõttu või seoses vajadusega kohaldada raskemat kuritegu ettenägevast kriminaalseadust, samuti siis, kui pärast kohtuotsuse tühistamist on asja uuel uurimisel tuvastatud asjaolud, mis tõendavad raskema kuriteo toimepanemist kohtualuse poolt (§ 322).

Kohtuotsus jõustub kassatsioonikaebuse või -protesti esitamise tähtaja möödumisel, kui tema peale ei ole esitatud kaebust või protesti. Kassatsioonikaebuse või -protesti esitamise korral jõustub kohtuotsus, kui teda ei tühistata,

pärast asja läbivaatamist kõrgema kohtu poolt. Kassatsiooni korras edasikaebamisele mittekuuluv kohtuotsus jõustub tema kuulutamise (§ 325). Jõustunud kohtuotsus on kohustuslik kõikidele riiklikele ja ühiskondlikele asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele ning kuulub täitmisele kogu NSV Liidu territooriumil (§ 326). Kohtuotsuse pöörab täitmisele otsuse teinud kohus (§ 328). Järelevalvet kohtuotsuste täitmise seaduslikkuse üle teostab prokurör (§ 325).

Uus koodeks määrab täpselt kohtuotsuste täitmise korra (§ 325—339). Kohtuotsuse täitmise käigus võib tõusetuda mitmesuguseid küsimusi — otsuse täitmise edasilükkamise vajadus, karistuse asendamise või karistusest vabastamise küsimus, mitme kohtuotsuse täitmisele pööramine jne. Kõik need küsimused, samuti igasugused kahtlused ja ebaselgused, mis tekivad otsuse täitmise käigus, otsustab oma määrusega kohus, kes tegi kohtuotsuse (§ 336). Kui otsus täidetakse aga väljaspool otsuse teinud kohtu tegevuspiirkonda, otsustab need küsimused täitmise koha järgne samaliigiline kohus. Küsimused vaadatakse läbi kohtuistungil prokuröri osavõtul. Kohtuistungile kutsutakse süüdimõistetud ja tema taotlusel ka kaitsja. Kui küsimus puudutab kohtuotsuse täitmist tsiviilhagi osas, kutsutakse istungile ka tsiviilhageja ja tsiviilkostja. Kohtu määrused karistusest vabastamise ja karistuse asendamise küsimustes, samuti karistatuse kustutamise küsimuses ei kuulu edasikaebamisele, kuid nende peale võib protesti esitada prokurör (§ 339).

Üksikutel juhtudel võib tõusetuda vajadus juba jõustunud kohtuotsuste või kohtumääruste uuesti läbivaatamiseks. Seetõttu näeb uus koodeks ette jõustunud kohtuotsuste ja -määruste uuesti läbivaatamise kohtuliku järelevalve ja asja uuendamise korras (§ 340—356). Jõustunud kohtuotsuste ja -määruste uuesti läbivaatamine kohtuliku järelevalve või asja uuendamise korras on erakorralised menetlused ja nende algatamine toimub ainult seaduses täpselt piiritletud riiklike organite või ametiisikute taotlusel.

Jõustunud kohtuotsustele ja -määrustele kohtuliku järelevalve korras protesti esitamise õigus on kõrgemate kohtute esimeestel ja kõrgemalseisvatel prokuröridel. NSV Liidu peaprokuröri ning NSV Liidu Ülemkohtu esimehel ja nende asetäitjatel on õigus oma pädevuse piirides esitada protesti nii Eesti NSV Ülemkohtu kui ka meie liiduvabariigi

rahvakohtute otsustele ja määrustele. Eesti NSV prokuröri ja Eesti NSV Ülemkohtu esimehel on õigus esitada proteste kõigi Eesti NSV kohtute jõustunud kohtuotsuste ja -määruste peale, välja arvatud Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi määrused (§ 340). Viimastele võivad kohtuliku järelevalve korras proteste esitada ainult NSV Liidu peaprokurör ja NSV Liidu Ülemkohtu esimees ja nende asetäitjad.

Protesti esitamiseks õigustatud ametiisikul on õigus välja nõuda iga kriminaalasja jõustunud kohtuotsusele või -määrusele protesti esitamise otsustamiseks (§ 344). NSV Liidu peaprokuröri, NSV Liidu Ülemkohtu esimehel ja nende asetäitjatel, samuti Eesti NSV prokuröri ja Eesti NSV Ülemkohtu esimehel on õigus peatada iga nende poolt protestitud kohtuotsuse või -määruse täitmist kuni asja lahendamiseni kohtuliku järelevalve korras (§ 343).

Jõustunud kohtuotsustele esitatud proteste vaatavad läbi kõrgemad kohtuorganid: rahvakohtute otsustele või määrustele esitatud proteste Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalrajade kohtukolleegium, Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalrajade kohtukolleegiumi otsustele või määrustele esitatud proteste Eesti NSV Ülemkohtu presiidium ja Eesti NSV Ülemkohtu presiidiumi määrustele esitatud proteste Eesti NSV Ülemkohtu pleenum (§ 342).

Kohtualuse huvides on jõustunud kohtuotsuste ja -määruste kohtuliku järelevalve korras uuesti läbivaatamine ajaliselt piiratud. Süüdimõistvat kohtuotsust või -määrust võib karistuse kerguse motiivil või süüdimõistetu suhtes raskemat kuritegu ettenägeva kriminaalseaduse kohaldamise vajalikkuse motiivil kohtuliku järelevalve korras uuesti läbi vaadata ainult ühe aasta jooksul pärast nende jõustumist. Sama tähtaja jooksul võib uuesti läbi vaadata õigeksmõistvat otsust või kohtumäärust kriminaalasja lõpetamise kohta (§ 341). Süüdimõistva kohtuotsuse uuesti läbivaatamine karistuse raskuse motiividel, vajaduse tõttu kohaldada kergemat kuritegu ettenägevat kriminaalseadust või kriminaalasja lõpetamise või süüdimõistetu õigeksmõistmise motiividel ei ole mingisuguste tähtaegadega piiratud.

Jõustunud kohtuotsuse või -määruse peale esitatud protesti vaatab järelevalveaste läbi hiljemalt viieteistkümne ööpäeva jooksul, arvates protesti saamisest. Järelevalvestme kohtu istungist võtab osa prokurör, kusjuures kohtuliku järelevalve korras asja läbivaataval kohtukolleegiumil

on vajaduse korral õigus kutsuda kohtuistungile süüdi- või õigeksmõistetud ja tema kaitsja, kellel on õigus istungil seletusi anda (§ 345). Eesti NSV Ülemkohtu presiidiumi istungist võtab osa Eesti NSV prokurör või tema asetäitja. Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi istungist on Eesti NSV prokuröri osavõtt kohustuslik. Eesti NSV Ülemkohtu presiidiumi ja pleenumi istungile süüdimõistetut ei kutsuta.

Jõustunud kohtuotsuste ja -määruste uuesti läbivaatamisel kohtuliku järelevalve korras kontrollitakse kohtuotsuste ja -määruste seaduslikkust ja põhjendatust, kusjuures kohtuotsuse ja -määruse tühistamise või muutmise alused on samad, mis nende läbivaatamisel kassatsiooni- või erikaebuse korras (§ 347). Protesti läbivaatamisel ei ole järelevalveaste samuti seotud protesti väidetega, vaid on kohustatud kontrollima asja kogu ulatuses ja kõigi kohtualuste suhtes (§ 348). Kui aga asjas on mitu süüdi- või õigeksmõistetut, ei ole kohtul õigust tühistada kohtuotsust või -määrust nende süüdi- või õigeksmõistetute seisundi halvenemise eesmärgil, kelle suhtes protesti ei ole esitatud. Kohtuotsuse muutmisel ei ole järelevalveastmel õigust karistust raskendada või kohaldada raskemat kuritegu ettenägevat kriminaalseadust, samuti ei ole tal kohtuotsuse või -määruse tühistamise korral õigust ette otsustada küsimusi, mis kuuluvad esimese astme kohtu pädevusse, või ette määrata järeldusi, mida võib teha kassatsiooni-kohus asja teistkordsel läbivaatamisel (§ 348).

Pärast kohtuotsuse tühistamist kohtuliku järelevalve korras arutatakse asja üldises korras. Seejuures on aga asja uuel arutamisel lubatud karistust raskendada või raskemat kuritegu ettenägevat kriminaalseadust kohaldada ainult tingimusel, et esimene kohtuotsus on tühistatud karistuse kerguse või vajaduse tõttu kohaldada raskemat kuritegu ettenägevat kriminaalseadust, samuti siis, kui asja uuel uurimisel on tuvastatud asjaolud, mis tõendavad, et süüdistatav on toime pannud raskema kuriteo (§ 351).

Jõustunud kohtuotsuste uuesti läbivaatamise teiseks vormiks on asja uuendamine uute asjaolude avastamisel (§ 352—356). Asja uuendamise aluseks on: 1) jõustunud kohtuotsusega tuvastatud tõendite võltsitus, millele otsus on rajatud, 2) otsuse teinud kohtuniku, uurija, prokuröri või juurdlust teostanud isiku kuritegelikud teod, mis on tuvastatud teise jõustunud kohtuotsusega, ja 3) teised kohtule otsuse tegemisel mitte teada olnud asjaolud, mis tõen-

davad süüdimõistetu süütust või tema poolt kergema või raskema kuriteo toimepanekut kui see, milles teda süüdi mõisteti, samuti asjaolud, mis tõendavad õigeksmõistetu või isiku süüd, kelle suhtes on asi lõpetatud (§ 352).

Asja uuendamiseks aluste esinemise korral teeb prokurör määruse juurdluse või eeluurimise teostamiseks uute asjaolude kohta. Pärast uurimise lõpetamist esitab prokurör, kes pidas vajalikuks asja uuendada, materjalid oma taotlusega vahetult Eesti NSV Ülemkohtule, kellel on õigus tühistada kohtuotsus ja anda asi uueks kohtueelseks uurimiseks või kohtulikuks arutamiseks või lõpetada asja menetlus (§ 353 ja 354).

Õigeksmõistvat kohtuotsust võib uuesti läbi vaadata ainult «Eesti NSV kriminaalkoodeksi» § 53 ettenähtud kriminaalvastutusele võtmise aegumise tähtaja jooksul ja mitte hiljem kui ühe aasta jooksul, arvates uute asjaolude avastumisest. Süüdimõistvate otsuste läbivaatamine uute asjaolude avastumisel, mis viitavad kuriteo koosseisu puudumisele süüdimõistetu teos või tema poolt kuriteo toimepanemisele, mille eest on ette nähtud kergem karistus, ei ole piiratud mingisuguste tähtaegadega. Süüdimõistetu surm ei takista asja uuendamist tema rehabiliteerimise eesmärgil (§ 355).

Pärast kohtuotsuse tühistamist asja uuendamise korras toimub asja kohtueelne uurimine ja kohtulik arutamine üldistel alustel (§ 356).

SISUKORD

Eesti NSV koodeksite üldpõhimõtetest — G. Martin . . .	3
Eesti NSV kriminaalkoodeksist — I. Rebane	16
Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksist — H. Randalu	59

Мартин Георгий Августович
Ребане Ильмар Александрович
Рандалу Хиллар Адамович
УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС ЭСТОНСКОЙ ССР
И
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ КОДЕКС
ЭСТОНСКОЙ ССР

На эстонском языке

Обложка Э. Тали

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja G. Martin

Kunstiline toimetaja R. Tungla

Tehniline toimetaja T. Liivand

Korrektorid L. Golberg ja E. Karus

Ladumisele antud 28. X 1961. Trükkimisele
antud 11. XII 1961. Paber 54:84, ¹/₁₆. Trüki-
poognaid 6,5. Formaadile 60:90 kohaldatud
trükipoognaid 5,33. Arvutuspoognaid 6,09.
Trükiarv 4000. MB-09614. Tellimise nr. 1950.
Trükikoda «Punane Täht», Tallinn,
Pikk tänav 54/58.

Hind 17 kop.

17 kop.

4-24227

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00367496 9